

# ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. — Második kötet. — Harmadik kötet. — Negyedik kötet. — Ötödik kötet. — Hatodik kötet.

## Hetedik kötet.

I. Szám. Nagyvárad elvesztése 1660-ban. *Deák Farkas* l. tagtól. 20 kr. — II. Szám. Adatok a »Nagy« Csáky István életéből. *Deák Farkas* l. tagtól. 20 kr. — III. Szám. Tanulmányok Erdély XVIII. századbéli jogtörténetéből. *Jakab Elek* l. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Ludányi Tamás egri püspök. *Balássy Ferencz* l. tagtól. 20 kr. — V. Szám. I. Rákóczy György és a diplomácia. *Szilágyi Sándor* rendes tagtól. 50 kr. — VI. Szám. Gr. Prokesch-Osten Antal m. t. akad. kültag emlékezete és Mátyás király könyvtára maradványainak felfedezése. *Ipolyi Arnold* igazg. és r. tagtól. 40 kr. — VII. Szám. Erdélynek Honter János által készített térképe 1852-ből, egy térképpel. *Fabricius Károly* lev. tagtól. 20 kr. — VIII. Szám. A Wesselényi család őseiről. *Deák Farkas* lev. tagtól. 30 kr. — IX. Szám. Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferencz, négy egykoru püspök a Betlenfalvi Thurzó családból. 1497—1540. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — X. Szám. Szilágyi Ferencz emlékezete. *Szabó Károly* r. tagtól. 20 kr.

## Nyolcozodik kötet.

I. Szám. A helynevek és a történelem. *Pesty Frigyes* r. tagtól. 40 kr. — II. Szám. Erzsébet Anglia királynője és Ausztria. 1565—68. Adat a XVI. század vallási történelméhez. Kiadatlan kútfők nyomán *Wertheimer Edéltől*. 30 kr. — III. Szám. A királyi könyvek a vegyes házakbeli királyok korszakában. *Hajnik Imre* lev. tagtól. 10 kr. — IV. Szám. Az első hazai hírlap. 1705—1710. *Thaly Kálmán* lev. tagtól. 30 kr. — V. Szám. Dobó István Egerben. Székfoglaló értekezés. *Györfás István* lev. tagtól. 50 kr. — VI. Szám. Szalay Ágoston emlékezete. *Deák Farkas* l. tagtól. 10 kr. — VII. Szám. Északnyugoti utam. *Rómer Flóris* rend. tagtól. 10 kr. — VIII. Szám. Bél Mátyás. Székfoglaló értekezés. *Haas Lajos* r. tagtól. 40 kr. — IX. Szám. Tata fénykora. (1412—1542.) *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — X. Szám. A körmőczi régi kamara és grófjai. *Krizskó Páltól*. 40 kr.

## Kilenczodik kötet.

I. Szám. A tervezett négyes szövetség Ausztria-, Orosz-, Francia- s Spanyolország közt. 1787—1790. (Adalék Ausztria keleti poltikájához.) Kiadatlan források alapján írta *Wertheimer Edé*. 50 kr. — II. Szám. A Limes Dacicus első része. *Torma Károly* r. tagtól. 90 kr. — III. Szám. Jelentés a gyulafehérvári káptalan levéltárában tett kutatásokról. *Szilágyi S.* r. tagtól. 10 kr. — IV. Szám. A kalendáriumokról. *Jakab Elek* l. tagtól. 40 kr. — V. Szám. Az aquincumi amphitheatrum északi fele. (Jelentés az ottani ásatásokról.) *Torma Károly* l. tagtól. Nyolcz fametszettel s tizenöt fénynyomatu táblával. 1 frt. — VI. Szám. A zámi és oháti apátságok. *Balássy Ferencz* l. tagtól. 30 kr. — VII. Szám. Nápolyi Péter. Egy diplomata a XVII. század elejéről. *Szilágyi S.* r. tagtól. 10 kr. — VIII. Szám. A Renaissance kezdete és végpontja. *Szilágyi S.* r. tagtól. 10 kr.

# PÉRO LÁZADÁSA.

\*

DR. MÁRKI SÁNDOR

I. TAGTÓL.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS.

(FELOLVASTATOTT A II. OSZTÁLY ÜLÉSÉN 1893. JANUÁR 9.)

BUDAPEST.

A M. TUD. AKADÉMIA KIADÁSA.

1893.

## ELŐSZÓ.

A magyar köznép történetének egyik legérdekesebb fejezete a *Péró lázadása*. Nem is az övé voltaképen, hanem két szentandrászi földművesé, a *Vértesyé* s a *Sebestyéné*. Érdekessége abban áll, hogy ezek az egyszerű emberek, a kik a malom alatt politizáltak s ott nem csak a magok, hanem a haza, meg a vallás bajain is tanakodtak, a magyar állameszme szolgálatára esketnek föl néhány rácز kapitányt, a kiknek éppen az a föladatuk, hogy ezzel az eszmével szemben a személyes uralom érdekeit szolgálják.

Akármilyen kezdetleges módon nyilatkozott meg 1735-ben a magyar nép elégületlensége, vezetőinek józan eszére és ítélőtehetségére mutat, hogy oly világosan fölismerték a cselekvésre alkalmas pillanatot. A Habsburgok világraszóló háborúval bajoskodtak, a betelepített ráczok pedig szabadságaik elkobzása, vallásuk szabadságának megtámadása miatt dohogtak. A békés-, bihar-, arad- és zarándmegyei magyar nép jól tudta ugyan, milyen irtóháborút viselt ellene egy emberöltővel azelőtt a rácз granicsár-sereg; most azonban kész volt felejtetni a multat s testvéri jobbját nyújtotta feléje. Mert a hogy a kálvinistát nyomta a Carolina resolutio, ép úgy nyomta a szerbet a katholicismussal való unio veszedelme. Koczkán forgott mind a kétőnek nemzetisége, s egyformán bizonytalanok voltak birtokviszonyaik; a ráczoknál azok katonai jellege, a magyaroknál pedig a földesurak gyakorta való változásai miatt. A legerősebb kapocs, mely a származásra, nyelvre, vallásra, polgári állásra

oly különböző két népet mégis összekötötte, anyagi helyzetöknek egyaránt kétségbeejtő alakulása volt.

A rácz Péró elismerte utóbb, hogy a szentandrászi parasztok győzték meg őt a közös vállalat szükséges voltáról. Itt tehát önző céljaira nem valami hatalmas rácz úr használta föl a magyar nép könnyen fölkelhető elégedetlenségét, hanem mintegy a magyar parasztok kényszerítették érdekeik szolgálataira a rácz katonákat. Nincs ehhez fogható példa a magyar történelemben. S jellemző a két szövetségesre, hogy mind a kettő a történelmi jogok visszaszerzésére törekedett. A magyarok, mint azt különösen 1437-ben, 1514-ben és 1632-ben tették, a szent István korabeli állapotokra hivatkozva, szabad jobbágságot, szabad kisbirtokot követeltek; a ráczok viszont, kik idáig katonai szolgálataik fejében kaptak jószágokat és bérleteket, színtén teljesen szabad földbirtokot, valóságos nemességet reméltek. Péró utóbb nyíltan bevallotta ezt; bevallotta tehát azt is, hogy a magyar szent koronának tagja, vagyis magyar alattvaló akar lenni.

Igazolni lehet, miért vetettek föl ilyen kérdést éppen III. Károly utolsó éveiben. A törökök kétszázados benlakása miatt összekuszált birtokviszonyok rendezése ekkor volt napirenden. A keresztény fegyverek szerencséje következtében kiszorult a török a hazából s a grancsárókül betelepített ráczok egyszerre az ország közepén találták magokat. Mint katonák nem kellett már; azt azonban akadályozták, hogy polgárok legyenek. A magyarok viszont, kik az erdélyi fejedelmek korában vitézi szolgálatok fejében elég könnyen juthattak teljesen szabad s nem adózó birtokhoz, azt hitték, hogy ha a neoacquistikai commissiókkal szemben el nem ismertetik annyiszor védelemzett jogait, s meg nem oltalmazzák magokat a kapzsi és erjeszkedő jöttmentek ellen, a szabad kisbirtok elve örökre megsemmisül a latifundiumok rendszerével szemben.

Nem a tömeg küzdelme ez. Hiszen 1735-ben a mozgalmat megindító Békés vármegyének mindössze véve sem volt tízezer lakosa; s a szegényes községeket mértföldekre terjedő tócsák rengetegek választották el egymástól. Még csak elismert középontja sem volt a vármegyének. Az embereknek egymással való érintkezése elé szinte legyőzhetetlen akadályok gördültek. S ime,

mégis megalakult a közszellem. Az az éltető erő, mely mindig hiányzott a lengyel parasztnál, sohasem hiányzott a magyarnál, Jóban, rosszban egyaránt törődött hazája érdekeivel. Néhány szentandrászi és sarkadi paraszt valóságos diploma működést fejt ki egy katonai szabályzatok és vasfegyelem alatt álló rácz csapat meggyerésére s túlságos óvatosság nélkül is rövid idő alatt oly erővel lép föl, hogy teljesen meglepi vele a kormányt, mely a parasztok viszonyaival még III. Károly korában sem sokat törődött.

Valóban, mély bepillantást enged vetnünk a nép lelkébe és szervező tehetségébe az a néhány száz okirat, mely elmondja miként indították meg lázadásukat 1735-ben a magyarok s mint alkudoztak a ráczokkal. Ezek az okiratok idáig ismeretlenül pihentek az országos levéltárban, hol a helytartótanács, kancellária, a minisztertanács, a király, a delegált bíróság, a hatóságok s magánosok okiratai s lehet mondani, az összes pöriratok hevernek. Ezeken kívül fölhasználtam Békés, Bihar és Arad vármegyék s néhány kisebb község és lelkészség levéltárait, valamint a Cabinets-Archiv s a régi temesi administratio számos iratát is. Átnéztem azokból az időkből Magyarország egyetlen hírlapjának, a budai Mercuriusnak 1735—36-ik évi folyamait és mind azokat a nyomtatott forrásokat,<sup>1)</sup> a mik ehhez a tárgyhoz számbavehető adatokat tartalmaznak.

<sup>1)</sup> *Balla* Gergely nagykovácsi krónikája. (Kiadta Lugossy, Szabó és a két Szilágyi. N.-Kőrös, 1856.) 99—116. lap. — *Damiani* László: *Orationes in variis Hungariae gymnasiis habitae* (N.-Szombat, 1742.) A Szegeden 1735. augusztus 1. tartott XI. beszédben. — *Mercurius*, budai lap, 1735—36. évi folyam. — Az újabb földolgozások közül: *K. Papp* Miklós, Az 1735-iki zendülés története. Történelmi korrajz. Kolozsvárt, 1865. 16 r., 212 lap. — *Szévits* Emil, Der serbisch-ungarische Aufstand vom Jahre 1735. Lipsze, 1876. 8-r. 51 lap. — *Vitkovics* Gábor czikke a Glasznik XXXIX. kötetében. Своденіи из бюджета и управления архива. (1728—48.) Примечаніе, начало и предидо проф. (Szévits: idézeteiben.) — Fontosabb adalékok a nagyobb művekben és helyrajzokban elszórt leírásokon kívül: *Szilágyi* S., A Péró-féle mozgalom történetéhez. (Új M. Muzéum, 1839.) *Thaly* Kálmán: Tokody Márton (Péror veszedelme) és egy névtelen (Az 1735-iki zendülésről) egykorú versei. (Adalékok, II. 423—438.) és Adalékok az 1735-iki Péror-néplázadás ismertetéséhez (Századok, 1870.) *Zsilinszky* Mihály: A Péró-féle néplázadás Békésmegyében. (Békésm. tört. társ. évkönyv. II. 72—98. és VII. 84—103.; s Békésmegyei Közöny, 1876.

Ilykép az eddigi földgözoóknaál jóval teljesebben s minde-  
niütt a forrásokból merítve beszélhetem el ennek a lázadásnak  
történetét, mely egy évig tartotta izgalomban az országot.  
Az adatoknak legnagyobb része egészen új és ismeretlen. Ilyen  
a parasztok és a Péro közt való viszony, a lázadás szervezése,  
a bácskai zendülés, a delegált bíróság működése stb. Adataink  
ugyan még mindig nincsenek együtt, az eddigieknél azonban  
mindenesetre sokkal világosabb képet alkothatunk erről az  
eseményről, melyet részletesen, de egyúttal tárgyiasan kívánok  
elbeszélni.

39—49. sz. A többi a jegyzetekben említem. — A lázadásnak az újabb  
időkből egyetlen költői, de történeti szempontból teljesen hibás földolgozása  
*Jókai* Mórtól »Az aradi hősnők» című dráma.

## I.

*Szegedincz* Jovanovic Péter, népszerű nevén *Péro*, Arad  
vármegyében Pécskén,<sup>1)</sup> a mai oláh-Pécskán, 1655. táján<sup>2)</sup> szü-  
letett. Apjának, Jánosnak görög-keleti vallásához mindig hű  
maradt. Nagypapja valószínűleg azon 160 rác katoná közé  
tartozott, kiket Rákóczi Zsigmond fejedelem 1607-ben meg-  
nemesített s Arad városában és annak környékén telepített le.  
Ezek a rácok azóta, hogy Aradot a török (1616. június 14.)  
megkapta, elég híven szolgáltak új uraiknak; 1685-ben azonban  
s köztük talán a már férfúvá fejlődött Péro is, versenyezve  
vágta őket az Aradot felszabadító keresztényekkel.

Néhány esztendő múlva Arad a marosmelléki rácok  
legerősebb pontja lett. 1697-ben a régi rác lakosságot újabb  
telepésekkel erősítette a kormány s 1699-ben ezt jelölte ki a  
marosvidéki rác nemzeti katonaság főhelyévé. 1703-ban, mikor  
a határőrséget végképen szervezték, *Péro* nyerte el a pécskei  
kapitányságot, mely alá 100 lovas, 100 gyalog katoná s 14 tisz  
tartozott.

Főkapitánya Popovic Tekelija vagy *Tököli* János, majd,  
ennek halála után, *Sevics* György lett,<sup>3)</sup> ki csak két évvel volt  
fiatalabb nála s az Araddal szomszédos Sofronyáról származott.  
Ebből is látszik, hogy az újabban beköltözött rácokon való

<sup>1)</sup> *Matulay* vallomása 1735 máj. 17. — *Pethő* krónikájának foly-  
tatója (II. 133.) szentendrei gazdag rácznak mondja őt.

<sup>2)</sup> *Circiter octogenarius*. (*Apor*, Synopsis mutationum notabiliorum,  
Monum. Hist. XIV. 191.)

<sup>3)</sup> *Sevics* 1736. jan. 19. azt vallotta, hogy ő 33 év óta aradi főka-  
pitány. (Kancz. It. ad nr. 304.) Az első főkapitány azonban nem ő volt,  
hanem *Tököli*.

parancsolást a kormány azokra a helyes-töves ráczokra bízta, kik I. Lipót szolgálatában már régebben kitüntek. Ezeket az érdemeket azonban újabbakkal kellett gyarapítani. A ráczok 1704. óta valóságos ellenforradalmat támasztottak a fölkelte magyarság ellen s a bekövetkezett vérengzésekben főképen az aradiak vergődtek szomorú hírnévre. Dúlásaikban, kalandjaikban, támadásaikban Péro is résztvett: 1704. februárjában újabb támadásra Pécske alá gyülekezett a ráczság<sup>1)</sup> s 1705-ben is főképen a Péro gondjára bízott Pécskétől tartva, nem akadályozhatta meg Károlyi Sándor tábornok, hogy Szeged felől élelemmel lássák el magokat az ostromlott aradiak.<sup>2)</sup>

A szatmári béke megkötése után különösebben még az 1716—17. évi hadjárat vette számba a határőrök buzgóságát; az 1718. évi pozsárovácsi béke megkötése megtörte a ráczok jelentőségét, mivel a törökök kiűzése óta a Maros melleke nem tartozott a határörvidékhez.

A katonák szánhattak, vethettek Pécske mellett levő hat pusztájokon, melyektől adót nem fizettek. Földjeik olyan jók voltak, hogy 4—5 esztendeig is ugarolás nélkül használhatták; kaszálókik kitünöek, legelőik terjedelmesek. Az utóbbi háborúban ugyan sok marhájok elpusztult; az állattenyésztésre azonban még ezentúl is nagy gondot fordítottak. Péronak magának is szép gazdasága volt Pécskésen, mely most a mezőhegyesi uradalomhoz tartozik és Pécskén; rajta egész gulyája és jó karban tartott istállója, melybe, ha szerét tehetette, törököktől is vásárolt lovakat.<sup>3)</sup> Méhest is tartott s a nyert viaszkot évenként a törököknek szokta volt eladogatni.<sup>4)</sup>

Egyébiránt visszavonulva élt a pécskei sánczok közt levő tágas és jól berendezett házában, honnan csak akkor mozdult ki, ha Aradra kellett bemennie a tábornokhoz vagy a vásárba. Barátjait sem gyakran látogatta, de szívesen látott magánál mindenkit. Dolgát jól elvégezte, mind a mellett, hogy írni, olvasni sohasem tanult meg.<sup>5)</sup> Felesége vele együtt öregedett

<sup>1)</sup> Archivum Rákócziánum, I. 298.

<sup>2)</sup> *Thaly*, A szentandrási csata, Békésm. tört. évk. VI. 32.

<sup>3)</sup> *Strba* vallomása 1736. jan. 19. (Kancz. oszt. Nro. 304.)

<sup>4)</sup> U. o. és Nro. 59. s Nro. 19. Orig. Ref. (a Cabinet-Archívóból).

<sup>5)</sup> *Handtko* tbnok levele 1735. máj. 19. HTT. ad Nr. 218. D.

meg.<sup>1)</sup> Több gyermekök közül névszerint ismerjük *Mihályt*, ki 1715-ben született, 1732-ben zászlótartó lett a csicséri csapatban s 20 éves korában már családapa volt. Mivel deáknak nevezik, valószínű, hogy apja némi iskoláztatásban részesítette. Mihály házassága után is egy földel alatt lakott apjával, ki vele — saját nyilatkozata szerint — nem mint fiával, hanem mint szolgájával bánt. Gyakran összeszidta s nem avatta be dolgaiba; benne inkább félelmet, mint tiszteletet ébresztett maga iránt. Péro leánya, *Juliánna*, egy *Pandazia* nevű kapitányhoz ment férjhez.

Az öreg Péro középtermetű, potrohos ember volt, széles vállakkal, galambfehér hajjal, övig érő szakállal; sötét arcának szilaj és bátor tekintete mutatta harcziás és szenvedélyes lelkületét.

Ezt az indulatos és heves öreget végképen kihozta sodrából az a hír, hogy a bécsi kormány csak az alatt a föltétel alatt hajlandó helyreállítani a szerb patriarchaságot, és csak úgy erősíti meg a szerbeknek 1690-ben adott kiváltságokat, ha áldozatul adják görög-keleti vallásukat s áttérnek a római katolika hitre. A metropolitát, *Jovanovics* Vinczét, még Aradról ismerte Péro és pedig úgy, mint jó szerbet és jó görög-keletit. A mikor tehát ez tanácskozássra Belgrádba hívta őt és tisztársait, haladéktalanul megjelent ott és átvette a szerb katonai párt vezetését. Ettől az időtől fogva felesztendően át ez az egyszerű rácz kapitány áll Magyarország történetének előterében.

## II.

Mikor *Petrovics* Mózes szerb metropolita 1730. júl. 27. meghalt, *Jovanovics* Vincze aradi püspök többed magával azon dolgozott, hogy ezentúl két metropolitájok legyen a szerbeknek. Az egyik Belgrádban lakjék; a másik Karloviczon, hogy ha az egyik a törökkel találna egyetérteni, törekvéseinek útjába állhasson a másik. A nemzeti zsinat helyét is Karloviczra

<sup>1)</sup> 1735. még élt.

kívánta áttenni. Valóban ott nyitották azt meg 1731. febr. 4. s a táulzókkal szemben Jovánovics aradi püspököt választották metropolitává.

Szerb írók nemzete megtagadásáról s g.-kel, hitéhez való hűtelenségről vádolják őt. A valóság az, hogy mihelyt Arad szerb püspöke lett Jovánovics, 1726. szept. 11. azonnal engedelmet eszközölt ki a bécsi haditanácstól, hogy Bihar vármegyében katonai fedezet alatt látogathassa meg a görög-keleti ráczókat és olábokat s így maga a kormány segítette abban, hogy a katholika egyházzal való unióról, melyre előde, *Martínovics* János aradi szerb püspök titkon már át is tért, megtartsa híveit az orthodox vallásban. Jovánovics 1728. május 3. Váradon úgy tüntetett az unió ellen, hogy a keresztyáró napokon körmenetet tartó katolikusokkal épen szembe vonult pluvialéban, koronával a fején, pásztorbottal a kezében s papjai — katonák fedezete alatt — akkor énekeltek legjobban, mikor mellettök haladtak el a katolikusok.

Magok a bihari románok Belényes vidékén eleinte ellenszenvvel fogadták Jovánovicsot, eltorlaszolták előtte a hegy-szorosokat, sőt lovát is leszúrták; körútjának és izgatásának azonban mégis lett eredménye, mivel Biharban 178 pap csakugyan elszakadt az egyházi uniótól. Mire azonban 1732. márcz. 22. Bihar vármegye közgyűlésén gróf *Csáky* Imre nagyváradi püspök és bihari főispán ünnepiesen tiltakozhatott volna az aradi rác püspök egyházi látogatásai ellen, Jovánovicsot, s úgy látszik, épen a görög-keleti vallás megvédésében tanusított buzgalmának elismeréséül, mint láttuk, metropolitájokká választották a szerbek.<sup>1)</sup>

Jovánovics gyűlölte a magyarokat s ezt a gyűlöletét főpapi székére is magával vitte. Azt hitte, hogy ezek nemzete és vallása megbuktatásán dolgoznak. Ennek a véleményének 1731. júl. 24. nyilván kifejezést adott a radikális pártot képviselő budaiakhoz intézett levelében, melyben egyúttal panaszkodott a bécsiek ellen, hogy a szerbek részére adott szabadal-

<sup>1)</sup> *Szólás* (Der serbisch-ungarische Aufstand. II. L.) kifakad, hogy nem a nép jelöltjét, Dimítrjevics Miklóst, hanem Jovánovicsot választották meg. Ő azonban ezeket az előzményeket nem ismerte.

makat csak nagy pénz árán akarja megerősíteni.<sup>1)</sup> A budaiak 1733. márcz. 5-én el is látták pénzzel *Jambrekovics* udvari agenset, megbízván, hogy kérelmököt a császár elé terjessze. »Semmit sem engedünk jogainkból — erősködtek a számára adott utasításban a budaiak — s nem hagyunk törölni nemzeti kiváltságainkból egyetlenegy pontot sem. Nemzeti jogainkat, mint nemzeti szentséget, utolsó csepp vériünkig oltalmazzuk s hívek maradunk vallásunkhoz. Kérjük ő felségét, ne hallgasson ellenségeinkre, a magyar urakra, kik hű népünket előtte rágalmazzák.« Egyébiránt, ha másképp nem megy, kenje meg a német uraságokat az ügynök.

Érdekes, hogy ilyesmit meg sem kíséreltek a magyar urakkal szemben, kiknek olyan nagy befolyást tulajdonítottak Bécsben. S érdekes, hogy csak ekkor következhetett be az a fordulat, mely Jovánovics metropolitát a bécsi udvar kész eszközévé tette. Azt a sok pénzt, melyet a kiváltságok megerősítésének kieszközlésére kapott a szerbektől, állítólag egy »igazhíű rendes szerb huszárezred« föllállítására fecsérelte el. Ez úgy látszik, a 4. huszárezred volt, melyet valóban 1734-ben szerveztek, első tulajdonosául azonban nem a metropolitát, hanem gróf *Hávor* János Miklós altábornagyot nevezte ki III. Károly; ezredének hadkiegészítő-területe mai nap is Szabadka. Ebben az ezredben, az ezredesen és alezredesen kívül, valamennyi tisztnek szerbnek kell vala lenni. Úgy látszik, magasabb rangok osztogatása által akarta megnyugtattani a kormány a dicsvágyó szerb tiszteket, csak hogy ennek árúil nemzetiségök elfelejtetését s vallásuk elhagyását szabta. Magát a metropolitát is azzal kecsegtette, hogy jutalmúil reá ruházza az 1706. óta betöltetlenül álló patriarchiai méltóságot.

Jovánovics, kit a bécsi udvar fénye, a császár kegye s a miniszterek figyelme elkábított, nagy fényvel tért haza Bécsből s hat szürke lótol röpített drága hintóban vonult Belgrád felé, hová azonnal tanácskozáásra hitta meg a marosi és tiszai rácz határörvidék tisztjeit. Ezek szép számban jelentek meg. Eljött Pécskéről Szegedinác *Péro*, Aradról *Tökölí*

<sup>1)</sup> U. o. II. és *Glásznik* XXXIX. kötet (1873), 116. l. *Vitkovics* Gábor czikke.

(Tekeliya) Ránkó és *Sevics* György, Nagylakról *Strba* János, Szegedről *Zákó* s azonkívül még számos tiszt és zászlótartó. Gyűlésbe hitták az öregebb rácz papokat és szerzeteseket is.<sup>1)</sup>

Az első hét jóformán vendégeskedésben telt el. A meghívottaknak elég alkalmuk nyílt gyönyörködni a sok mindenféle éneklő madárban, a mit Bécsből hozott volt magával a metropolita; de sehogy sem fért a fejökbe, hogy istentisztelet alkalmával katolikus módon áldotta meg őket. A második héten ennek az okát is megtudták. Elmondta, mily kegyesen fogadták Bécsben, misét szolgáltatott és — ha nem voltak is hozzávaló könyvei — az unió szellemében beszélt a néphez a szószékről. De csak a harmadik héten szólította föl nyíltan a tiszteket és a papokat, hogy nemzetök és a magok java érdekében fogadják el ők is az uniót, úgy, a hogy ő és társai már meg is tették ezt Bécsben.

Erre azonban olyan fölzúdulás támadt, hogy a metropolita egy darabig meg sem mert jelenni a nép előtt. A tisztek lármás értekezleteket tartottak és Szegedinác vezetése alatt végre magok keresték föl a főpapot. Keményen szemére lobbantották árulását, tiltakoztak terveit ellen, megtagadták, hogy ilyen föltételek mellett részt vegyenek a rendes ezred megalapításában, mely együtt járna eddigi polgári és katonai szervezetöknek biztosíték nélkül való föladásával s kijelentették, hogy ollene vonnak fegyvert, ha tovább is erőlteti vagy rábeszéli őket erre a dologra.

<sup>1)</sup> *Szávits* chronologiai tévedésnek tartja (17—18.) *Balla* Nagykőrösi krónikájának (99. l.) s *K. Papp* Miklósnak (17. l.) azt az állítását, hogy ez a nemzeti gyűlés 1734-ben történt. Pedig *Balla Ónodi Kovács* Istvánnak, utóbb a zendülők ellen küldött nemesi és polgári had egyik tisztjének s a metropolita személyes ismerősének elbeszélése, sőt saját tapasztalata alapján írt. Az általa megnevezett egyének sem szerepelhetnek már 1735-ben, mikorra ő a nemzeti gyűlés idejét teszi. Nemzeti gyűlésre, 1734-ben valóban nem gondolhatunk, csak nemzeti értekezőletre, minők összehívására elég esattanós ok lehetett a huszár-ezred megalakítása; az 1735. júliusi nemzeti gyűlés ettől egészen különbözött. Látni fogjuk, hogy olyan értekezőletet, mint 1734-ben *Jovánovics*, 1735. elején *Paulovics Visarion* is tartott. Az uno erőszakolása az 1735. év közepén nagyobb anarchismus lett volna, mint a miyvet *Szávits Ballának* és *Pappnak* tulajdonít.

*Jovánovics* annyira megrettent, hogy átszökött a török földre, honnan azonban csakhamar ismét Bécsbe sietett, hogy az advart a kísérletnek nagyon is veszedelmes voltára figyelemztetvén, azt az 1691. évi diploma megerősítése által a szerbek tökéletes megnyugtatóására bírja.

III. Károlyt gondolkodóba ejtette ez az eset unió-politikájának helyessége iránt. A szerbek nem csak a törökökkel szemben vitték a határörök szerepét, hanem Ausztria utóseregét képezték a magyarok ellen is, kik délfelől támadhatnak ezekre, ha Ausztria ellen, vagy inkább a saját szabadságuk érdekében ismét fölkelnének. A vallás egysége kétségkívül növelné monarchiájának erejét s tekintélyét, de ép olyan könnyen veszélyeztetné azt a vallásbéke megbontása is, kivált mikor már kardjaikat csörtetve fenyegetőztek a grancsártisztek.

Az aradi g-vel püspöknek, 1731. óta *Antonovics* Ézsaiásnak megnyerése annál fontosabbnak látszott, mert hatósága kiterjedt a Maros mellékén levő összes rácz csapatokra s így módjában állhatott, hogy ezeknek vallásos féltékenységét fölkeltse vagy lecsillapítsa. A király tehát 1735. márcz. 1-én már meghagyta Biharmegye közönségének, hogy bizottságot küldjön ki, mely az aradi püspök hatósága alá tartozóktól rendre megkérdezze, görög-keletiek maradnak-e, vagy elfogadják az uniót? A plebiscitumnak ez a módja különben legkevésbbé sem állott a vallásszabadság szolgálatában. Úgy hitték, százféléképen lehet a népre hatni, hogy magát görög-katolikusnak vallja; s ebben az esetben annyival inkább, mivel a románok és szerbek közt egyházi s nemzetiségi tekintetben mindinkább kifejlődtek az ellentétek. Az alak azonban, melyben a kormány a kérdést fölvetette, egyelőre jónak látszott a szerbek megnyugtatóására. Azonban mily kevésbé volt alkalmas, eléggé megmutatta *Péro* pécskei kapitánynak magatartása.

Belgrádból Pécskére hazatérve, folyton dült, fült a bécsi kormány ellen, mely most már a szerb nemzetet is föl akarja áldozni politikájának. S ő, a ki a kormánynak 1703—1711. közt olyan készségesen adott segítséget a magyarok irtására, népének hasonló veszedelmét látva, most már nagyobb rész-

véttel hallgatta a magyar parasztok panaszait. Idáig mindig az volt a híre, hogy:

„Maros vizén lakott, sárkánytejjel tartott  
Hamishitű Péro szíve vért szomjazott,  
Áldás helyett átok azért reá szállott.”

Valóban vallás-, nemzetiség- és osztálykülönbség választotta el idáig a magyaroktól őt, a ki görög-keleti, rác és katona volt.

Gyermekkorában még magyar világ járta Arad körül; magyarul a parasztoktól is megtanulhatott. A török ellen vívott főlzabadító háborúk azonban csaknem egészen kipusztították onnan a magyarságot s a rác határórség fölllítása teljesen megváltoztatta a Maros mellékének néprajzát. Több órajárásnyira kellett volna mennie, hogy magyarokkal érintkezessék. Azután a Löffelholtz-féle német parancsnokok beleugrasztották a rácokat a magyarság áldás gyűlöletébe. S Péro kapitány, ki németül soha sem tudott megtanulni, német parancsszóra mégis vadul üldözte a magyarságot, melynek nyelvét nem tudta elfelejteni.

Most, mentül többet gondolkozott a dolgon, annál inkább látnia kellett, hogy népében a kormány csak a katonái becsülte, nem a szerbet s hogy a németesítő törekvésnek előbb-utóbb ez is áldozatul esik. Katonáira mind nagyobb polgári terhek nehezettek, az 1691-ben nyert kiváltságok megsértése miatt mind sűrűbbek lettek a panaszok, az erőszakos áttériteések pedig már hitében is fenyegették nemzetiségét. Kezdte érteni, 1703-ban mi adott fegyvert a magyarság kezébe; s kezdte hibának tartani, hogy a rácok akkor olyan készségesen szolgáltak a németeknek.

Méltán gyanakodhatott, hogy őket, a bécsi kormány katholicizáló törekvései ellen fegyveresen tiltakozó rác tiszteteket, most a német birodalomba akarják kiküldeni, hol a Rajna mellett s délen Olaszországban már javában folyt a küzdelem a francziák, spanyolok és szárdok ellen, kik nem akarták eltérni az osztrákok és oroszok által lengyel királlyul föltolt III. Ágostot. Szerencséjüknek tartihatták a szerbek, hogy a Rajna vonalán csakhamar fölöslegessé tették őket Savoyai Jenő

győzelmei; mert ha a miliciát pár évre a Rajna mellé viteti a kormány, itthon a rác pópák aligha állhattak volna ellen a térítő törekvéseknek. Júniusban már Péro is minden előkészületet megtett az elvonulásra. Szállásmesteréül *Matulay* Pált fogadta meg, ki valaha Rákóczi tót kuruczai közé tartozott ugyan, de mint huszár az utolsó török háborúban ő nála is szolgált már, mindjárt a török háború után pedig (1718.) Békés vármegye biztosa, a legutóbbi időkben pedig hódmezővásárhelyi marhakupecz volt. Úgy látszik, teljesen megnyerte kapitányának bizalmát, mert június 24-étől kezdve a leszerelés után is magánál tartotta, mint belső emberét. Megfogadta, hogy míg neki lesz, *Matulay*nak is ad kenyeret.

Bizalmas óráiban a kapitány többször elbeszélgetett vele és zsörtölődve mondogatta, hogy a rácokat, kik pedig bebizonyították hűségüket, másoknál nagyobb adókkal terhelik s hogy neki és a többi kapitánynak valamiképen meg kell újítatnia a rácok szabadságait. *Matulay*, mint volt kurucz, eleget példázgatott előtte, hogy hasonló nyomorúságos helyzetben vannak a magyar parasztok is; és úgy látszik, mások előtt sem csinált nagy titkot gazdája elégtelen hangulatából. Ő maga azelőtt Hód-Mező-Vásárhelyen lakott s mint mészáros, marhákkal kereskedett, de elszegényedett. Jobb napjaiból sokan ismerték őt a csongrád- és békésmegyei parasztok közül, kikkel egyszer-másszor most is összejött s talán figyelmeztette is őket, hogy egy újabb kurucz-támadás esetében Péro már nem is harcolna a magyarok ellen, hanem velök tartana.

A nép különben is egyre várta az öreg Rákóczit s tőle remélte szabadulását. Híre futott, hogy a nyáron szegénylegények jártak *Károlyi* Sándornál, Rákóczi egykori kurucz tábornokánál, hogy megkérjék, állna még egyszer az élökre. A tábornok, ki naponkint érintkezett az alföldi néppel, nem hallgatott rájuk. A bujdosó vitézek azonban továbbra is benne bíztak; s mikor egyszer — úgy látszik 1734. július 4-én — Szent-Andráson keresztül utazott, a nép híresztelése szerint csak sebes hajtással menekülhetett kezeik közül. Maga *Károlyi* Sándor azonban sohasem szólt erről a dologról.<sup>1)</sup> Mikor 1734.

<sup>1)</sup> Önéletírásában (I. 7. l.) nincs szó ilyes mozgalomról. Azután még 1735. ápr. 6-án is írta Szent-Andrást. (U. o. 150.)



okt. 24-én a hajdani kurucz vezér, most már cs. kir. altábornagy, megkapta azt az engedélyt, hogy ezredét öt századdal növelje s valóban meg is indította a toborzást, a nép megint reménykedni kezdett, hogy Rákóczi számára gyűjti a katonákat.<sup>1)</sup>

Legerősebben várták Rákóczit a szentandrásiak, kik közt sok régi híve élt a fejedelemlnek. És sajátságos, hogy ezek a vitézek bajaikban most épen arra a Péróra gondoltak, kinek rácait 1705. május 25. falujok alatt oly hatalmasan elverték, hogy közel 400 rácz holtteste hevert szanaszét a szentandrásí síkon.

Az 1734-ik év őszén *Sebestyén János és Szilasy István* szentandrásí lakosok Pécskén mind gyakrabban látogatták meg Pérót,<sup>2)</sup> ki marhakereskedéssel is foglalkozván, a venni szándékozók föltűnés nélkül járhattak hozzá. Péro már az első alkalommal szívesen fogadta, s egy-egy szépmunkájú ódon pisztolylyal ajándékozta meg őket. A hatodik vagy hetedik látogatás alkalmával Péro kapitány égre emelte mind a két kezét, földre tette a sapkáját és úgy esküdött meg, hogy Isten ne legyen az ő Istene, ha ezentúl egyetlenegy háromszögletű (német) kalapot is tisztelne. Ellenben, mihelyt fölülnek és kuruczok lesznek a magyarok, rácaival készen áll s védi őket utolsó csepp vére hullatásáig. A szentandrásíak azonban figyelmeztették, hogy a magyarok, megemlékezve Rákóczi korára, még félnek a ráczoktól s így talán el is futnának fölkelésök hírére. Péro tehát megígérte, hogy ő kezdi a támadást.

*Sebestyén és Szilasy* kijelentették, hogy ezredesöknek vagy épen tábornokuknak ismerik el Pérót, kinek föladata a katonai szervezés és vezetés lesz. Mivel azonban a nemzet összes vágyai az öreg Rákócziban testesültek meg, közösen elhatározták, hogy koldús áruhában követet küldenek a fejedelembhez; értesítik, hogy a magyarok és ráczok együttesen akarnak fölkelni s behíjják, hogy fejök és fejedelmök legyen. A dologgal sietni kellett, mert *Mercy* tábornok a bánásági

<sup>1)</sup> *Kancz. let.* ad nr. 59. Orig. Ref.

<sup>2)</sup> *Picot* (Les Serbes de Hongrie, 108. l.) úgy tudja, hogy *Sebestyén, Pásztor és Szilasy* — magyar nevek mellett is — ép olyan ráczok voltak, mint Péro, kit viszont bácskai kapitánynak mond.

hadakkal már a Rajna vidékére vonult, s ha ott elég szerencsésen folytak is a küzdelmek, Olaszországban annál nagyobb szükség volt a segítségre, úgy, hogy Magyarországból jóformán mind oda rendelték a rendes katonaságot; ha tehát valamikor bízhattak támadásuk sikerében, most igazán reménykedhettek benne.

*Sebestyén és Szilasy*, Pécskéről távozva, Szent-András több lakosát beavatták terveikbe; majd ellátogattak a környék több más falujába is, hogy társakat és barátokat szerezzenek. Míg a Maros vidéke rácz népségének megnyerését Péróra hagyták, ők főképen a Körös közét vállalták magokra. A karácsonyi ünnepekre átrándultak a biharmegyei Sarkadra, melynek hajdú népsége mindvégig kitartott az utolsó szabadságharczban. *Sebestyén* megkérdezte sógorától, *Szücs Istvántól*, nem ismer-e néhány jó embert, a kikkel a Péro kapitánytól nyert tanácsokat közölhetné. *Szücs István Domján Miklóst, Tokay Györgyöt, Kovács Jánost és Szücs Andrást* találta a leginkább megbízhatóknak s őket tanácskozáásra azonnal meg is hívta a házába, hol *Sebestyén* habozás nélkül elmondta, mit végeztek idáig Péroval. A meghívottak azonban kijelentették, hogy Péro esküjében nincs mit bizniok, mert az utolsó kurucz háborúban is szavukat adták a ráczok, mégis elhajtották a marháikat. Ennyi biztosítékkal még nem mehetnek bele a dologba. *Sebestyén és Szilasy* azonban várakozásra kérték őket s megígérték, hogy még egyszer és azonnal elmennek Pérohoz.

Visszatérésük alkalmával útba ejtették dobozi és békési ismerőseiket is és egyik békési barátjoktól, *Hajdú Istvántól*, csakhamar azt izenhették a *Szücs István* házában összegyűlt sarkadiaknak, hogy többé ne féljenek, már rendben van a dolog s mindent elintéztek Péro kapitánynyal. Legyenek készen minden pillanatban.

A szentandrásíak azonban önmagokat áltatták, ha azt hitték, hogy a pécskei kapitány már ékkor erősen el lett volna tökéelve a fölkelésre. Péro még legbizalmasabb emberével, *Matulayval* is csak általánosságban beszélt népe és az ország bajairól. Mikor *Matulay* szemére lobbantotta, hogy az elviselhetetlen nagyságú adók behajtásában ő is segíti a kormányt,

megjegyezte, hogy mind ez a felség parancsából történik; de káromkodva tette hozzá, hogy a nagy adók miatt még történik valami. 1735. január 25-én azonban a nélkül távozott Péro házából és szolgálatából, hogy volt gazdája határozottan nyilatkozott volna előtte a fölkelés dolgában. Ez időtáiban ismét fölkereste Péroét Szilasy és Sebestyén. A kapitány újra megesküdött, hogy fölkel és táborba száll, csak készülődjenek ők is. A két kurucznak eszébe sem jutott, nem fogás-e ez tőle, hogy kitudja minden titkos tervöket s azután elárulja őket. Föltétlenül bíztak benne és siettek megvinni a jó hírt sarkadi barátainak, kik újból Szücs István házában gyűltek össze. Velök ment Bendé András is, kit még vízkereszt táján avattak be a titokba s ki most Dobozon és Sarkadon fáradozott bajtársak szerzésében.

A nép izgatottságának és nyugtalanságának egyes jelei már mutatkoztak is Békésmegyében. Márczius 8-án Csabán a Leuthgeb-házban, *Molnár Mihály* jelenlétében, *Török Péter* megszólította *Németh Jánost* és *Nagy Györgyöt*, hogy szőlőkapálni majd együtt menjenek vele. Mikor kezét adtak, a félig-meddig mámoros ember nagy titokban közölte velök, hogy ő kurucz volt régen is, kurucz mostan is. Tegnap, a mikor átjött a Tiszán, összetalálkozott valami patnoki emberrel, öreg kurucz pajtásával. Közönséges báránycsőr bunda volt a barátján, de csak azért, hogy szemet ne szűrjön a járása-keleése. Mert különben módosan öltözködött, kuruczokat toborzott s fegyvereket és lovakat ígért nekik. Túránál, a Tiszán túl már sok a kurucz, s ő is azért jött, hogy bajtársakat szerezzen.

»Te se vonakodjál — szölt Nagy Györgyhöz; — Isten ügy segéljen, zászlótartóvá teszek! Hiszen úgy özönlenek a hadinépek, mint a hó a fű nő. Kell is; mert nagy kavardás tör ki rövid időn. Azt szeretném, hogy mikor az *urak* megfutuak, úgy szaladjanak, hogy a szekerekből kiesett gyerek elveszését is csak két mértföldnyi vágatás után vegyék észre.«

A toborzásokat valóban folytatta *Károlyi Sándor*, de a király nevében, s talán csak az öreg kuruczok reménykedtek benne, hogy *Károlyi* titokban megint *Rákóczi*nak szedi a hadakat. Az elüljáróság azonban nem vette tréfára a dolgot, hanem

befogatta *Török Péter*t; hiába fenyegette *Molnár Mihály Németh* és *Nagyot*, hogy megbánják még ezt a besugást.

*Törököt* ugyan csakhamar szabadon bocsátották a csabaiak, *Sebestyén* és *Szilasy* azonban, hogy efféle fecsegések idő előtt el ne rontsák a dolgukat, egy hét múlva már újból ott voltak Pécskén, hogy Péroét határozottabb nyilatkozatra bírják. Ismételték, mily szívesen fölkelne az ország, de félnek Péroétól és ráczaitól; ha azonban biztosítaná őket, hogy nem tesznek kárt bennök, akkor ők sem tesznek kárt a ráczokban. Péro valóban megígérte, hogy ha a magyarok nem háborgatják őket marháikban és javaikban, ők sem állanak útjukba. Ekkor tehát a ráczok és magyarok közt időközben fölmerült valamely ismeretlen elhűdegülés következtében, egyelőre csak arról volt szó, hogy fölkelés esetében a marosvidéki nemzeti katonaság, Péroval együtt, semleges maradjon s hogy a magyar fölkelők vezére a sarkadi *Tokay György* lenne.

Péro csakugyan be akarta váltani azt az ígérését, hogy semlegességre bírja a rácz kapitányokat. A szentandrásiak látogatása után történt egy-két nappal (márcz. 17. vagy 18.), hogy *Strba János* nagylaki kapitány, ki 1728-ig Arad város szolgálatában állott s most 65 éves kora mellett is berándult, hogy Aradon töltsse a görög-keletiek farsangját, átutazóban meglátogatta pécskei barátját. Péro megkérdezte tőle, hallott-e valamit a kuruczokról; s mikor azt felelte, hogy nem hallott, mondotta, hogy ő hallott ugyan, de majd csak akkor szól neki, ha jobb értesítéseket kap; sőt akkor izenni is fog, hogy meglátogassa.

Márczius végén Péroét ismét fölkeresvén *Szilasy* és *Sebestyén*, kívánságukra a kapitány határozottan szavát adta, hogy a rácz és kurucz katonaság nem fog egymás ellen harcolni. Épen akkortáiban izent *Strba Pérónak*, hogy adassa vissza azokat a fejszéket, melyeket a pécskei lakosok elvettek a pécskei erdőbe küldött favágóitól. A levélhozó katonától azonnal válaszolt neki s kérte, hogy bizonyos dolgok megbeszélése végett látogassa meg.

*Strba* csakhamar el is ment. Péro megkérdezte, tudja-e, miért hivatta.

»Tudom, ha megmondod.«

— »Van-e erős hited?» szölt Péro, a szemei közé tekintve.

»Nincs erősebb annál, a melyikben születtem«, felelte Strba.

— »Ha hát erős a te hited, titkot közlök veled. Előbb azonban meg kell esküdnöd, mint a hogy én is megesküszöm neked.«

»Kész vagyok megesküdni — válaszolta Strba, — ha jó dolog az, a mit közölni akarsz velem.«

Péro azután megeskette a Szentháromságra és Krisztus sebeire, hogy titokban tart mindent. »Hacsak igen súlyos szükség vagy kínzás nem kényszerít az ellenkezőre«, gondolta magában Strba, ki később élt is ezzel a mentális reservatióval.

Azon kezdte Péro, hogy a Nyírségben kuruczok gyülekeznek s hogy jön Rákóczi.

»Tölem ugyan jöhet — szölt vállvonítva Strba — és gyülekezhetnek a kuruczok; csak vissza ne forduljanak, mikor annyi ott a vár, mint Munkács, Várad, Ecsed meg a többi.

Házigazdája biztosította, hogy ezt azok az emberek hozták hírül, kik Rákóczival beszéltek. Öt is hitták s tábornokságot ígértek neki. Azzal biztatják, hogy fölkél az egész ország.

»De hát fölkél-e Károlyi, Beleznay, Halász Péter, Kaszás György?» kérdezte Strba. Péro hallgatott és egy szót sem szölt arról sem, honnan veszik a sereget, fegyvert, puskaport stb., vagy hogy van-e reményök valamely várnak, pl. épen Aradnak fegyverrel vagy esellel való bevételére. A fölkelés okául is csak azt említette, hogy a magyarok nem türhetik már a megyei és uradalmi tisztek hatalmaskodását. Neki és a rácoknak nemeséget, szabadságot, földet ígértek. Előbb azonban valami bizalmas emberét akarja kiküldeni az elégedetlenekhez, hogy kikütsassa, voltaképen miben áll a dolog. Híniák Strbát is, de félnek tőle.

»Hát féljenek is úgy, hogy belehaljanak!« fakadt ki Strba s az anyját is összeszidta valamennyi meghívónak és minden követőjöknek. »Rossz titkot bíztál reám s kést ütöttél szívembe — tette hozzá mogorván. — Mi lesz feleségeinkből, gyermekeinkből, jószágunkból?»

— »Axon ugyan nincs mit aggódnod — vigasztalta Péro. — Mert nemességet, pusztákat, halastavakat, földet ígértek arra az esetre, ha velök tartunk.«

Strbát azonban nem nyugtáthatta meg.

»Nem lesz tartós ez a te dolgod. Ha velök mégy, én meg a tábornokhoz megyek s följelentem az esetet.«

Ezt hallva, Péro megdöbbsent, s nem nyugodott addig, míg meg nem eskette az Istenre és szent Jánosra, hogy nem jelenti föl. Azzal csitította, hogy jobban végére jár a dolognak s akkor az egészet maga fedezi föl a tábornok előtt. Strba most már elfogadta a nyújtott kenyeret és söt, de megeskette kapitány-társát, hogy nem követi a lázadókat s hogy, ha levelet kap tőlük, azonnal tudatja vele és együtt mutatják meg azt az aradi tábornoknak.

Alig ért azonban haza Strba, hírét hallotta, hogy márczius 29-én rác rablók verték föl Csanád vármegye Földeákon lakó pénztárosának a házát. 1529 frt 43 kr. erejéig kirabolták a megyei pénztárt, elvitték a községek adókönyveit s megkárosították a pénztáros magánvagyonát is. A rablókat csakhamar elfogták s az aradi várba kísérték ugyan, de ebben a pillanatban még Strba sem tudhatta, közönséges bünténnyel áll-e szemközt, vagy a Péro által emlegetett lázadásnak előjátéka-e az a rablás?

A rácok részéről azonban nem Péro lépett föl először, hanem a pétervárad-i rác püspök. Mivel a mozgalomnak erről a részéről történetíróink hallgatnak, valamivel bővebben szölok róla.

### III.

*Paulovics* Visarion. Pétervárad vladikája, kinek túlzásaira a helytartótanács már 1733. deczember 19-én fölhívta a király figyelmét, egyházi részről az első volt, ki föllépett a nándorfehérvári patriarcha unio-törekvései ellen. Alig tért haza Bécsből, hol egy küldöttség élén a szerb nép 1691. évi kiváltságainak megerősítését kérte, úgy viselkedett, mintha külön tartomány élén állana. Aranyos betűkkel írt s a király nagy pecsétjével ellátott levelet mutogatott, azt talán, a melyben a király régebben csakugyan megerősítette a szerbek szabadalmait; de elhitette a néppel, hogy abban őt a »császár« külön hatalommal ruházta föl, hogy katonai területté alakította át az egész Bács-

kát s hogy őt tette annak katonai, világi és egyházi fejevé, még a katolikusokat sem vón ki.

1735. ápril 5-én Péterváradon s másnap Futakon gyűlést tartott, melyre a kamarai falvak bírának fegyveresen kellett megjelenniök. A futaki vásárban fegyverek vásárlására ösztönözte a többi részvevőt, még a katolikusokat is. A fegyverteleneket vesszővel fenyegette, *Gizdarovics* Pálnak, Katymár vén bírójának pedig ő maga adott ugyan kardot a kezébe, egyúttal azonban ráírvallt, hogy máskor a nélkül meg ne jelenjék, mert különben megvereti. Elhitelvén a néppel, hogy a király fölhatalmazta őt tisztek kinevezésére is, alezredessé tett egy *Mio* nevű palánkai ráczot, az obrováci, szántói (szántovai), pivniczai, deszpot-szentiváni és verbászi lakosok közül egyeseket kapitányságra emelt, hűségesküt követelt tőlük, meghagyta a bírának, hogy katolikusok és görög-keletiek mielőbb szerezzenek be és szerszámozzanak föl lovakat, katona-módon ruházkodjanak s első parancsára lóháton és fegyveresen jelenjenek meg. A vladika megtagadta a vármegye és kincstár iránt tartozó engedelmességet s kiterjesztette a lázítást a szomszéd észéki parancsnokság területére is. A fölkelők naponként gyűléseket tartottak s daczosan jegyezték meg az uraknak, kik fegyverkezések miatt kérdőre vonták őket, hogy ennek a nemzetnek idáig is szabad volt, ezután is szabad lesz fegyveresen járnia. Céljaik előmozdítása végett adót vetettek a népre, mely viszont megtagadta a kincstár, vármegye és a földesurak iránt való tartozásait. Az izgatás pár nap alatt hatalmába kerítette Bács vármegyének már éjszaki részét is, hol *Jankovác* és *Kuplyevo* árkoit helyek azonnal a lázongókhoz álltak, *Doroszló* pedig, Apatintól délkeletre, egyszerűen kijelentette, hogy az utakat és hidakat ezentúl nem fogja javítani.

*Staudacher* József Antal kir. kamarai inspektor oly fenyegetőnek találta a mozgalmat, hogy *Csupor* Ádám s *Körmeny* László kincstári tisztek kíséretében már ápril 8-án fegyveres segítséget kért *Vaha* gróf pétervárad-i tábornoktól, ki azonnal futárt küldött ugyan Bécsbe a főhaditanácshoz, de kijelentette, hogy nem intézkedhetik addig, míg utasítást nem nyer. Ekkor tehát egyenesen a kalocsai érsekhez, mint a vármegye főispánjához, tettek jelentést, kit ebben az ügyben a bácsi

kamarai administrator is megkeresett, — ápril 10-én, húsvét napján pedig elment hozzá a vármegye tisztikarának nagyobb része, hogy személyesen figyelmeztesse a veszedelem nagyságára. *Patachiek* Gábor érsek ápril 16-án valóban körülményes jelentést tett a helytartó-tanácsnak s kinyilatkoztatta, hogy mivel ilyes bajnak a megakadályozására a vármegye ereje elégtelen, ha ebből a vármegyére s a szomszéd törvényhatóságokra szörnyű veszedelem következnek, őt és tiszteit senki se okozza; mert ha az itt pislogó szikrából tűz támad, igen valószínű, hogy szomorú következése lesz annak más vármegyékre is.

Alig írta meg levelét a főispán, nyílt ellenszegülés hírért hallotta. Ápril 19-én ugyanis a kattyiak (katymáriak) kiverték falujokból a megyei urakat, kik a házi adó összeírása végett jelentek meg köztük. A megye elfogatta a három főbb bujtogatót, mire a többiek is megszeppentek s nem merték előadni a megyei gyűlésen azt a panaszukat sem, a mit *Csupor* Ádám volt alispán s több más megyei tisztviselő ellen emeltek.

Épen ezen a napon rendelte el a király is, hogy a bácskai ráczokat engedelmességre kell szorítani a megyei hatóság, a kincstár s a földesurak iránt; mire a haditanács azonnal négy század katonaságot küldött az ott levő hadinép erősítésére; de olykép, hogy a kapitány mindenben *Vaha* tábornoktól függjön, annak engedelme nélkül semmit se tehessen, s még a megye egyenes kérelmére, a legsürgősebb esetben se nyújtasson segítséget. A mellett azt az utasítást kapta a kapitány, hogy május 16-án mind a négy századdal jelenjék meg Péterváradon, hol a zavarok megvizsgálású végett kirendelt kamarai bizottság tanácskoznia fog. Ez annál jobban elkésztette a megyei urakat, mivel hasonló parancsot vett a pétervárad-i és az észéki tábornok is, kiknek gyalogsága teljesen elegendő lett volna a bizottság oltalmára. Május 3-án azt kérték tehát, hogy legalább két századot tartsanak vissza az éjszaki vidékek őrzésére.

E közben a kincstári falvak jobbágyai kivétel nélkül fegyvert ragadtak s külön tiszteik követésére esküvel kötelezték magokat. A kiküldött császári csapatok ugyan összefogdosták a főbb kolompások egy részét, a vármegye azonban örökös aggodalomban élt, hogy a nép feltöri a gyenge börtönt,

kiszabadítja ezeket a rabokat s még az eddiginél is jobban fenyegeti a közbiztosságot; azt pedig, hogy a foglyokat valamely szomszéd várnak, pl. Eszéknek vagy Szegednek, tömlőczeibe szállítsák át, a sokfelé elfoglalt katonaságtól alig remélhették.

Mivel a főispán s a tisztikar mindenben a vladikát okozta a történetekért, a helytartótanács május 4-én egyenesen fölkérte a királyt, fogassa el *Paulovicsot* s bilincsekben vitesse valamely vár falai közé. A dolog annál sürgősebbnek látszott, mert ugyanaz nap Bácsban is elrendelte a helytartótanács a nemesség fölkelését arra az esetre, ha a Békésben kitört lázadás ide is áttérjedne. E végből a bácsi alispán még a rendelet kiadatása napján értekezett a főispánnal. Ha nyíltan nem törték is ki még a bácskai ráczok, megbízhatók semmi esetre sem voltak, s fegyverfogásra szólíttatva, nagyban beszerzett fegyvereiket minden valószínűség szerint épen a kormány ellen fordították volna, mire csak az alkalmat várták. A főispán már korábban megbízta a vizsgálatokkal *Pruzsinszky Ferencz* alszolgabíró és *Latinovics Péter* táblabíró, kik azonban csak az amúgy is általános tudott készülődésekről deríthettek ki egyet-mást, megakadályozásukra azonban semmit sem tehetek. A megye, ha próbált is ellenük valami keveset, eljárását alig tarthatta titokban, mert a postamesterek mind ráczok voltak. Az egyik magának a metropolitának lévén testvére, a főispánnak Bécsbe, Pozsonyba és máshova küldött leveleit elfogta s a péterváradi, bácsi és eszéki postamesterekkel egy híron pendülve, bemutatta a lázadók összejöveleleit. Ezeket az összejöveleket az utóbbi időkben már Szegeden tartotta a vladika, hogy az ottan és a környéken lakó főbb ráczokat is meggyerhesse az ügynek.

Maga a főispán nem mert kimozdulni érseksége székvárosából, Kalocsáról, ha érezte is, hogy ilyen körülmények közt a vármegyében illenék laknia. Azzal mentegetőzött, hogy nincsen háza Bács vármegyében sem neki, sem a hatóságnak; Bács és Baja mezővárosok, hol tisztartója és urodalmi serfőzője lakik, épen nem biztos helyek; hiszen csak a mult nyugalmasabb éveken történt, hogy a rablók kifosztották és megkínózták mind a két emberét.

E közben csakugyan megkezdette működését a Péterváradra kiküldött bizottság. A nemesség folyamodásának mégis lett annyi foganata, hogy a Hintho-ezrednek csak két századát küldték a védelmére, a másik kettőt pedig a megye belsejében helyezték el, hogy a csendre és nyugalomra fölügyeljen.

Szinte érthetetlen azonban, hogy a könnyen fölizzgatható nép közt még most is szabadon hagyták járni-kelni a vladikát. A helytartótanács nemcsak ápril 22. és május 20., hanem június 10. is egyenesen őt tette felelőssé minden bajért, s idején, sőt már 1733. végén is figyelmeztette a királyt, hogy bűnös üzelmeivel ez a püspök folyton veszélyezteti a köznyugalmat, örökösen bujtogatja a szerbeket a hatóság s fennálló rend ellen, s addig nem is lehet remélni a nép lecsillapodását, míg ezt az izgága embert el nem távolítják onnan. Most már nem arra kérték III. Károlyt, hogy bilincsekbe veresse, hanem csak arra, hogy »jó módjával« tegye őt el valahová.

A király azonban, ki időközben leverette a Békésmegyében szintén a ráczok bujtogatása következtében támadt mozgalmakat, a szerb milícia megnyugtatása végett jobbnak tartotta az engesztelődés útját választani. 1734. októbere óta ismét Bécsben tartózkodott *Jovánovics* metropolita, ki mindenképen meg akarta most már győzni az udvart arról, hogy a katolikusokkal való egyesülés ez idő szerint kivihetetlen, s hogy a szerbek hűségére csak eredeti szabadságlevelök megerősítése után lehet számolni. Eleintén igen hidegen fogadták a főpapot, ki első föllépésével olyan rossz hírbe keverte az unió ügyét. Mikor azonban értesültek *Paulovics* készülődéseiről s *Pérov* fészkelődéséről, szóba állottak vele. Időközben ugyan börtönbe került Pérov; de, ha nem fogadta is el a kormány a metropolitának érte való kezeskedését,<sup>1)</sup> sietett teljesíteni másik kívánságát s május 18. végre kiadta a kiváltságlevelet. *Patachich* kalocsai érseket, bácsi főispánt, titkos taná-

<sup>1)</sup> *Szávits* (id. h. 46. l.) nemzete megtagadójának akarván föltüntetni Jovánovics metropolitát, azt mondja, hogy egyáltalán nem törődött Szegedlinázcz lefejeztetésével. A kanczellária 1735. szept. 5-én a királyhoz intézett fölterjesztésében (Orsz. Ivt. Kanczell. oszt. Nr. 78. Orig. Ref.) nyíltan mondja, hogy az aradi parancsnoksághoz »Pérov mentegetésére és javára a ráczok metropolitája is levelet írt a parancsnokhoz«.

csost és septemvört pedig — ez alkalommal is szerzett érdemeinek elismeréséül — már június 6-án grófi rangra emelte a király.

A metropolita útközben Budán még néhány napot töltött ezrede rendezésével s a tisztek kinevezésével és Belgrádban csak július 20-án nyitotta meg a congressust, melynek két főtárgya volt. Először az új pápens fölolvasása és megmagyarázása; s másodszer ezrede költségeinek megszavaztatása. Amazt kedvetlenül hallgatták a szerbek, mert meglehetősen színtelen volt s jóformán csak magánjogi kérdésekben, pl. a magszakadásra nézve intézkedett. A történetek után azonban nem kellett-e nagy engedménynek tekinteniök, hogy még csak említést sem tett a g.-keleti szerbek vallási uniójáról s így mintegy jóváhagyta októberi zendülésüket? A Péroék és Strbák kardesőrtetése megtette hatását.<sup>1)</sup> A másik, t. i. az ezred-állítást, most már szinte a becsületkérdés színében tűnt föl; mert ha pusztán Péro személyére akarták áttolni a megbukott lázítás megindításának gyűlöletes vádját, valóban azzal alkalmazkodhattak legjobban a változott időkhöz, ha pénzt és vért ajánlanak föl a császári család szolgálatára. Megtették s a következő évben már harcoltak császáruk érdekében.

Mozgalmaikkal párhuzamosan folyt, de egészen más véget ért a Péro által Magyarországra indított lázadás.

#### IV.

Péro tervezett lázadásának csupán epizódja a bácskai zendülés. Szinte képzelhetetlen, hogy ne tudott volna róla Péro s hogy titokban nem értesítette volna a szentandrásiakat, kiket a hallott hírek csak megerősítettek a ráczok jóindulatába vetett hitökben.

<sup>1)</sup> Ez is mutatja, hogy téved *Szévits* (61. h., 20–21. l.), midőn ezt a congressust összetéveszti az októberi értekezlettel, melynek tapasztalatain okúlva, itt szóba sem lehetett hozni a vallás egyesítést. Ha ez nem volt a kormány előterjesztésében, mi okuk lehetett volna bízongásra a tiszteknek? Pedig Bartha krónikája oly határozottan említi Péro szereplését, hogy ezt a két gyűlést köptelenség összezavarni, vagy egynek venni a Paulovics mozgalmaival, a miket *Szévits* különben nem is ismer.

Különben, úgy látszik, Péro a tavasz nyíltával még komolyabban látott a lázadás előkészítéséhez. Márczius végén a szentandrásiak küldötteinek, Szilasynak és Sebestyénnek azt felelte, hogy irással le nem kötheti magát mindaddig, míg az ügyet meg nem beszél *Gyurka* és *Strba* kapitányokkal.

Gyurkának közönségesen *Sevics* Györgyöt, az aradi ráczok vén kapitányát nevezték, ki ezt a tiszteletet még 1704-ben kapta. Nagyon is érdekében állott tehát Pérónak, hogy őt megnyerje. Ápril 3-án épen vásár levén Aradon, fölkereste s mondotta, hogy közölni akar vele valamit; de lelke és hite legyen rajta, hogy el ne árulja. Mikor ezt megígérte, sőt esküvel is fogadta a titoktartást, előadta, hogy a magyarok forronganak, föl akarnak kelni mind Magyar-, mind Erdélyországban s a ráczokat is csatlakozásra szólítják föl. *Sevics* kijelentette, hogy arra az esetre, ha csakugyan kitér az általános fölkelés, ő a maga csapatával készségesen, sőt örömmel csatlakozik hozzájuk; a mire kezét is adott Pérónak. Néhány nap múlva hasonló válaszzal örvendeztetette meg *Strba*, ki a bácskai forrongás hírére most, úgy látszik, műlvi érezte aggodalmait.<sup>1)</sup> Másnap Szilasy, Sebestyén és Pásztor András már magának Pérónak szájából hallotta a kapitányok átállásának jó hírét, melyet ápril 10-ike körül, húsvét táján, megvittek sarkadi barátaiknak, kik ismét *Szűcs* Istvánnál gyülekeztek össze. *Domján* Miklós azonban megkérdezte tőlük, hogy ki lesz már mostan annak a fölkelésnek a feje? Mert »különben csak tokaji rebellió lesz belőle«. A mivel arra célzott, hogy az 1697-ben Tokaj táján kiütött lázadás is a szervezés és vezetés teljes hiánya miatt dőlt dugába. A szentandrásiaknak arra a biztosítására azonban, hogy Péro vállalta el a fővezérséget, *Domján* is megnyugodott. »Így már igen jó lesz a dolog — mondá — s akkor annak idejében mi is láttatjuk magunkat.«

Ápril 3-ika óta ismét Péro szolgálatában állott Matulay. Az aradi vásár alkalmával ugyanis folyamodást adott át a várparancsnoknak, kit arra kért, hogy egy *László* András

<sup>1)</sup> A budai delegált bíróság felterjesztése a királyhoz szept. 5-án. (Nr. 282. o. lit. priv.) *Sevics* utóbb nem szólott erről a találkozásról, *Strba* pedig 1796. január 18-án tagadta, hogy Péro az utóbbi máskül év alatt lázadásban járt volna.

nevű örmény ellen 89 frt erejéig támasztott követelésének behajtásában segítse. Péro, ki állítólag véletlenül találkozott vele, ismét szolgálatába vette s tizedike táján, pécskei kertjében, minden újabb titkába beavatta és megeskette őt a Szentháromságra, hogy hűséggel viseltetik Rákóczi Ferencz iránt, s hogy ebben a hűségében utolsó csepp vére hullatásáig megmarad. Megígérte, hogy »lajdinánt«-tá teszi; de biztosította, hogy ha nemsokára hazajön a száműzött Rákóczi fejedelem, szolgálatai fejében tőle nagyobb tisztséget és kitüntetést remélhet. A fejedelem, kinek nevét oly hiában vették, otthon is volt már akkor: nagy lelkét ápril 8-án adta vissza teremőjének. Az elámított nép itthon mégis ő reá esküdött, s benne bízva készüldött meg gondolatlan és kétségbeesett vállalatára.

Péro környezetében idáig senki sem akadt, ki magyarul tudott volna írni; most Matulayt tette meg íródeákjává a kapitány, s őt főképen a szentandrásiakkal való levelezésre használta. A szentandrásiak különben személyesen is gyakran fölkeresték Péro-t. *Szegedincz Mihály*, Péro fia, ápril 20-a táján, mikor Pécskén egy lakodalomból hazatért, négy idegen lovat talált apja istállójában. A cselédek azt felelték, hogy *Szilasy, Bartha István, Pásztor András* s még két szentandrás ember jött azokon a lovakon. Mihály deák visszatért a lakodalomba; mikor azonban hajnalban ismét előkerült, észrevette, hogy épen az istálló felé tartanak a magyarok. Megkérdezte tőlük, mi járásban vannak s miért keresik föl olyan gyakran az apját? »Megmondanám — szolt *Szilasy*, — apádra való nézvést azonban még sem merem megmondani.« *Bartha* intette *Szilasyt*, hogy ne szóljon semmit; de a fiú egyre nógatta s a mellett fogadkozott, hogy a dolgot elhallgatja apja előtt. »No, hát azért járunk az apádhoz — mondta most *Szilasy*, — mert kuruczok akarunk lenni s föl akarunk kelni. Ha velünk tartasz, kapitányunkká teszünk. Különb is apád lesz a generálisunk s a ráczok is velünk tartanak.« »Ha igaz a mit beszéltek és apám lesz a generálisotok, akkor mint kapitány én is követem őt s hozzátok vezetek vagy száz embert.«

Visszavitte őket apja házába s ott *Csobán Mihály* rácz katona, *Kecskeméti* András trombitás és *Sipos Mihály* jelenlétében dicselkedni kezdett, hogy ő belőle most már Isten jövel-

tárból kurucz kapitány lesz. »Én meg a trombitásod leszek,« tette hozzá *Kecskeméti*.

Fontosabb ennél, a mit ugyanekkor magával *Péróval* beszéltek a szentandrásiak. Elmondták neki, hogy velök tart már az egész Kúnság, a helységek közül pedig Szent-András, Sarkad és Remete és, hogy a Dunán innen és Dunán túl fölkél az egész Magyarország, sőt Erdély is. Mert nagyon megrágúlt a só. Míg azelőtt 2 frton adták a mázsáját, most 3 magyar forintot vesznek érte. De ezt még elszenvednék, sőt a császári adót is elviselnék. A földesurak és bérlők zsarolásai azonban türehetetlenek. Azért akarnak háborúskodni a földesurak, az országban lakó németek és mindenki ellen, a ki csak ellenáll. — Péro megjegyezte, hogy király és urak nélkül nem lehetnek el. Azt felelték, hogy ha az egész ország föltámad, majd keresnek ők magoknak királyt; ha pedig Rákóczi hall a dologról, bizonyosan bejön hozzájuk. Erre azután Matulayval magyarul és ráczul biztosító levelet íratott nekik Péro. Ez a levél körülbelül <sup>1)</sup> így hangzik:

»Kész szolgálatomat ajánlom nagyrabecsült tiszt uraiméknak: A mindenható Istenről mindnyájunkkal együtt szerencsés véget kívánok a magyar nemzetnek, mint örökkön-örökké hű szolgálója. Mindenkör megmutatott hűségemben, hitemben és lelkemben megbízhatnak kegyelmeitek. Hogy meg nem akarom esalni kegyelmeiteket, abban megnyugodhatnak kegyelmeitek. Kérem kegyelmeiteket, hogy ha az Úr Isten útát, módot ad, nekem is hírt adjanak kegyelmeitek, hogy tudjam, mihez tartsam magamat. Kérem kegyelmeiteket, hogy ha ezt a levelet elolvasták, menten a tűzbe dobják. Évvel maradok tiszt uraiméknak mindenkor kész szolgálója

a pécskei kapitány és marosmelléki parancsnök  
*Szegedincz Péro*.

Magához a bíróhoz, *Vértesszhez*, ezt írta: <sup>2)</sup>

»Ajánlom szolgálatomat kegyelmednek. Adom értésre kegyelmednek, hogy én itt a marosmelléki ríczsággal készon vagyok, hanem mentül hamarabb azon legyon kegyelmed, hogy a vele összegyűlt néppel Belő-hegyhez menjem és ott magukat összekapcsolván, onnét együtt induljunk.

<sup>1)</sup> Magyar eredetije nincs meg. Német fordítása Kanecz lvt. Ad Nr. 59. Orig. Ref. 1785. Matulay állítólag a kapitány tulda nélkül látta azt el Péro szokott pécsettjével.

<sup>2)</sup> *Szabó György* május 18-ik: vallomása szerint, mely azonban csak emlékezetten alapult.

Maradok Pécske, absque die et anno, kegyelmednek kész mindenkor szolgája *Péror* kapitány, marosmelléki commendans. Ezt a levelet pedig, ha megolvasta kegyelmedek, mindjárt vesse a tűzbe.\*

Megbeszéltek a legközelebbi föladatokat is. *Péror* tanácsára a magyarok elállottak Nagyvárad megtámadásától, ellenben a maga részéről is könnyűnek mondotta Arad bevételét; mert a német katonaságot legközelebb kiviszik Németországba, s akkor elfoglalván ezt a várat, onnan az egész országot eláraszthatják s keresztül-kasúl járhatják.<sup>1)</sup>

Mikor javában tanácskoztak, újabb vendége érkezett *Péror*-nak; *Strba*, a nagylaki kapitány, kit a magyarok közönségesen Csorbának neveztek. Mialatt az út porát lemosta magáról, a két szentandrászi ember kiment, ő pedig kezét fogott Szilasyval, kit még Szentestről ismert, a hol fölügyelt az ökrei mellé rendelt eselédekre; s különben is tudta róla, hogy *fogadott testvére* *Péror*-nak. Megkérdezte, kicsoda az a másik két ember; a kapitány azt felelte, hogy *Tolnay*, a szentandrászi bérlő küldte őket hozzá a neki járó árenda átvételére. *Mutulay*val is váltott néhány szót. Négyszemközt azután faggatta *Péror*t, hogy allanak azok a dolgok, a mikről a multkor beszéltek?

»Eb az anyjuk! Semmi sincs!« dörmögte *Péror*. *Strba* figyelmeztette, hogy akkor jó lesz idejében tisztázni magokat, mert megeshetik, hogy fejükbe kerül ez a titkolódzás.

»Várjunk holnapig!« szólt *Péror*. »Akkor én is bemegyek Aradra s a parancsnoknak fölfedezzük az egészet.«

Mialatt ők már is áruláson gondolkoztak, a szentandrásziak lóra pattantak, hogy megmutathassák otthon »méltóságos ezereskapitányuk« biztató levelét s fegyverre hívják a népet.

*Péror*-nak magának különben is sok dolga volt Aradon. Az aradi parancsnok munkásokat kért tőle a vár alatt elfolyó Maros medrének tisztítására. »Majd másféle munkásokat küldök én a sánczba!« mormogta a vén kapitány, de mégis csak megtette a szükséges intézkedéseket. Azonkívül a tábornok a rácz határőrség tisztjeit is meghívta Aradra, hogy részt vegye-

<sup>1)</sup> *Tokody* Márton krónikás verse szerint is (*Thaly*, Adalékok, II. 427.) a magyarokat »a gonosz rácz ekképen biztatja: Ne félj magyar semmit, menjünk el Aradra, Aradról pediglen forduljunk Gyálra. . . Mindazért ne siess ama nagy várakba!«

nek a haditanácshoz intézendő emlékirat megbeszélésében. Az installatióra is meg kellett jelenniök. Gróf *Consruch* Pál aradi főispán ugyanis, egész önkényesen és teljesen szokatlan módon, Aradban *Edelspacher* Zsigmondot tette a megye inspektorává és a maga helyettesévé, *Bibich* Jakabot pedig alispánná. Erre a beiktatásra a katonatisztek szintén hivatalosak voltak; s ápril 24-én tényleg meg is jelentek az ünnepségeken.<sup>1)</sup>

A jelentéstétellel azonban *Péror*ék nem siettek; sőt időközben haza is kocsizott *Péror* és csak ápril 27-én tért vissza Aradra. Másnap, esütörtökön, tisztársaival együtt az alezre-deshez ment a memorandum dolgában. A tiszték, apróbb csoportokra oszolva, beszélgetni kezdtek. Valaki azt említette, hogy Arad vármegyének imént beiktatott administratora, *Edelspacher* Zsigmond Halmágyra utazott.

»Bár ne ment volna!« szólt *Wittmann*hoz, a keresztény tolmácshoz, *Péror*, kit ez a hír megdöbbsentett. »A kurucok már fölkeltek és fölkél az egész ország.«

»Ha valami bizonyosat tudsz a kuruczokról — fordult feléje *Strba*, mintha most hallana először a dologról, — miért nem értesíted a tábornokot s miért nem szólsz nekünk, hogy mi is készen legyünk?!«

»Ez az én dolgom,« felelte *Péror* szárazon. »A tolmács hallotta a mit mondtam; ha akarja, jelentse az alezre-desnek.«

De senki sem jelentette. Azután a tábornoknál akartak tisztelegni, a ki azonban arra kérte őket, hogy ne jöjjenek egy csapatban. Mivel a jelentést *Péror* *Strbára*, ez pedig ő reá hagyta, az lett a vége a dolognak, hogy mind a kettő hallgatott róla. Mikor *Strba* hazakisérte a jegyző s a jenei és solymosi kapitányok társaságában levő beteges *Sevics* főkapitányt, röviden elmondta neki, mit beszélt *Péror* a kuruczokról.

»Hallgass! — zsörtölődött *Sevics*. — Neked minden rosszat és ostobaságot legelőbb kell tudnod.«

*Péror* különben, a ki aznap nála ebédelt, maga is előhozta ezt a dolgot. Mikor az öreg nem hitte, hogy csakugyan föl-

<sup>1)</sup> Az installatio tárgyát a pöriratok nem nevezik meg; de csak *Edelspacher* és *Bibich* beiktatásáról lehet szó. A beiktatás idejét *Strb* vallomásából ismerjük. *Kancz*, lvt. Ad. Nr. 364. o. lit. priv.



kelnek vagy talán már föl is keltek a kuruczok, azt felelte: »Majd elhiszed néhány nap múlva. Mert készülődnek már Szent-Andráson s a Körös mellett levő minden faluban.«

»Eb az anyjuk! — pattant föl a vén *Sevics*. — Hát csak keljenek föl, majd megfelelünk nekik.«

Arra különben ő sem gondolt, hogy jelentést tegyen a tábornoknak; s ha nem fogadott is titoktartást, csakugyan hallgatott a dolgról. Különben is ágyba döntötte a betegség. Péró pedig, ki látta, hogy a rácztisztek megpuhítása több időbe kerül, mint eleve gondolta, elhatározta, hogy néhány napot tölt Aradon.

A lázadás azonban épen aznap tört ki a Körös mellett, melyen ő, a kiszemelt fővezér, a Maros mellett ezt a határozatot hozta.

#### IV.

Az elégületlenek Szent-Andráson 1735. ápril 27. tartották utolsó gyűlésüket. *Vértessy* Mihály bíró, *Sebestyén* János esküdtt és *Hulász* fogadta az érkezőket; Sarkadról *Tokay* Györgyöt, *Kis* Mihályt és *Szűcs* Istvánt, Dobozról *Kenderesi Pap* Gáspárt és *Szabó* Mihályt, Túrról *Pásztor* Györgyöt és *Csordás* Andrászt, Öcsödől *Petess* Jánost, Békésről *Deső* Istvánt és *Hajdú* Istvánt és Erdőhegyről *Kardos* Peti csizmadiát. De többben jelentek meg Békésről, Karczagról, Madarászról s a Kunsághól is; összesen mintegy hetvenen. Senki sem jött az Érmellékéről, hol pedig *Pásztor* András már a múlt évben izgatott. *Vértessy*, *Sebestyén* és *Pap* Gáspár tartották a leghevesebb beszédeket. Elmondották a szegény adózó nép panaszait, hogy Rákóczi már a lengyel határokon van s nemsokára maga alá hajtja az országot, melyben nincs többé német katonaság. Az országot meg kell szabadítani terheitől. Péróval együtt harcolniok a külvinista vallásért s fegyvert fogniok a király ellen. Ne törődjenek a földesurakkal s a falunak való adózással és egyéb szolgálatokkal. *Bartha* Istvánt, egyidőben *Bercsényi* fegyverhordozóját, a szenttörnyai *Szántó* Mihályt és *Kovács* Jánost azonnal követségbe küldték Pécskére Péróhoz, azzal az izenettel, hogy a kuruczok már fölkeltek; adott szavához

híven tehát ő is készülődjék ráczzaival. A követek kissé vonakodtak, attól tartván, hogy a rácztisztek elfoghatják őket; csak *Sebestyénnek* arra a biztatására indultak el, hogy ne féljenek a rácztisztól, mert *Péró* írást adott magáról, hogy a rácztisztek nem emelnek fegyvert a magyarok ellen, hanem mindig velök tartanak.

A helységekbe érkezett küldötteket megbizta az értekezlet, hogy minden községben terjesszék el ezt a fölhívást:

»Isten áldja meg kegyelmeidet, édes uraimok!  
A mit régtől fogvást várt a szegény magyar, már Isten a sok özvegyek s árvák könyörgését meghallgatta, mert igaz kurucz világ van és mi is igaz kuruczok vagyunk; azért minden félelmet företevén, özvegyekért, árvákért s nemes vallásunkért most szolgálunk.«<sup>1)</sup>

Mialatt *Panyát* *Mogyoróssy* vagy *Bányay* György, kiszolgált, de még fiatal császári katoná, mint a fölkelők íródeákja, ilyes levelek szerkesztésével foglalkozott, a szentandrásiniak a bíró biztatására kimentek a város pusztáira, hogy a kinek nincs, erőszakkal szerezzen magának fegyvert és lovat. *Vörös* posztóból zászlót erősítettek egy mogyorófarúdra, s az elsőt a 30 éves *Tóth* János kezébe adták. Erre s még két más zászlóra esküdtek hűséget, a Szentháromságra fogadván, hogy Rákóczi s kapitányának, Pérónak és a hazának utolsó csepp véreket hullatásáig szolgálnak. *Vértessy* bíró azonnal úrnagyukká, *Sebestyént* pedig a lovasok és *Pap* Gáspárt a gyalogosok kapitányává választották.

Első áldozatuk a szarvasi prédikátor volt, kinek lovát elvették s kit a bíró, mikor panasza hozzá ment, fenyegetések közt esketett meg, hogy nem keresi tovább a lovát. Majd kifosztották a falu bérlőjének, *Tolnay* Istvánnak a házáit. Azután mintegy százan odahagyták Szent-Andrást s a Körös balpartján délkeletnek fölfelé haladva, éjjelre a *Kákafok* zombékos vidékén, Békés- és *Csongrád* megyék határán ütöttek táborn.

Másnap, 28-án hajnalban több zászlóval keletnek tartva, *Csabacsüd* pusztán megrohanták az ott éjszakázó *Hász* magyaróvári marhakereskedőt és *Frumer* győri mészáros, kik, mint

<sup>1)</sup> A szeghalmiakhoz írt levél. Kanczell. oszt. ad. nr. 293. Lát. Prív.

marhakupeczek, a Fülöp és Jakab napján, május 1-én Túron tartatni szokott vásárra utaztak. Ökreiket fölverték, gulyásait megszalasztották vagy csatlakozásra bírták, lovaik közül a szebbeket magoknak tartották, fegyvereiket, ruháikat elvették s Hásztól 3000, Frumertől pedig 4000 forintot raboltak el. A mellett azonban kijelentették, hogy ők nem tolvajok, hanem valóságos kuruczok.

Mialatt a két kereskedő *Andrássy* Zsigmond csongrádi alispánhoz futott panaszt tenni, a fölkelők, kik napközben a puszták és falvak népségét nógatták csatlakozásra s összeírták a Rákóczi pártján levő embereket, este felé sátrakat ütöttek s a vásárra menőket fegyverfogásra biztatták; ha pedig kívánságukra nem hajoltak, kifosztották, s főképen szebb lovaikat vették el, hogy katonáik alá adhassák. Egy örménytől pl. egy lovat, 2 pár pisztolyt, egy kabátot, egy bundát s egy lópokróczot harácsoltak el. Ügyük oly gyors előmenetelt tett, hogy estére kelve már mintegy 500-an voltak és pedig négy zászló, t. i. két vörös, egy zöld és egy sötétkék lobogó alatt: a hogy épen összeszedhették. Aznap már azt izenték a csongrádi alispánnak, hogy éjjelre kapujában állítják föl a kurucz zászlót, mert sok ezeren vannak s a *kigyósi* pusztánál a ráczok is csatlakoznak hozzájuk. Valóban, a szentesi úton is hatalmaskodtak már; megfogták *Lovasnak* a csikósát is és visszatartották a lovát.

A kereskedőktől elvett 7000 forintot és egyéb holmit teljesen a lázadás céljaira kívánták fordítani. Míg azelőtt a szentandrászi bíró csak 17 garas felpénzzel toborzhatta a kuruczokat, most az elrabolt pénzből fejenként 2 frt 10 krt, 30-nak pedig 2 frt 34 $\frac{1}{2}$  krt osztogathtatott szét s a rongyosabbakat jobb ruhákba bujtathatta. A sarkadi, dobozi és békési küldöttek e közben haza vágattak, hogy a várakozó népet csatlakozásra bírják. Ellenben a *tári* előjárók a vásárban nagy hangon izgatók közül azonnal elfogtak tizenháromat, a többit pedig *Kozma* Boldizsár szolgabíró igyekezett megnyugtadni; mégis számosan követték Sebestyén és Vértesy táborát.

Általában mindenünnen kedvező híreket kaptak a fölkelők; csak épen onnan nem, a honnan legjobban várták. Pécskére küldött követeik ápril 28-án este megérkeztek ugyan Pérohoz, azonban nem beszélhettek vele.

*Mihály deák* esodálkozva kérdezte tőlük, mit akarnak ilyen fegyveresen?

— »Apádat keressük,« szölt Bartha.

Rövid idő múlva Péro nélkül hajtott be az aradi kocsis és hírül hozta, hogy három napnál, május elsejénél hamarább nem is jöhet haza a kapitány.

Mihály deák vacsorát adatott nekik.

— »Mondd meg apádnak — szölt Bartha, — hogy itt voltunk s hogy a kuruczok már fölkeltek.«

»Jól tették, ha fölkeltek — jegyezte meg Mihály deák. — Apám a nélkül is boszankodik, mert munkásokat kért tőle a tábornok a Maros tisztítására. De majd *más* munkásokat küldünk mi oda!«

— »Hát az apád készülődik-e már?«

»Nem igen biz' az! — felelt az őszinte fiú. — De ha csakugyan ő lesz a generálisotok és ha veletek tart a mi nemzetünk, úgy Aradon most alkalmasint a többi kapitánynyal alkudozik.«

Ezzel a küldöttek megköszönték a vacsorát s haza vágattak Szent-Andrásra.

*Szilasyt*, úgy látszik, megdöbbenette ez a sikertelen követjáratás. Hajnalban harmadmagával ő maga pattant lóra, hogy Péroval beszéljen. De ő is csak Mihály deákot találta otthon, azt is nagyon rossz hangulatban. Sürgetve kérdezősködött, mikor jön haza a kapitány, mert a kuruczok már fölkeltek.

»Igazán fölkeltek?« kérdezte gúnyosan a legény.

— »Igazán.«

»Hát akkor ma hajnalban miért hajtották el több lovunkat a ménesből?« támadt reá Mihály deák, ki időközben már a kifosztott örménnyel is találkozott.

*Szilasy*, ki egy kiesit ittas volt, erre szidni kezdte *Matulayt*, a deák pedig, föltünéstől tartva, felszólította őket, hogy vonuljanak vissza az istállóba. Tapasztalatlan eszét azon járattatta, mit csináljon velök, — elzárja-e, vagy szabadon bocsássa őket? Utójára is úgy gondolkodott, hogy, ha elzáratja, de apja csakugyan velök tart, apját keverheti bajba; ha pedig szabadon eresztí a követeket, az ő baja gyűlhetik meg. Végre is azt moudta nekik, hogy menjenek a pokolba s ne ácsorogjanak itten.

Szilasy megrettent, de meggyőzni iparkodott a fiút, a ki szemére vetette, hogy csak olyan kőborlók biz' ők, kiknek nincsen sem királyuk, sem fejük.

— »Ne törődj te ilyesmivel — csitította Szilasy. — Majd lesz nekünk királyunk.«

»Kicsoda? — kérdezte gúnyosan a deák. — Talán Rákóczi?«

— »Rövid időn majd elvállik!« dörmögte Szilasy és nyergelt, de olyan izgatott volt, hogy helyette Mihály deáknak kellett fölkanatározni és fölnyergelni a lovát. Ez volt az egyetlen segítség, a miben a ráczok a fölkelőket részesítették.

— »Mi elmegyünk erről a vidékről — szolt Szilasy még egyszer visszafordulva. — Apád azonban Aradon van, azért Aradot is elfoglaljuk, hogy akadályul ne szolgáljon.«

Szilasyval együtt távozott *Matulay* is, talán hogy biztos híreket mondhasson majd Pérónak. Kiséretében volt *Thuróczy* Miklós, a csabai *Strhosty* Lukács, továbbá *Bartha* István, *Kovács* János és *Nagy* János. Útközben kifosztottak egy Komlósról jövő örményt, majd Csabán megpihenvén, a csabai bíró, jegyző, s az egész lakosság jelenlétében fölolvasták Pérónak magyar pátensét, melyben Péro, mint Rákóczi generálisa, tudatja, hogy a ráczok és magyarok egyesülten fölkeltek; meghagyja tehát, hogy — halálbüntetés terhe alatt — ők is mind fegyvert ragadjanak.

A szentandrásiaiak ápril 28-án Kondoroson át Körös-Tarcsa felé indultak s útközben tarcsaiak, gyomaiak és békésiek is csatlakoztak hozzájuk. 29-én *Böss* von Lüttesch János szolnoki alezredes mintegy 17 szolnoki katonával *Szelid* Ferencz hadnagyot kémszemlére küldvén ki, az őrzőjárat Tarcsánál bukkant a fölkelőkre s mindjárt tüzelt is rájuk. A kuruczok összecsaptak velök, egy őrmestert maga *Vértesy* dőfött le törével, a többiek levágtak 3 gyalogkatonát, kettőt elfogtak, a megmaradtakat pedig, a haduagygyal együtt, megszalasztották.

A csetepatéban különösen a sarkadi születésű vén *Nyalak* Mihály tünt ki, ki azután a diadal egy nemével tért vissza *Nagy* Andrásnak a tarcsai határban levő *Ösvényhegyen* — egy kún-halmon — felütött táborába.

Ez a tábor ápril 29-én délután érkezett Békésre. Kicsi híja, hogy el nem fogta ott *Kloss* Mátyás békésmegyei alispánt, ki aznap részgyűlést tartott a békésmegyei urakkal, hogy jelentést tehessen a zendülésről a helytartótanácsnak. — *Modrincics* János esküdtet pedig segítség kieszközlése végett azonnal a szomszéd megyékbe küldte. Most azonban csak alig menekülhetett Gyulára. *Sebestyén* azonnal összedoboltatta a békési népet, hűségükre szólította s fölolvastatta Pérónak azt a nagy vörös pecsétetes levelét, melyben kijelenti, hogy a mult háborús időkben ugyan sok kárt okozott a rácz nemzet a magyarnak, a multat azonban feledni kell, a sérelmeket pedig megbocsátani illik. Ő most utolsó csepp vére hullatásáig nem hagyja el a magyarságot, melynek fölajánlja közreműködését és segítségét.

Békésen csatlakoztak hozzájuk a sarkadiak, doboziak és fekete-gyarmatiak, kiknek *Sebestyén*, a lovasok kapitánya, azonnal egy zászlót ajándékozott. *Domián* Miklós, *Szücs* István, *Szücs* András, *Tóth* György, *Tokay* Ferencz és *Nagy* Mihály voltak a sarkadiak főbb emberei. Esküt kellett tenniök, hogy hívei lesznek Rákóczinak, harcolnak a haza és a vallás szabadságáért, kötelezik magokat az özvegyek és az árvák megtartására s védelmére és híven szolgálnak a császár, valamint azok ellen, kik az ő hűségében fegyveresen állanak ellen a fölkelőknek. Az eskümintát a sarkadi származású *Bajkor* Dániel őrmester, a kapitány s a tisztek jelenlétében olvasta föl.

Békésre tulajdonképen csak 200 gyalog és 200 lovas fölkelő érkezett. Ez a esekély erő másnap, ápril 30-án a Büngösd víze mellett levő *Bog* nevű kúnhalmon ütött táborot. Maga *Sebestyén* szótlan ember volt, ki csak köszöntötte, de nem igen szólította meg katonáit. A gyalogokat a dobozi *Pap* Gáspár kapitány vezette. Volt négy zászlótartójuk, köztük *Tokay* Ferencz és *Nagy* Mihály Sarkadról, egy őrmesterök *Bajkor* Dániel s egy szakaszvezetőjük, *István deák*, a fekete-gyarmati tanító, ki egyúttal *Sebestyén* levelezését végezte. Kápláraik még nem voltak, trombitásuk is csak egy.

Fegyvertelenül és katoná jelent meg; lándsa, füttykös vagy fejsze egyikenél sem látnyozott. Kard, puska és pisztoly a szokottabb fegyverek közé tartozott. Ezeket némelyik a régi jó időkből őrizte meg, mások pedig kereskedők kirablásával

jutottak hozzájuk. Puskaporról és golyóról mindenki maga gondoskodott, s élelmi szereket is hazulról hozott valamennyi. Egyébiránt a békési bíró maga is bőségesen ellátta az embereket és a lovakat, Zsoldot tulajdonképen senki sem kapott, a zsákmányból azonban egyenlő részre tarthattak számot. A tábor körül és benn rendes őrséget állítottak s nemcsak a zászló mellé, hanem minden tizedhez is külön őrköt rendeltek. Jelszót nem adtak ki minden éjjel, de nem is feledkeztek meg róla teljesen; a május elsejére menő éjjel például »párisi« volt a jelszó.

A táborban istentiszteletet is végzett a feketegyarmati református tanító. — Pénzügyük nagyon kezdetleges volt. A Frumertől elvett 4000 frtot két kurucz, a kikre kezelését bízták, csakhamar elsikkasztotta.

Május elsején a körösladányi bíró is két esküdtet küldött a táborba, hogy üdvözöljék a tiszteket s biztosítsák maguk iránt a sereg jóindulatát. A község kocsiján a feketegyarmati Nagy Miklós másodmagával he is rándult Ladányra, majd — ott még két bajtársat szereztén — Szeghalomra hajtattott át, hogy puskát kerítsen valamely kalmártól. De hiában jártak ott és Füzes-Gyarmaton, Zsákán és Furtán egyaránt. Füzes-Gyarmaton már találtak öt kuruczot, mégis esóválták a fejüket s vonogatták vállait az előjárók, mikor — mint kuruczok — ők is kocsit kértek; a zsákaiak pedig hírt adtak Komárom György bírói alispán tisztartójának, Szűcs Mihálynak, ki május 3-án el is fogatta Nagy Miklóst, míg a többi három elmenekült.

De ha ekkép csendesnek mutatkozott is Bihar, ott sem egyszer izgatta a népet a kuruczok megérkezésének híre. Rebesgették, hogy Váradon át a minap két kurucz kapitány lovagolt Bélfenyér felé Rákóczi pátenseivel, s hogy a ráczok csakugyan jó egyetértésben élnek a magyarokkal. A nánási postamester nagy elszörnyedve látta egyszer, hogy a hivatalába érkezett levelek közt ott van a Rákóczi pátense is, a hogy a fölkelőknek a szeghalmiakhoz intézett fölhívását nevezte. Mindjárt megmutatta a debreczeni postamesternek s gróf Stirumnak, a Wölfenbüttel-ezred őbesterének is. Sárándon nyilvánosan fölolvasták Rákóczi (inkább Péro) kiáltványát, a minek a híret Szent-Mi-

hályba (Szabolcsba) is elvitte egy ügyes-bajos ember. Ez a szentmihályi ember útközben rákiáltott a künn ácsorgó nánási postamesterre: »Szaladj német, a hol jön a kurucz, — majd levág!« A postamester utána futott s megkérdezte, honnan tudja mind ezt? »Isten engem úgy segítjen, — ijesztgette a lovas — az Alföld rakva van kuruczokkal; láttam is a Rákóczi levelét, hogy olvasták Sárándon!«

Tokajban szintén híre futott már a zavargásnak s a piacon ott is izgatta néhány ember a népet. A tokaji híd inspektorát, a német Wessely Ádám Antalt, nagyon nyugtalanította ez a pletyka s mindjárt fölhívta a hatóság figyelmét arra a körülményre, milyen könnyen érhetné baj a tokaji harminczad- és révpénztárt. Tokajba és a szomszéd hegyaljai városokba ugyanis Lengyelországból s más vidékekről nagy számban járnak mindenféle nemzetiségű emberek; már pedig a tokaji vár romlott állapotban lévén, a pénztárt csak a kapuczinusok kolostorában lehetne elhelyezni. A barátok hozzá is fogtak, hogy magas falakkal vegyék körül a zárdájokat; az egész munka bevégzésére azonban nincs pénzek s így a nép rosszindulatú része könnyen hatalmába keríthetné a pénztárt.

Pestmegyében, a Csepelszigeten, Bagó-Szent-Miklóson ápril végéig már két összejövetelt tartottak a kálvinisták. Mindamellett, hogy azon a gyűlésen több nemes ember, köztük Fördös Mihály is megjelent, a hatóság arra gondolt, hogy ez is valami összeköttetésben állhat a parasztmozgalmakkal. Más híresztelések szerint a prédikátorok ezt a szövetséget már két év előtt kötötték, mikor a superintendensök ott járt.

»Hála Istennek! — írta volt a szolnoki esetepaté hírére egy nógrádi nemes ember, Sándor István, — kuruczok járnak az országban s néhány szolnoki katonát már meg is öltek!«

Utóbb is büszkén hirdette a támadásról írt kurucz nóta, hogy:

»Mi vitézi módon zászlónkat emeltük,  
Gücsössel, taltával föl is fegyverkeztünk  
Édes vallásunkért . . . .«

Mialatt mind szélesebb körben terjedett el a szentandrásziak támadásával keltett izgalom, magok a kuruczok május

elsején 4 lovas és 3 gyalog zászlóaljjal Körös-Ladány alá húzódtak. Itt csatlakozott hozzájuk *Matulay* Pál, Péró író-deákja, ki azonban legföljebb azzal biztathatta a fölkelőket, hogy Péron kívül Gyurko főkapitány is egyetért velök. Egyébiránt pár nap múlva már 9 zászlóaljra szaporodott a fölkelők ereje, melynek élén mint ezeres-kapitány *Sebestyén*, s mint őrnagy *Vértesy* Mihály állott. El voltak látva hadnagyokkal, szakaszvezetőkkel és káplárokkal, s összesen 9 zászlóaljjal; szállásmesterekről azonban most sem gondoskodtak. Tisztjeik meglehetősen fegyelemben tartották őket, a tennivalókat pedig haditanácsban állapították meg.

Más vidékeken is szervezkedtek a kuruczok. *Mirkovics* Pál székesvári (zarándmegyei) jegyző egy egész zászlóaljat állított össze, maga *Sebestyén* pedig öt zászlóaljat egyenesen Gyula alá vezetett, hogy annak várából intézhessen további támadásait. Május elsején a Békésről oda menekült alispán mindent megtett a vár védelmére. Mivel azonban maga a kerítetlen város nyitva állott, az uradalmi praefectus helybenhagyásával *Csete* András és Péter gyulai bírák, a jegyzővel együtt, az érkező kuruczok elé mentek, kérvén, hogy ne égessék föl és ne foszszák ki városukat. Az alispán őrizet alá helyeztette azokat a gyanús lakosokat, kik a kuruczokkal hír szerint egyetértettek, s azután bátorságra buzdította hajdúit. Délben már a vár alatt nyargalásztak *Sebestyén* lovasai s a rémületet az is növelte, hogy délután tűz támadt a várban; ezt azonban elnyomták a hajdúk. Éjjeli tíz órakor *Sebestyén* két követet küldött *Klosz* alispánhoz, ki csak hosszas tanácskozás után, éjfél tájban fogadta őket. A kuruczok *Sebestyén*nek ezt a levelét adták át neki:

»Ajánljuk kész szolgálatunkat kegyelmednek, nemzeti vezerspány uram! — Nemzeti vezerspány uram! Mi kegyelmes urunk ő felségének (Rákócziak) igaz rendben levő vitézei irunk ő felsége parancsolatja szerint, a sok özvegynek, árvának és édes nemzetünknek s Istenünknek dicsőségére, úgy neves vallásunknak megmaradására készen vagyunk édes hazánk mellett vért ontani. Melyre nézve kegyelmednek adjuk tudtára, hogy mi felséges urunknak hívséggel való vitézei kívánjuk a várnak feladását. Ha mi kérjük, azzal tartozunk úgy tudtára is adni, hogy minden veszedelem nélkül kegyelmednek megszabadulhasson; ha pedig nem adják föl, tudniillik a várat, jövődében a mi rajtok esik, magoknak tulajdonítsák. Hogy pedig azé gondolnák, hogy valami kárt tennék, —

semminemű kárral nem illetetnek. Miről is tudtunknak igaz erejét megmutatni, úgy kezeinkkel is megerősített levelünket adjuk. Én *Sebestyén* István \*) esküszöm az élő Istenre, hogy semmi kárral vagy veszedelemmel nem illetetnek, ha a várat kurucz számára tartják. Kegyelmes urunknak vitézlő kapitánya *Sebestyén* István kegyelmednek datált levelét, hűdelis szolgálatát is ajánlja. — Nemzeti vezerspány uramnak illendő becsülettel adassék Gyulára.«

*Klosz* a megyei és uradalmi tisztekkal haditanácsot tartott s annak nevében tudatta a kuruczokkal, hogy »Isten nevében« tovább védi a várat. Hogy az éjjel meg ne lephessék őket, újabb hajdúkkal váltattatta föl az őreket s megparancsolta, hogy minden ember résen álljon.

*Sebestyén* május 3-án reggel valóban támadott s emberei létrákon több oldalról igyekeztek behatolni a várba. Egy tarackot leszereltek, az egyik tisztet, *Keckést*, a túriak vágták le; a kapus és több más hajdú fején vagy kezén kapott sebet. De a kuruczok, kiknek magoknak is volt némi veszteségök, délből abbahagyták az ostromot, hogy halottaikat eltemessék s hogy újabb erőt gyűjtsenek. A délután nyugodtan telt el. Este felé *Sebestyén* újabb levelet íratott s ezt egy özvegyasszony ablakába tette, hol gyermekek akadtak rá, kik az alispánhoz vitték. *Klosz* semmit sem felelt az újabb követelőzésre, hanem ébren maradt s így a május 4-én éjjel egy óra tájban intézett újabb támadást vissza is verhetette. Hajnalban ismét megadásra szólította *Sebestyén* az alispánt, a ki azonban maga elé sem bocsátotta, egy hajdúja pedig orozva lelötte követét. A kuruczok most általános rohamot intéztek; de oly szerencsétlenül, hogy kapitányuk mindjárt sebet kapott a karján s a védők hetet elfogtak közülök, vágómarháik nagy részét pedig zsákmányul ejtvén, beterelették a várba, hol most már kiéhezettéstől sem félhettek. *Sebestyén* nem akart több időt vesztegetni, hanem értesülvén arról, hogy *Vértesy* csapata Körös-Ladány

\*) Máshol mindenütt *János*. A levél eredetijét nem ismerjük (Orsz. Istvánnál maradván az) s így meg sem állapíthatni, *Sebestyén*nek saját kézírása-e? Hiteles másolata a gyulai urad. törvénytörvényében 124. l. 23. sz. (közli *Mogyoróssy*, Gyula hajdan és most, 240—1. lap), Békésmegye levéltárában, 1735. évi 53. sz. (közli *K. Papp*, Az 1735. évi zendülés tört., 43—4. l.) és *Klosz* Mátyás 1735. máj. 8. levelének mellékletül, Orsz. levéltár, helytartótanácsi iratok (1735.) 196. sz.

felől Szeghalmon, Vésztőn, Okányon, Zsadányon, Szalontán, Remetén, Mező-Gyánon és Nagy-Zeréden át Erdőhegy felé közeledik, maga is ehhez a Gyulához közlelvő helyhez indult május 4-én délután, hogy ott várja be a Pérohoz küldött követeket és Péro-t magát.

Klosz alispán hasznára fordította az időt. Azonnal írt mindenfelé, különösen b. Orczának, hogy segítséget eszközöljön ki, a megye pedig megparancsolta, hogy minden község élelmi szereket szállítson Gyula várába. Így valamivel nyugodtabban nézhetett a jövő elé.

## V.

*Péro* május elsején tért haza Aradról Pécskére, s oda sietett hozzá *Matulay* is, a ki jó híreket hozott a fölkelőkről. Mivel azonban ő már bevallott kurucz volt, nem mutatkozhatott a kapitány házában nyilvánosan, hanem egy gyanús házban tartózkodott, ahol a tolvajok szoktak menedéket keresni. *Hitta Jura Gyomparát* és *Misko Berberint* is, a pécskei sebészt, de hiában. *Sipos* Mihályt trombitásnak akarta felfogadni havi 6 frttal. Mikor a trombitás kérdezte, hová akarja vezetni, mondta, hogy kövesse. Csak akkor látta, hová híjja, midőn a mezőre ment. Ott, a Szárazér mellett, a csanádmezei *Batonya* közelében, már 70–80 kurucz szedelőzködött össze. Azonnal *Péro* hűségére eskette föl valamennyit. Valami tótkomlói örmény kereskedőt kifosztván, a tőle elvett ruhákból fölöltöztette a rongyosabbakat s magának is kiválasztott egy ezüst-zsinóros sötétkék dolmányt, egy övet pedig társa, *Kiss János* engedett át neki. Felkötötte tarsolyát, a török háborúban használt kardját, magához vett egy pár pisztolyt, s május 3-án megindult csapatával, hogy újból a lázadókhöz csatlakozzék.

Ezalatt *Péro* is rendezte a maga katonaságát. Parancsainak meghallására *Kovács János* és *Bartha*, ki már ápril 28-án is járt Pécskén, Békésről május elsején a fölkelők megbízásából újra meg akartak jelenni. Útközben három rácz katona csatlakozott hozzájuk s beszédbe ereszkedtek velük. Jó harátoknak mutatkoztak. Lovaglás közben kifecsegték, hogy ők

*Péro* emberei s épen utánok küldte a kapitány, kihez szívesen elvezetik őket. Minek járjanak ők hírek után, minek vesztegessék azzal is az időt, ha igaz a *Kovács* és *Bartha* tudósítása, hogy a fölkelők 9 zászlóaljjal már úgvis Erdőhegy felé indulnak s hogy oda várják a *Péro* két lovas- és két gyalogezredét is?

A három rácz addig tartotta őket szóval, míg egy, hűsz leselkedő ráczból álló, csapathoz érkeztek, mely elfogta s még május 2-án Aradra vitte őket. Itt a parancsnok tolmács útján azonnal vallatóra fogta és beismerésre kényszerítette mind a kettőt. Tőlük értesült,<sup>1)</sup> hogy már ápril 28-án jártak Pécskén, hogy *Péro*-t ígéretére emlékeztessék s hogy őt otthon nem találván, most Békésről akarták fölkeresni a lázadók újabb izenetével.

A parancsnok nem ütött zajt a dologból; enni, inni adott a küldötteknek, de vigyáztatott rajuk s a vár őrségét is megkettőztette.

Május 3-án *Péro*, kit már előbb megbízott, hogy a maros-melléki rácz katonákkal a »rablócsöcselék« ellen induljon s ki, ez alatt a szón alatt, Pécskén az utóbbi két napon sokat tehetett csapatának feltűnés nélkül való rendezésére, hivatta vagy önként, megjelent a parancsnok előtt, hogy bevarja további rendeleteit. A tábornok szívesen fogadta, sőt ebédre is marasz-

<sup>1)</sup> *Balla* a Nagykőrösi krónikában (109. l.) nagyon regényesen beszéli el ezt a találkozást. Szerinte a küldöttek nem ismerték *Péro*-t, s ezt a körülményt felhasználva, a velők találkozó két magyar katona szép esendben vezette őket a várparancsnokhoz, ki — figyelmeztetésökre — *Péro*-nak adta ki magát s így nem is vallomásra, hanem bőséges jelentéstételre bírta a küldötteket. Ez azonban tévedés. *Bartha* már régebben ismerte *Péro*-t, sőt Stróbt is; utóljára ápril 23-án s így nem olyan régen találkozott velök, hogy *Péro* személyében tévedhetett volna. Az én előadásom a küldöttek vallomásán alapszik. (A minisztertanács a királyhoz, június 7.) *Kovács* maga talán nem ismerte *Péro*-t, a kívül azonban még sem tévesztette össze a tábornokot, ki elé már mint rabot vitték. Bizonyos azonban, hogy önkéntes vallomást tett. Október 3-án ezt a bíróság is enyhítő körülményül tudja be neki s a királynak megkegyelmezésre ajánlta a halálra ítéltet, mert vallomása alapján fogták el *Péro*-t s fojtották el eszrajában a fölkelést. (*Kanecz*, I. Nr. 78. ex Cone. Ref. 1735.)

talta. Ő azonban ázzal mentegetőzött, hogy már *Tökölja* (Tököli) Ránkóhoz ígérkezett ebédre.

*Rankó* a ráczok hírhedt főkapitányának, Tököli Jánosnak volt a fia.<sup>1)</sup> Nemessége és családjának hercezi híre kelleténél jobban kifejtette erőszakos hajlamait. Kapitány lett a marosmelleki nemzeti katonaságnál, s ebben az időben lovas és gyalog katonák állottak parancsnoksága alatt. Atyjáról beszélnek, hogy az idők megváltoztatták s hogy Rodostóban meglátogatta Rákóczit; ilyen körülmények közt Ránkó vagy Raják sem maradhatott egészen közönyös. A rácz katonák sokat hajtottak reá, mint az előttiük kedves emlékü Tököli fiára; a tisztek azonban tartózkodók voltak vele szemben. Deresedni kezdett a szakáll, a nélkül, hogy főkapitány lehetett volna. Torzsalkodott *Sevics*eszel, ki atyja örökébe lépett, s kinek fia is egy rangban állt már vele, míg az ő fia, Péter és János, kisebb állással volt kénytelen beérni. Ha most azt mutatta, hogy Péro, *Sevics* és *Strba* terveit helyesli, csak azért tette, hogy őket bajba keverje; s a magyar parasztok föllázítását talán csak azért óhajtotta, hogy elnyomatásukra küldetvén, fölprédálhassa vagyonukat.<sup>2)</sup>

Péro arra akarta rábeszélni Tököli Ránkót, hogy mikor Pécskeről, a lázadók leveretésének ürügye alatt iderendelt csapatai még ez éjszaka támadást intéznek az aradi várra, benn állomásozó ráczzaival Tököli rohanjon a német őrségre, fegyverezze le azt s nyissa meg a kapukat Péro hívei előtt.

Míg azonban az összeesküvők Ránkó asztalánál ezen tanakodtak, a parancsnok becsukatta a vár kapuit s kiadta a parancsot Péro elfogatására. A kapitány azonban, kit egyik eseléde ijedten értesített a várban észrevett gyanús mozgólásokról, s hogy a parancsnok mindent tud, gyorsan fölugrott a terített asztaltól s készen álló négylovas kocsijába vetvén magát, egyenesen a városba nyíló éjszakai kapuhoz hajtattott, melyen át mindjárt Arad rácz városába juthatott volna. Itt azonban fegyveresen állta útját a kapuőrség. *Talheim* Lipót

<sup>1)</sup> *K. Papp* (51. l.) hibásan tartja János testvérének Rankót; János testvérét Osztójának hívták. (Arad 1715. évi összeírása. Orsz. lvt.)

<sup>2)</sup> *Orczy* Istvának 1735. május 10-én tett megjegyzése.

(utóbb aradi postaigazgató) megfogta, kocsijából kiszállásra szólította föl, fegyvereitől megfosztotta s *Handtkó* tábornokhoz vezette.<sup>3)</sup>

Tököli és vendégei erre a hírre azonnal a parancsnoknak az óvár délkeleti szögletében levő külön sánczczal kerített lakásába siettek. Ott *Sevics* György főkapitány, az öregebb *Strba* János nagylaki s fia, János esanádi kapitány, továbbá a szemlaki és sajtényi rácz kapitányok, valamint *Antonovics* Ézsaiás aradi rácz püspök kijelentették, hogy szívesen keznek Péroért; Tököliek azonban nem akarták megtenni ezt a baráti szolgálatot, tiltakoztak a szabadon-bocsátás ellen s nem állottak jót a pécskei kapitányért. Erre a tábornok elzártatta, állítólag még vasra is verette Péro, jelentést tett a főhadai tanácsnak, a szegedi parancsnokságot egy hadbíró kiküldésére kérte, hogy Péro-t vallatás alá fogja, a többit pedig egy ujjal sem bántván,<sup>4)</sup> utasította, hogy összegyűjtött csapataikkal rögtön induljanak meg az ekként földerített lázadás leverésére.

S a ráczok, a kiknek nevében Péro a kuruczoknak »hétser esküdött meg, hogy mindenekben assistentiául lesznek nekik,<sup>5)</sup> most, hogy a gyanút elhárítsák magokról, végre csakugyan készülődni kezdtek. *Strba* Jánosról már a hódmezővásárhelyi vásárhelyen is széltere beszéltek, hogy a lázadókkal tart s hogy a vásárhelyiek ezeknek a javára lelmi szereket is küldtek a táborába. A szegedi vásárra ő maga is el akart menni, nem is annyira lovak vásárlása végett, mint inkább azért, hogy kipuhatolja a hangulatot; de nem mehetett el, mert — talán nem is merőben véletlenül — lovai elragadták s fölfordították a kocsiját, úgy, hogy fejét és lábait jól megütötte. Addig, míg

<sup>3)</sup> Így adják elő a dolgot Arad vármegye ronei, midőn 1743. február 18-án nemességre ajánlták *Talheim*-ot. (Arad. jegyzőkönyve, I. 142—5. l.) A nagykerösi krónika szerint (110. l.) a kapun ki nem mehetvén, a sáncznak ugratott, mivel azonban abból ki nem hajtathatott, ott elnyomták.

<sup>4)</sup> *Balla* krónikája szerint (110. l.) Péroval együtt vasra verette Tökölit és a többi tiszteket is. Ezt az alább emondandó adatok megegyezéssel; magának Péro-nak elfogatása részleteit azonban főképp az ő krónikájából merítettem.

<sup>5)</sup> *Orczy* levele máj. 10. A helytartótanács a királyhoz, 196. sz.

arról volt szó, hogy Péróval megállapodásra jusson, sebei nem igen akartak begyógyulni. Péró elfogatása után azonban meggondolta, a min már azelőtt is töprengett néhányszor, hogy fejét még egyéb baj is érheti. Most tehát ép úgy sietett a táborba, mint a vén *Seviés*, ki ártatlan képpel mondogatta, hogy semmit sem tudott a lázadásról odáig, míg az Arad felé menekülők hírül nem hozták, hogy a zavargók már Gyula föladását követelik. Ártatlan képet vágott *Tököli Ránkó* is, mikor a medgyesi táborban május 4-én *Czeva* kapitánnyal együtt szemére lobbantotta *Szegedinácz* Mihály deáknak, hogy apjával együtt kurucz. »Látod — szolt sírva a vitéz zászlótartó Strbához, — mit hánynak föl nekem ezek a kapitányok! A mikor te megjöttél, vissza kellett volna vonulnom. Én semmiről sem tudok. Apám nevében talán Matulay csinált valami írást, megszerezvén az apám pecsétjét.« Így nyilatkoztak és mosakodtak most már azok a szerb tiszték, kikben, fordulásukról semmit sem tudván, még most is reménykedtek a fölkelők.<sup>1)</sup>

## VI.

A fölkelés híre nagyon készületlenül találta a hatóságokat. *Sámbokrét*y Mihály és *Gálos* Mihály csongrádi szolgabírák már ápr. 28. küldtek ki néhány embert hírhozásra, *Andrássy* Zsigmond csongrádi alispán pedig ugyanaz nap jelentést tett a helytartótanácsnak, kérvén, hogy Károlyi Sándor ezredének ott levő egyik századát azonnal bocsássa rendelkezésére. Békés vármegyével *Klosz* alispán ápr. 29-én tartott részgyűlést és

<sup>1)</sup> *Száviás* (36. l.) szerint, ha nem lett volna áruló, vagy legaiább is gyáva Strba és *Seviés*, még *Péró* elfogatása után is Aradra kellett volna támadniok s őt kiszabadítva, megmenteniök a ráczok és magyarok közös ügyét. Azonban inkább lemészárolták a szegény paraszatokat, hogy kegyelmet és jutalmat kapjanak a bécsi udvartól. Egy másik szerb író (*Vitkovics* a Gláznikban, XXXIX., 284.) mentegeti őket és pedig azzal, hogy *Szegedinácz* elfogatása miatt a kapitányok nagyon meghoszankodtak a magyarokra. Az aradi parancsnok május 21-iki jelentése szerint azonban (*Kanezell. lvt. Nr. 78. Orig. Ref.*) a két kapitány azzal is érvelt Péró szabadonbocsátása mellett, hogy majd vele együtt mennek a magyarok ellen.

katonaság kirendelését sürgette, megjegyezvén, hogy nilok csupán most szerveznek egy lovas-századot, — lova és fegyvere azonban még most sincs a századnak.

Heves vármegye erélyesebb volt. A tábornok távollétében egyenesen az egri vár kapitányát s a szolnoki nemzeti katonaság alezredesét szólította segítségre, a mellett azonban maga is fölszerelt néhány fegyverest, vezetésüket pedig *Orcey* István báróra bízta, a kit utasított, hogy egyesüljön a jászok és a kunok csapataival. Május elsején Egerben tartott részgyűlésekből már csak intézkedéseik helybenhagyását kérték a helytartótanáctól.

A helytartótanács először május 4-én gr. *Pálffy* János országbíró elnöklete alatt tárgyalta a beérkezett jelentéseket, a miket azonnal közölt III. Károly királylyal is. Pest, Bács, Csongrád, Szabolcs, Borsod és Heves vármegyéknek, a jászoknak, a kunoknak s a hajdúvárosoknak azonnal meghagyta, hogy bé sem várva a rész- vagy közgyűlések egybehívásának idejét, a főispánok csupán azokkal a földesurakkal beszéljék meg a dolgot, a kiket hamarosan magokhoz híhatnak s intézkedjenek, hogy az ő területökön hasonló esendhaborítások ne történjenek, sőt hogy — ha a körülmények úgy kívánják — segítséget is adhassanak Békés vármegyének. Tartsák fenn a szomszéd megyékkel való összeköttetéseket, hogy egyesült erővel üldözhessek azokat a rablókat és fosztogatókat. Magát a királyt arra kérte a tanács, hogy a Maros mellékén, főkép katonai hatóság alatt levő területekről közvetlenül rendelje ki a katonaságot, mert erre a tanácsnak nincs joga; az aradi parancsnoknak pedig hagyja meg, hogy a rendzavarókat mielőbb és mentül erélyesebben üldözze, az odahozottakat, vagy odahozandókat szabadon ne bocsássa, hanem, ha kell, még kínzattal is vallattassa, a bűnösöket megérdemelt büntetéssel sújtsa s az ítéletet megfélemlítés végett és példaképen azonnal végre is hajtassa rajtuk.

A király már május 6-án kiadván a kellő parancsokat, 7-én a tanács húsz megyének s Buda, Kassa és Debreczen városoknak tudomására hozta, hogy az udvari haditanács Bács vármegyéből, 4 század kivételével, a Hantkó-ezredet, továbbá a Cordova- (most 5. dragonyos) és Braunschweig-Lüneburg-Be-



vern-Wolffenbüttel- (most 2. dragonyos) ezred összevonását már elrendelte. Föladatuk, hogy üldözzék, szétszórják, illetőleg — a mennyire lehet — összefogdossák a Békés és szomszéd megyékben levő zavargókat, tolvajokat s rablókat, s hogy őket a legközelebb fekvő városokba: Aradra, Váradra, Szegedre vagy Budára vigyék. Itt ezeket a gonosztevőket szigorúan kell vallasni s azután bevárni a király parancsait. Fölhívja a megyéket, hogy a három ezredet mindaddig, míg a csendet és nyugalmat helyreállítja, minden szükségessel ellássák.

Május 7-én lelkére kötötte a helytartótanács a főispánoknak, hogy — kivált a mostani körülmények közt — gyakrabban tartózkodjanak megyéikben, ők magok vezessék az ügyeket s ellenőrizzék alárendeltjeiket, hogy a közbiztosságot semmi se zavarja meg. Ha a kiküldött lovassági tábornok a lázadók elnyomására több erőt kívánna, a megyei urak s a főispánok annyi embert, fegyvert s betanított lovat adjanak, a mennyit csak kíván.

Pest, Heves és Bihar vármegyék, a jászkúrok, a debreczeniek s az aradi ráczok már meg is indultak a fölkelők ellen, kik Békésből Zarándmegyének a mai Aradhoz tartozó részeibe mentek át. Jellemzi az aradi ráczoknak egyrészt érületét, másrészt azonban tájékozottságát, hogy mégis Békésben keresték őket; pedig a Pérohoz küldött követek vallomásaiból már május 2-án tudhatták, hogy a zarándi (most aradmegyei) Erdőhegynél akarnak gyülekezni.

Aradról 21 zászlóaljjal csak negyedikén indult ki a nemzeti katonaság és aznap a békési *Gerendásig* (Arad, Békés és Csongrád megyék összeszögelléséig) hatolt előre; a mi nagy menet volt, mert 68 km. távolságnak felel meg. Az útbaeső falvakat a katonák már jobbadán üresen találták. A nép részint előlük, részint a fölkelők elől nyakrafőre menekült. Az elekiek pl. elrontották a Gyula felé levő moesarakon keresztül vezető hidat, honnan a lázadókat várták s *Hollinger* Antal János plébános vezetése alatt Arad felé futottak az oltári szentséggel együtt, melyet a ferenczrendieknél, az óvárban helyeztek el. Május 7-én a várparancsnok biztatására visszatértek ugyan, de falujokat és templomukat akkorra már kirabolták a »szabadító» ráczok, a kik közt volt *Sevics* főkapitány és fia *János*

csanádi kapitány, *Strba*, *Tököli Ránkó*, *Czvea*, *Szegedinác* Mihály stb.

Május 5-én Békésig 30 km. útát tett a sereg, mely közben lelketlenül fosztogatta a lakosokat. Csabán pl. a ráczok 194 lakost 816 frt 27 $\frac{1}{2}$  kr. erejéig károsítottak meg, *Burján* Sámuel evang. papot, ki a templomba menekült előlük, szakállánál fogva rángatták elő s megverték, a faluházán talált pénzt elvitték, két hordó hort megittak s 61 lovat elhajtottak.<sup>1)</sup> Lehúzták a csizmát még a nők és gyermekek lábáról is, az asszonyoktól, lányoktól elszedték kötőiket, nagykendőiket, szoknyáikat. Vasfazekakkal, párnahajakkal, mángorlókkal, szalonnával, hájjal, sőt imádságos könyvekkel stb. is megrakodva mentek tovább. Békésen hallották, hogy a kuruczok, kiknek száma ezernél többre rug, két órajársnyira a Büngösd vizénél táboroznak. Rögtön utánok siettek, de már csak hiült helyeket találtak, mire Békés városát kifosztották s 895 frt 54 krra rugó kárt okoztak a lakosoknak.

Másnap dülások közt folytatták útjokat Vésztőig, hol azt hallották, hogy a kuruczok már átkeltek a Sebes-Körösön és Okány felé, Bihar vármegyébe húzódtak. Elhatározták, hogy utánok küldenek három zászlóalj ráczot s hogy ezeknek híreihez képest egész seregükkel követik őket.

A főereg egyelőre a Sebes-Körös balpartján Püspök-Ladány felé vonult. Az útba eső *Fáson* 13 lakostól 123 frt 4 kr. ára holmit szedtek el s úgy tönkre tették azt a szegény községet, hogy azután puszta is maradt mind mai napig. Körös-Ladányon, a lázadásban való részvétel gyanúja miatt, 39 lakost 108 frt 23 kr. erejéig rontottak meg s még a prédikátortól is elraboltak egy szentséghez való kannát, az iskolamestertől pedig egy énekes könyvet. A ladányiak aznap este a debreczeni csapat küldöttei előtt keservesen bizonyíthatták, hogy a ráczok nem tartanak a fölkelőkkel.

Debreczen városa ugyanis a zavargásnak május 1-én vett első hírére, *Tikos* János és négy esküdt ember vezetése alatt,

<sup>1)</sup> *Huan* (Békésm. hajdani, 44.) Csaba kirablását a kuruczoknak tulajdonítja.

a lázadók ellen működő csapatok számára élelmi szerekkel megrakott 52 társzekeret indított útnak, s társzekerén két embert küldött Zsákára, hol hír szerint kuruczok voltak; azonkívül 57 lóval még 55 embert rendelt a zavargók üldözésére, utasítván őket, hogy szükség esetén Bihar vármegye fölkelő nemességéhez csatlakozzanak. Május 5-én indult el az 55 főből álló csapat s másnap Szeghalmon 3 fegyveres, gyanús embert elfogván, értesült, hogy a ráczok hűségéről nem tudhatni bizonyosat. Erre hat embert küldtek át, hírek beszerzése végett, Körös-Ladányra, s mikor a bírák megnyugtatták őket, hogy a ráczok a császárral tartanak s még a gyulai praefectus is köztök van, másnap, 7-én, megálltak a ráczok táborával szemben. *Gassner* főhadibiztos igazoló levelével ellátva hat embert küldtek át a ráczokhoz, hogy a tiszteket üdvözljék és szolgálataikat följánlják. »Uraim — szóltak a *Sevics* főkapitány körébe gyűlt tisztetekhez — mi attól féltünk, hogy kuruczok vagytok; mert Debreczenben és vidékén az a hír, hogy a ráczok *Pérvó* kapitány vezetése alatt kuruczok lettek.« A főkapitány emberségesen fogadta őket, azután tisztjeivel tanácskozott a dologról. A tiszték kijelentették, hogy ezekben a zavaros időkben senkiben sem lehet bízni; nem szabad tehát elengedni a debreczenieket, hanem a tábornokhoz kell őket vezetni, a ki majd megítélheti, jóban járnak-e vagy sem. Erre *Sevics* fölhívta a küldötteket, hogy a debreczeni csapat a ráczok táborában telepedjék meg. Négyet azonnal visszaküldött, hogy az egész csapatot a táborba hívják. Ezt a négyet a tábori őrszemekig *Strba*, vagy — a hogy a magyarok neveztették — *Cserba* kapitány is elkísérte.

Pár pillanat előtt hagyta el a tábor 300 rácz, hogy a terepet kikutassa. *Raják* kapitány (*Tököli Ránkó*) azonnal két hajdút küldött utánok azzal az utasítással, hogy kiűn a mezőn támadják meg és kaszabolják le a debreczenieket. Ő maga is nyomukban volt s izgatni kezdte ellenök az őrszemek közelében levő ráczokat. Ezt hallva, *Strba* rögtön utánok kiáltott a debreczenieknek, kik vissza is fordultak; viszont a *Tököli* utasításait véletlenül halló két debreczeni esengésére a főkapitány is rögtön kiküldte saját fiát, a csanádi kapitányt, mintegy 9 tiszttel és közlegénnyel, hogy a merényt megakadályozzák. A négy debreczeni visszavágtatván, *Strba* utasítására a kocsik

közt keresett menedéket. Ekkor azonban *Tököli Ránkó* kapitány kivont karddal kényszerítette őket, hogy szálljanak le lovaikról s adják át fegyvereiket, ruháikat. A rácz hajdúk hajókba ragadtak s mentéikről a posztóval együtt szaggatták le az ezüst gombokat, a mellett egyre kiabálták: »Öld, vágd!« Ha nincs ott *Strba* és *Sevics* János, a főkapitány fia, kétségkívül lekaszabolják mind a négyet. Dühében *Tököli* még védőjökre, *Strbára* is kardot rántott; ekkor azonban megkorbaesolta őt a kapitány, *Sevics* csanádi kapitány pedig megkardlazoza. A főkapitány azonnal elfogatta *Tököli Ránkót*, de a négy debreczenit is foglyok gyanánt kísértette a táborba; majd azzal az utasítással küldte a debreczeniekhez, hogy mindnyájan csatlakozzanak a ráczokhoz.

Csatlakoztak is és most már, sürgősen visszahíván a lázadók üldözésére szánt 3 zászlóaljbat, azonnal megindult a tábor Békés felé. Elöl egy század rácz, utánok a debreczeni csapat s végül a rácz sereg. Így haladtak Békésig, hol *Sevics* főkapitány szemlét tartott fölöttük. A ráczok kivont karddal tisztelgettek előtte, mit a debreczenieknek nem engedtek meg. Azután mindent lehajigáltak a debreczeniek szekereiről. Pénzt nem találván, egyelőre nem bántották őket, sőt külön táborhelyet is jelöltek ki számukra s fegyvereiket sem vették el. Egynás közt azonban egyre hajtogatták, hogy két faluban sem találunk annyi zsákmányt, mint a debreczenieknél, kik ilyesmik hallatára egész éjjel aggodalmasan őrködtek. Hogy a ráczokat megnyugtassák, puskáik serpenyőiről szemök láttára verték le a port.

Másnap készeknek nyilatkoztak fegyverök letevésére, ha a főkapitány elkísérteti őket Aradra, hol a ráczok dühe ellen nagyobb biztosságot remélnek. A főkapitány valóban lefegyvereztette a debreczenieket, fegyvereiket kocsikra rakatta, lovaikat elvettette s a tiszték és közkatonák közt szétszította, azután pedig kocsikra ültette s egy kapitány vezetése alatt őrséget rendelt melléjük. Csaba és Gyula közt rövid pihenőt tartva, még azon éjjel a székudvari táborba érkeztek.

S-án Békésről Gyula alá indult a ráczok egész serege. Gyuláról az alispán a ráczul is tudó *Tomsányi* Jánost küldte *Sevics* elé, azzal a két emberrel együtt, kik először hozták neki hírvül, hogy a lázadók egy zászlóval Erdőhegy és Székudvar

alatt állnak. Annál jobban kell sietnie, mert a kuruczoktól féltve, már nem csak a lakosságnak, hanem a megyei tisztviselőknél egy része is megfutott. Sevicz azonnal tovább vonult az eleki mezőre, Otlaka közelébe, s miközben két órai pihenést engedett hadainak, egy elfogott kuruczról értesült, hogy a fölkelők Erdőhegy alatt táboroznak. Most tehát kelet felé tartott és Székudvar alatt egy odaváló paraszt s a gyulai uradalom két gornikja újból megerősítette azt a hírt, hogy a fölkelők a Körösön túl, a híd környékén állanak. Azonnal pihenőt fuvattott, a lovakat jól megabakoltatta, a fegyvereket megvizsgálta, egy csapatot pedig kiküldött a terep felkutatására.

Küzeledésük hírére a fölkelők, kik május 7-én éjjelre érkeztek Bihar felől Erdőhegyre s másnap Székudvarig nyomultak előre, — most ismét visszavonultak Erdőhegyre, hol a ráczokat a szekérsánczon álló Sebestyén vette először észre. A magyarok eleinte örömmel üdvözölték jövetelüket, mert azt hitték, hogy a Pérótól ígért segítséget hozzák. A ráczok azonban az előőrsökre csaptak, de nem valami nagy szerencsével, mert a gyorsan magokhoz tért magyarok néhányat megölték közülök. A ráczok megfutottak s káromkodva fenyegették a kocsikon összekötözve fekvő debreczenieket, hogy az ő vérökkel mossák le ezt a vereséget. A debreczeniek segélykiáltásait hallva, a csanádi kapitány közbelépett ugyan s megmentette életüket, ennek a fejében azonban 50 aranyat fizettetett magának is, apjának is, a főkapitánynak.

Május 9-én, mindjárt éjjel után, fölkerelkedett a rácz tábor s Erdőhegytől délnyugatra, a görhei vagy — a hogy a székudvariak nevezik — gyürhei mezőn állapodott meg. A főkapitány egy erős osztálylyal *Milics* borosjenői és *Strba* nagylaki kapitányokat küldötte előre, hogy a fölkelők visszavonulásának útját elvágják. *Sebestyén* és *Matulay*, kiket aggasztott a tegnapi csetepaté, de még mindig hitték, hogy az csak félreértésből történt s a ráczok csatlakozni fognak hozzájuk, 3 óraker fegyveresen fölkeresték a szembejövő *Strbát* s egyenesen megkérdezték tőle, áll-e még a fölkelőknek adott szava, hite? S kértek, hogy hit alatt tárgyaljanak együtt. *Strba* káromkodva fordult *Matulayhoz*: »Milyen a te hited: zsidó, czigány vagy egyéb?! Majd megtanítunk benneteket!« *Szegedinác Mihály*

kérte *Strbát*, mondja meg nekik, mi történt Péróval. »Ördög az anyád: — mordúlt *Strba Matulayra*; — hát így hálálod te meg Péro jószágát és kenyerét? Már Péro is el van fogva s Péro elveszett!« — A két küldött látható módon megdöbben a váratlan hírré. »Minek árúltátok őt el azzal, hogy három társatoktól leveleket küldöttetek hozzá? — támadt reájok a kapitány. — Mindhármat elfogták s idő előtt elárúltak mindent.« Hiában mentegedőzött *Matulay*, hogy azok a magok jószántából, megbiztatás nélkül, a végből mentek oda, hogy labanczok legyenek; s hiában kérte, tartsa meg a szavát. »Most már nincsen adott szó — kiáltott *Strba* — s egy óra múlva meglátjátok, mi történik veletek. Ha Isten nekünk adja a győzelmet, mindnyájatokat kikergetünk Magyarországból!«

A két kurucz kapitány sértetlenül tért vissza Erdőhegyre, hol azonnal fegyverbe állították a fölkelőket.<sup>1)</sup> Ezek már az előbbi nap tapasztalatain okulva, erős szekérvárral kerítették táborukat, mely túlzott hírek szerint 10 — 15000, voltaképen azonban csak 1300 — 1400 emberből állt 13 — 14 zászló alatt. A kuruczok vezére s ezeres-kapitánya *Sebestyén János*, őrnagya *Vértesy Mihály* volt. Kapitányaik *Pap Gáspár* Dobozról, *Szilasy János* Szentendréről, *Mirkovics Pál* jegyző Székudvarról, *Csordás András* Túrról, *Matulay Pál* Vásárhelyről, *Gesztesy György* (ki még nem csatlakozott a főserceghez) Vadászról, továbbá a versíró *Tokody Márton* és *Mogyoróssy György* (ki azonban a csata elől megszökött). Egyéb tisztjeik: *Székely István*, *Szalontay Sándor*, *Nagy András* Sarkadról, *Tokay György*, *Örcvény István*, *Bende András* és — mint tábori pap — *István deák* feketegyarmati tanító. Őt, *Matulayt* és *Mogyoróssyt* a fölkelő tisztek iródeákjai (secretariusai) gyanánt is említik. Ez a 14 kapitány és tiszt vezette a 14 zászlóaljat. Az őrmesterek közül nemes *Bajkor Dániel*, *Nyulak Mihály* és *Szántó Mihály* neveit ismerjük. A zászlótartók közül a sarkadi *Tokay Ferencz* és *Nagy Mihály*, a szentendrési *Tóth János*, az öcsödi *Lévay György*, a kisjenői *Nyágra* gornik, továbbá *Horváth András*

<sup>1)</sup> A nagykovácsi krónika (111. l.) szerint május 9-én reggel 6 óraker teljes meglepetéssel kezdődött az erdőhegyi csata, s a fölkelők még ekkor is ujjongva fogadták a ráczokat, mint szövetségeseiket. Én *Khett* hadijelentése s a tanúvallatások alapján utom elő a történeteket.

és Kis János neve maradt emlékezetben. Tokody kapitány *Bóné* Andrásához, Rákóczi egykori ezeres-kapitányához hasonlította őket: »az emlékezetéről írhat Magyarország«. Jobbadán egyszerű, tanulatlan emberek, falusi bírák, esküdtek és kisbírák, legjobb esetben jegyzők és tanítók. Akadtak ugyan köztük katonaviselt emberek, de azok is csak altisztségeket viseltek Rákóczi vagy a »császárszár« hadaiban. Hadvezetésre való képтелenségüket ismervén, a ráczoktól remélték, hogy azok rendes katonák lévén, tisztjeik győzelemre vezetik őket. Keservesen csalódtak bennök; teljesen azonban nem vesztették el saját tisztjeikbe vetett hitüket. Sőt némely részök még Matulay és Szilasy követsége után sem tartotta árulóknak a ráczokat s nem vette komolyan közeledésök rossz szándékát. Hiszen Szilasy János lovaskapitány csak az imént adta át Tokay Györgynek azt a levelet, melyben Péro a ráczok segítségével biztatta a fölkelni akaró magyarokat; csak az imént kötötte a lelkére, hogy jól vigyázzon arra a fontos iratra, a mit gyalog létére jobban is megtehet, mint egy lovaskatona, ki rohamközben könnyen elejthetné. A sokszor, minden új csapat fölesketésénél fölolvastott levelet most hajnalban is mindenki ott láthatta a Tokay György süvege mellett. Hétszer esküdött meg Péro a ráczok nevében; lehetetlen, hogy megfélemedznének róla! *Mogyoróssy* György kapitány ugyan, ki nagyon jól ismerte Péro-t és a ráczokat, nem bízott többé a sikerben s Matulay és Szilasy követsége után azonnal megszökött a kurucz táborból; a többiek azonban helyt állottak és vak bizalmukból csak akkor ocsúdtak föl, mikor hajnali négy órakor a ráczok sortűzét intéztek szekérsánczuk ellen.

A rosszul, itt-ott csak doronggal fegyverzett gyalogok azonnal zavarba jöttek, a mint észrevették, hogy soraikból már az első tüzelésre többen elesetek. A puskások ugyan közülök is kitartottak, a többiek azonban csakhamar megfutottak és a bokrok közé menekültek. A rácz puskások egy része tovább üldözte őket és sok kárt tett bennök. A másik résznek azonban kemény munkája akadt a szekértábor ellen, honnan a gyalog puskások, kik között ráczok és oláhok is akadtak, hévvel viszonozták a lövéseket. Az ellenségnek is el kellett ismernie, hogy »kétségbeesett erővel védtek magokat«.

Ezalatt azonban *Milics* és *Strba* hátukba került s elállották a hídfőt, mire a fölkelők két tűz közé kerültek. Sebestyén kapitány, kinek lovasai kellően úgy sem mozoghattak a szűk táborban, három zászlóalj huszárt küldött elűzésökre s a híd visszafoglalására, hogy a menekvők útját biztosítsa. A rácz lovasok száma azonban ötszáz volt s így e helyütt is nagyobb erővel kellett mérköznie. A huszárok tüzet adva rohantak a ráczokra, majd kéziadalra mentek át. *Milics* kapitány egy közemberrel mindjárt az első támadásnál elesett.<sup>1)</sup> *Strba* és *Szegedinác* Mihály súlyosan megsebesült. *Strbát* egy *Nyágra* nevű oláh gornik és zászlótartó mellbe vágta zászlója rúdjaival, a másik zászlótartó, *Kis* János, pedig a kopjája végébe erősített lándsával átszúrta a karját s lováról is lerántotta. *Sevics* főkapitány maga is csak bajjal menthette meg életét. A kurucz kapitányok közül *Mirkovics* Pált kegyetlenül összekaszabolták ugyan a ráczok, a többit azonban sem el nem ejthették, sem el nem foghatták, a hídfőt pedig rövid időre föl kellett adniok. Hat óra hosszat valóban keményen tartotta magát egy kis csapat; és ha nem az utolsó pillanatban értesülnek vala a ráczok hirtességéről, a krónikairó szerint »sok rácz asszonyok özvegyen és sok rácz gyermekek árván maradtak volna«. Így azonban tíz óra tájban már minden ponton övök volt a győzelem s a hídat a kurucz huszárok csak menekülésre használhatták. A ráczok a csatatéren 400 huszárt és gyalogost, üldözés közben pedig 300-at vágtak le.<sup>2)</sup> 169-et foglyul ejtettek, elfoglaltak tíz zászlót, két szekerre való fegyvert és számos gazdátlanul maradt lovat. A ráczok a halottakról még ruháikat is lebuzálták, Erdőhegy községét magát földülták, fölgyújtották, s még a református templom úrasztali kendőit is elrabolták; a szegény lakosoktól azonban két hordó mézen kívül nem vihettek el egyebet.

»Kiért az Úr-Isten őket megbüntesse,  
Verebek rakjának fészket ő fejekben . . .

<sup>1)</sup> Ezt a ráczok Boros-Jenőn temették el. (S. Nagy, Aradm. tört. V. 109. — Kézirat a nemz. múzeumban.)

<sup>2)</sup> Más tudósítások szerint összesen csak 500-at. Május 23-án a budai Mercurius 41. száma is 400 halottat említi, de győzőül magát Oreczyt szerepelteti.

Mint amaz döggpárát, utczákon hurezojták,  
Rút káplárpálcáival, korbáccsal kínozzák,  
Vagy fluta-sarkakkal oldalát döföljék,  
Selma, hunczut, német nevekkal nevezézték!\*

Igy tört ki a harag *Tokody* Márton kurucz kapitányból, ki »Péror veszedelme« cím alatt utóbb versben írta le ezt az egész eseményt.<sup>1)</sup>

A rácok csak déltájban tértek vissza táborukba, hol halálos aggodalmak közt várakoztak rájuk a fogoly debreczeniek. Tíz aranyat kínáltak *Tököli* Ránkónak, ha megvédi őket, de az csak huszonnégy arany árán vállalkozott életök megoltalmazására. A délutánt még portyázásokkal töltötték el; az éj beálltával azután megindultak Arad fele, magokkal vivén debreczeni és az erdőhegyi csatában ejtett foglyaikat is, még pedig valamennyit a fölkelőktől elszedett kocsikon.

Másnap érkeztek Aradra, hová a megkötozött lázadókat és debreczenieket, az erdőhegyi csatában elvett tíz zászló lobogtatása mellett, valóságos diadalmenetben vitték be. A német tiszteket ezzel is meg akarták győzni róla, hogy hazugok a hűtlenségökről terjesztett hírek s hogy igaz szolgálai a császárnak. *Handtko* Frigyes tábornok azonban elég hidegen fogadta őket, mivel Péror vallatása után tisztában lehetett lovagias érzelmeikkel. A debreczenieknek már másnap igazságot szolgáltatott s haza eresztette őket; fegyvereiket, lovaikat azonban csupán tíz nap múlva szedhette össze a rácoktól s akkor is romlott állapotban küldhette utánok. S épen május 10-én vette a tábornok Békésmegye panaszát, milyen rakoncátlanságokat okoztak ott ezek a rácok.

A tábornok a rác nemzeti katonaság kivonulása után azonnal fölhiyta az aradi polgárokat, hogy, mivel a gyöngye örség egymagában elégtelen a vár megoltalmazására, örségre ők is kiálljanak. A polgárok nem csak ezt tették meg készségesen, hanem május 6-tól május 20-ig a vár sánczolásában és árkolásában is részt vettek 213 munkással, kik 220 prófontnál egye-

<sup>1)</sup> Közzölte *Szülőgyi* az Új Magyar Múzeumban, I. 182—184. K. *Papp* Miklós id., 134—7., a múzeumi kéziratról s legteljesebben *Thaly* Kálmán, *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez*, II. 423—432.

bet az egész idő alatt nem kaptak a kíneztártól; a mellett éjjel-nappal ott örködtek az ágyúk mellett vagy a sánczokban.) *Handtko* tábornok a rácok hazatérése után is számba vette szolgálataikat; mert Péror és társai hőrtönének őrizését valóban nem bízhatta többé a rác határőrökre.

## VII.

A fölkelő nemesek vezére, báró *Orczy* István, már idős, de még mindig igen élénk és tevékeny ember volt. 1669. szeptemberében a vasmegyei Kis-Püssében született s 1694. óta *Telekessy* István győri kanonok, majd 1699. óta egri püspök mellett viselt hivatalokat. Mikor Eger várát Rákóczi körülzárta, gróf *Sinzendorf* Ferdinánd alatt mint lovaskapitány harczolt ellene, a vár föladása (1705. febr. 28.) és rövid fogság után azonban, püspökével együtt, Rákóczi hűségére tért át s 1707-ben már mint Hevesmegye egyik követe vett részt a Habsburgokat a tróntól megfosztó ónodi országgyűlésen. 1709-ben azonban ismét visszatért a császáriak hűségére s legfőbb része volt benne, hogy ugyanezt tette Eger városa és Heves vármegye is, melynek első alispánja, majd jászkún főkapitány s több ízben országgyűlési követ lett. Részt vett az utolsó török háborúban is. 1724-ben államszolgálatba lépett mint kir. táblai bíró, majd alországbíró, 1731. ápril 30-án pedig a római szent birodalom báróságával tüntette ki a császár, ki ilyen multú embernek hűségében teljesen megbízhatott ezúttal is.

*Orczy* István báró a hevesmegyeiekkel május 7-én már Mező-Túr alá érkezett összesen 23 zászlóval, miről azonnal értesítette a segítségét kérő békési alispánt. Másnap, 8-án, *Böss* von *Littesch* János alezredes alatt, ki Szolnokról két század rendes katonát vezetett hozzá, 300 válogatott és jól fegyverzett lovast küldött ki a lázadók kikutatására s polgári biztosul melléje adta *Kozma* Boldizsár szolgabíró. 9-én *Szombathelyi* kapitányt 150 válogatott legénynyel küldte erősítésökre, más

<sup>1)</sup> A HPT. a királyhoz, június 3. *De Blois* ezredes bizonyítványa 1737. júl. 13. és 1741. júl. 26. HPT., fasc. 80. Nr. 527. A) és B).

300 embert pedig egyenesen Gyula alá rendelt, hogy teljesítse Klosz alispán ismételt kérését. Ekkor érkezett táborába a jászokkal és kunokkal *Podhradszky* György alkaptány s 400 pestmegyei, illetőleg kecskeméti és nagykőrösi lovassal *Halász* Péter alezredes. Ez a szép csapat négy vörös zászló alá sorakozott s *Rozgonyi* István kecskeméti jegyző, *Kiss* István, *Nyáry* Mihály és *Czira* Gergely voltak a kapitányai.<sup>1)</sup> Halász Péter, ki ekkor már 59 éves volt, mint Rákóczinak egykori testőrkapitánya, jól értett a katonai adminisztrációhoz; elkésve, csak május 6-án vette *Mágochy* Mihály pestmegyei alispán fölkelésre szólító levelét s másnap már összeállította, sőt útnak is indította csapatát; *Beleznay* János, ki szintén Rákóczi csatáiban s a török háborúkban edződött meg, ugyanazt a rendeletet már 4-én megkapta ugyan, de neki valamivel több időre volt szüksége, mert Pestet, Kecskemétet és Kőröst kivéve, az egész Pestmegyében kellett toborzást indítania. Május 10-én azonban már 500 vitézzel indulhatott a Tiszához, hogy Orczyval egyesüljön.

A nemesség valóban oly gyorsan és erélyesen intézkedett, mintha egy újabb Dósa-forradalom elnyomásáról lett volna szó; s ha ők nem ilyen szorgalmasak, s ha a ráczok időközben mást nem gondolnak, a Pozsonyban székelő s mindenről elég későn értesülő kormánynak ugyancsak meggyült volna a baja az egyre erősödő lázadással, akármilyen csekély emberek vezették is azt. A megye-rendszer ezúttal is bevált s nem tanúsította azt a lassúságot, a mit nála hagyományosnak szokás nevezni.

Mivel *Böss* alezredes levélben kérte, hogy egész seregével kövesse, *Orczy* már május 10-én előre küldte *Halász* Pétert a kecskemétiakkal s kőrösiekkal és másnap ő maga is Gyula felé készülődött. Éjfélkor arról értesült ugyan, hogy 9-én a ráczok s az általa küldött csapatok Erdőhegynél már bekerítették a fölkelőket s 500-at levágtak belőlük, a többit pedig megszasztották; mindamellett csakugyan megindult s május 11-én Szarvasnál átkelt a Kőrösön, hogy »kiirtsa« őket. Idáig is sokat

<sup>1)</sup> *Balla* a nagykőrösi krónikában (105—108. l.) érdekesen ismerteti Halász négy zászlóalját, melynek legénységét 500 főre becsüli. *Orczy* 400-at, *Mágochy* pesti alispán 300-at ír.

elfogatott; a csendes lakosokat azonban nem bántotta. Emberei saját költségükön éltek s mindenről elismerő-írást adtak. A félénkebb városokat menedéklevelekkel nyugtatta meg s kihirdette, hogy a király jóváhagyása reményében megkegyelmez mindenkinék, a ki erős hittel köti le magát a király iránt.

Nem lehet mondani, hogy *Orczy* serege valami túlságosan sietett volna. Előhada, *Halász* Péter azonban serénynek mutatkozott. Május 12-én érkezett Erdőhegy alá, a csata után három nappal, de egyúttal a legrövidebb idő alatt, a mi rendelkezésére állt; mert a Türtől Erdőhegyig vezető mintegy 120 km. utat másfél nap alatt tette meg. Meztelen holttesteket talált a csataterén, melynek közelében most ő ültetett tábort. Hadbírója, *Ónodi Kovács* István<sup>1)</sup> s még öt ember kíséretében elfogta az ott lappangó *Mogyorósy* Györgyöt, ki magát a fölkelők egyik hadnagyának és secretáriusának mondta s ki azzal mentegetőzött, hogy az erdőhegyi csata elől az erdőbe menekült. Tőle hallotta, hogy a fölkelők közül valami százan ismét összeverődtek s újabb ellenállásra készülődtek. Ekkor tünt ki, katonai tekintetben milyen hibát követtek el a ráczok azzal, hogy a csata után nem üldözték messzire a fölkelőket, hanem még aznap hazatértek Aradra. Halász Péter azután *Mogyorósy* kalauzolása mellett fölkutatta a szomszéd *Nadab*, *Kis-Jenő*, *Ágya* és *Zerind* környékét, de senkit sem talált, mivel a lázadók Biharba menekültek át. Május 16-án Gyula alá ment, hol a már 14-én megérkezett *Orczyval* egyesült. Kipihenvén fáradalmait, május 18-án haza felé indult s május 28-án már föl is oszlatta csapatát. *Beleznay* csapata 19-én indult haza Gyuláról.

*Orczy* mindjárt megérkezésének napján, 14-én meghagyta Arad és Zaránd megyéknek, hogy a lakosságot visszatérésre szólítsák föl; s ezt azok a megyék annál kedvesebben vették, mivel »már nagyobb részint az helységek az sok kőborlók, pusztítók és haramiák miatt elszéledtek; Nagyságod protectiójában ha nem vigasztaltatnának, talán az többi is utána ment volna«. Ebben a tekintetben az alispán, *Bibich*, ellenmondásba

<sup>1)</sup> *K. Papp* Miklós (id. l. 65. l.) félreértve *Bartha* (112. l.) szövegét, *Kovácsot* a fölkelők egyik vezérének mondja.

jött főispánjával, gr. *Consruch* Pállal, ki azzal dicsekedett, hogy ha ő az egész mozgalom alatt nincs a megyében, a kivándorlás sokkal nagyobb lett volna. Magával *Orczy*val azonban csak 17-én lépett levelezésbe, mit azzal igazolt, hogy a helytartótanács május 7-ki leiratában szó sem volt *Orczy* parancsnokságáról. — A parancsnok május 15-én jelentést tett *Gvadányi* Aszkán marquis tábornoknak is, és pedig oly gyorsasággal, hogy hajnalban elindított lovas-embere délután négy órakor már Debreczenben volt. A tábornok egy társasággal épen Baranyánál mulatott s híreit mindannyian nagy örömmel fogadták. *Gvadányi* másnap értesítette, hogy csapatai, melyek nagyon is szét vannak szórva, csak ma kezdenek gyülekezni. Némi lovasságot már korábban is küldött Gyula felé, 17-én pedig gr. *Taaffe* alezredes vezetése alatt *Miske*, *Széplak*, *Margitta* és *Kinizs* felé rendelt egy osztalet, hogy összefogdostassa a hegyek közé menekült zavargókat s hogy Bihar, *Kraszna* és *Középszolnok* vármegyékben helyreállítsa a nyugalmat. Gondja volt reá, hogy Ung s a szomszéd megyék felé se húzódhassanak a lázadók.

Május 14-én gr. *Berényi* Tamás elnöklete alatt *Zemplén*-megye is biztosokat rendelt a tiszai átkelőkhöz; 30 lovas és 50 gyalog katonát küldött a lázadók ellen, azzal a kijelentéssel, hogy amazok számát szükség esetén 100-ra, emezekét 200-ra egészíti ki. A nemességnek szintén megparancsolta, hogy készen álljon a behívásra. Szerettek volna két század lovasat küldeni a bányavárosok felé is, mert ott nyaranta sok munkás és napszámos gyűl össze, kiket csak rendes katonaság tarthat kellő fegyelemben. Bihar vármegye, báró *Lubetich* de *Capellet* *Ferencz* alezredessel egyetértve, már május 2-án intézkedett, hogy katonái elállják a *Körös* vidékét s 5-én 400 embert mozgósított, kik utóbb a váradai és *körösvidéki* 150 fegyveres polgárral egyesültek. Egy csapatot *Lanthaler* *Antal*, *Horváth* *Sámuel* és *Fejérváry* vezetése alatt a *Sárrétre* rendelték s ez még *Békés* vármegyébe is átment, túlbuzgóságának nem egy jelét adva. A szeghalmiakat például, kik épen hazafelé jöttek *Gyuláról*, hová a megye parancsára élelmi szereket szállítottak, *Békésen* föltartóztatták s tőlük hét lovat és egy lótakarót elvettek. 150 embert *Szalonta* és *Remete* közt állítottak föl,

hogy az *Erdőhegy* felé vonult fölkelők mozdulatait figyelemmel kísérik. A *Fekete-Körös* mentén fekvő helységekből május 9-én kihirdetette a vármegye, hogy *Bács* megyéből a *Hantóis-czred* már *Nagyváradra* érkezvén, bátran hazatérhet mindenki, a ki a fölkelők elől menekült; s felszólította a lakosokat, üldözzék, fogják el, s ha másképp nem lehet, öljék meg a zavargókat. Az egyes községek közül talán épen a nagyon érdekelt *Sarkad* bírái buzgólkodtak legjobban a kergetésben. Egyébiránt a megyei katonaság ezen a vonalon is több erőszakoskodást követett el. *Kiscárday* *János* tamásdai lakostól például csak azért vett el négy lovat, mivel fia a lázadókhöz szegődött. A lázadóktól elszedett lovakat a megye kapzsi katonái egyszerűen szétosztották egymás között s *Váradra* a megyeházához egyet sem vittek be. Bevettek azonban ötvennél több foglyot, kiket azonnal vattalni kezdtek, be sem várva, hogy *Gvadányi* tábornok *Debreczenből* haza érkezze.

Maga a vármegye, hogy elrettentő példát adjon, két fölkelőt hosszas törvénykezés nélkül lefejeztetett, négyet fölakasztatott. Még sem akadályozhatta meg, hogy ne az ő területén menjen végbe a bujdosók utolsó csatája.

*Sebestyén*, *Vértesy* és *Matulay*, mint Bihar vármegye nevezte, a sereg vörága, az *erdőhegyi* csata után mintegy száz kuruczot összeszedett s velök éjszak felé bujdosott az erdőben. Hol itt, hol ott bukkantak reájok a megye katonái s egy nap hatszor is megtámadták őket. *Sebestyén* végre belátta, hogy együtt nem menekülhetnek, s kikiáltotta, hogy föloldozza őket esküjök alól; mehetnek, a hová tudnak. De csak kevesen éltek az engedelemmel; mert azt hitték, hogy *Telegd* körül alkalmas pihenőre találhatnak. Fáradtan, kimerülten, május 13-a táján érkeztek oda. A bihari és váradai katonák azonnal megtámadták őket. *Vértesy*, a főstrázsamester, olyan súlyos sebet kapott, hogy lehanyatlott lováról. *Sebestyén*ről sem tudták sokáig, megölték-e vagy elfogták. A két vezér szerencsétlenségének hittára fejüket vesztették a szegény bujdosók, kik most már minden irányban menekültek. *Matulay* *Pál* és *Tóth* *János*, fölhasználva az elsőnél levő útlevelet, *Csatáron*, *Vajdán*, *Csanáloson*, *Szekelyhídon* és *Debreczenen* át menekültek, a hol lehetett, az erdőkön át s nagyon kacskaringós úton. Enni imi

mindig kaptak s a föld népe, meg sem kérdezve, kicsodák, sokban segítette őket. 15-én azonban Hajdú- vagy Rác-Büször-ményben, a *Zsolnay* István kertjében, *Győrösy* Gergely városi hadnagy mind a két kurucz tisztet elfogatta.

Mások még hamarabb fogságba kerültek, sőt számos kurucezzal Csanáloson magát *Sebestyént* is elfogták az üldözők.<sup>1)</sup> Harnadmagával azonban innen is megszökött a vén kurucz. Délkeletnek fordúlva, lóra kapott, s Hagymádfalván, mintha a lázadókat üldöznél, nagy fontossággal kérdezte, nem látták-e erre menekülni a rablókat? S azután a vármegye nevében még vigyázatra is intvén őket, megsarkantyúzta lovát és társaival együtt a mutatott irányban vágatott tovább.<sup>2)</sup>

*Taaffe* gróf alezredes a Hantois- és Cordova-ezredből 300 lovassal azonnal megszállotta a Biharból Erdély felé vezető há-gókat és szorosokat; a Szilágyság felé Széplaknál 200 bihari nemes és szabados őrizte a Berettyó felső völgyét. *Taaffe* vezetése alatt állt 130 szabolcsi nemes is, míg más 60 nemes ismételve átvizsgálta Szabolcsnak egész területét. A Kraszna és a szomszéd vármegyék határán levő erdőket a Bevernek közül 5 század kutatta. Maga *Gvadányi* tábornok Debreczenbe vont össze néhány századot, hogy — a mint megkapja a haditanács engedélyét — Tokaj felé nyomuljon s a futó lázadókat megakadályozza a Lescinszky Szaniszló pártosaival való egyesülésben. A századok összevonása miatt váltig dohogtak a debreczeniek s azzal fenyegetőztek, hogy deputátusokat küldenek föl Bécsbe. »A militia ide — szólta a bfróhoz *Bogáthy* Pál tartományi biztos — nem úgy jött mint ellenség; el sem fog-

<sup>1)</sup> *Sebestyén* s a »lőkár« elfogatását már május 23-án említi a *Mercurius* (41. sz.); ez csak *Sebestyén* első elfogatására vonatkozik.

<sup>2)</sup> Május 18-án b. *Lubetich* szerint *Gvadányi* tábornok elrendelte egy bizonyos János köröztesését, ki a multkor gr. Styrum, a Bevern-ezred ezredese előtt magát a nemzeti katonaság főstrázsamesterének mondotta s kit az ezredes Váradra küldött át, útközben azonban megugrott. Tekintve, hogy a keresztnev., a lázadónál viselt tisztség, sőt Csanálos felől délfelé az út iránya is megegyez, ez a János alkalmasint maga *Sebestyén* János. *Lubetich* azonban azt gyanítja, hogy egy azzal a *Höflinger* nevű őrmesterrel, kit, mint keresztelt zsidót, közönségesen zsidó Jánosnak neveztek s ki négy esztendő előtt Váradon állomásozott, azután azonban csöföven elkergették az ezredből, mire talán kétségheosséből állt be a fölkelők közé.

lalta a város kapuit, hanem mindeddig hatalmukban és nyitva hagyta azt; hát Isten hírével oda küldjenek, a hová tetszik. Miért nem megy Bécsbe mindjárt az egész magistratus? Csak könnyen akarnák kegyelmetek a dolgot; de nem úgy szokták Magyarországbán a cigányt verni!»

Május közepén már Gyulától Munkácsig három lovasezred, összesen mintegy 3000 katona hajszolta a szegény menekülőket. Mindazáltal még most sem állt helyre a köznyugalom Biharban. Május 18-án Less és Ürög<sup>1)</sup> között tizenkét egyformán öltözött s jól fegyverzett zavargó megtámadta és eskánynyal agyonverte a gazdag serfőzöt, mire ismét az erdőbe vonultak. *Lubetich* alezredes *Fraudiberg* alezredessel azonnal kivezette ugyan a készenlében levő 50 katonát, s indulásra készen tartott egy gránátoszázadot, pár nap múlva pedig *Gvadányi* tábornok Ugra alá rendelte Váradról a Hantois-ezred nagyobb részét is, a tetteseket azonban egyikök sem bírta kinyomozni. Mindamellett odabenn, főkép az erdőhegyi és telegdi csaták után elfogottak közül, már mintegy 70 fölkelőt vallatott a Temesvárról odarendelt *Seyringer* hadbíró és két megyei tiszt. Május 23. örömmel írta a vármegye, hogy »nem lehet többet észrevenni zavargást, tolvajlást s a szegény nép úgy mivelheti most már a földet, mint azelőtt.«<sup>2)</sup>

A Fejér-Körös és a Maros közt azonban csak lassan állt helyre a béke. Az aradi rácok újra ijesztgették a környéket és Zaránd, Bihar és Békésmegyékben elhajtották a fölkelők özvegyeinek és árváinak marháit, folytonos portyázásaikkal zaklatták a népet s megfosztották gazdasági és házi szerzeitől, úgy, hogy a földművesek most már előlük menekültek. A csanádi Batonyáról és Tornayáról 87, Aradmegye 9 helyéről (Kuvin, Kovaszincz, Kerek, Moroda, Gyarmat, Csigerel, Komlós, Siria és Mikelaka) pedig összesen 107 család futott át az ú. n. bánóságba. *Edelspacher* Zsigmond a temesvári katonai kormányt már június 15-én figyelmeztette, hogy, ha másképen

<sup>1)</sup> *Lubetich* szerint Lisicödön.

<sup>2)</sup> Május 30-án a *Mercurius* is jelenti (43. sz.), hogy a szolnoki, szegedi és aradi parancsnokság alatt álló militia s a megyei fölkelősereg úgy szétszórta a zendülőket, hogy a lázadásnak neve és nyoma is alig maradt.



nem lehet, huszárok segítségével is vissza kell téríttetnie ezeket a lakosokat, kik főképen a modenai herczeg és Stahrenberg gróf uradalmaiból menekültek el; különben kárba vesz egész aratásuk s fölakad minden mezei munka; azt pedig a visszatérőktől sem lehet követelni, hogy ebben az esztendőben s ilyen körülmények közt adóikat s jobbágyi tartozásaikat megfizessék. De még fölkelő csoportok is lézengtek Arad és Zarándmegyében. A *Gesztesy* György régi kurucz kapitány és *Farkas* Mihály által Vadász körül gyűjtött 50 főnyi csapat az erdőhegyi csata hírére azonnal bejelentette meghódolását; egy másik azonban május közepén 17, majd 40 emberrel Ménes közelében ütött tanyát. Nem raboltak, hanem csupán enni, inni kértek a modenai uradalom gazdatisztjától, kit biztosítottak, hogy, ha kegyelmet nyernek, a király iránt készségesen leteszik az esküt. Május 18-án gr. *Construch* aradi főispán azt javasolta az udvari kancelláriához intézett fölterjesztésében, hogy mivel ez az állítólag több év óta kóborló csapat sokáig úgy sem tudna nyugton maradni, legjobb volna bevenni őket a rendes katonasághoz. Ulykép rövid idő alatt lóval, fegyverrel s minden szükségessel ellátva, egy ezer, vagy épen 1500 főből álló ezredet könnyen lehetne összehozni.

Hogy a meggondolatlanul kezdett lázadásnak nem volt annyi áldozata, egyenesen az *Orczy* érdeme. A gyulai táborban maga is nagy erélyvel folytatta ugyan a vallatásokat s május 16. és 17. is 14 fogoly átküldését kérte az aradi parancsnoktól, hogy szembesíthesse őket saját foglyaival; másrészt azonban kegyelmet ígért minden megtérőnek. »Adja Isten — írta hozzá az aradi várparancsnok — hogy a császár, a mi legkegyelmesebb urunk és a királyság a nyugtalanságot csakhamar lecsillapítsa s hogy az itt föllobbant lángnak máshol ne legyen hatása! Uraságodnak nagy dicsőségére fog válni, ha ő császári felsége szolgálatában mindent megtesz.«

Orczy, a mint Gyulára érkezett, azonnal kihirdette, hogy kegyelmet ad minden fölkelőnek, a ki leteszi a következő hűségesküt:

»Én N. N. esküszöm az élő Istenre, Atya, Fiú és Szentlélek Szentháromság egy Istenre és a szent evangéliumra, hogy megvetvén a mostani zavargók társaságát, sőt sajnálván kegyetlen gonoszságait, teljes és

önkéntes akarathól ő legszentebb felségének, mint Magyarország királyának köteles és általam azelőtt megtartott hűségére visszatérek, abban utolsó csepp vérem hullatásáig megmaradok s attól semmi néven kigondolható szín alatt sem térek el; sőt ha ezután észrevenném a zavargóknak valamely pártosságát, azt ő felsége híveinek egyenesen följelentem. Isten engem úgy segítjen és az ő szent evangélioma!«

Ő maga pedig ilyen menedékleveleket osztogatott:

»Mínt hogy a nemes N. vármegye N. községében lakó N. N. megvetette a mostani zavargók társaságát s bűnbánat által vezetettve, ő legszentebb felségének hűségére saját jószántából visszatért, e végből az esküt előttem le is tette s megígérte, hogy ezentúl állandóan megmarad ő felsége hűségében, sőt ezt erős esküvel is megfogadta, azért kiméletet nyer mind az ölete, mind pedig minden jószága. Ehhez képest e miatt őt többé senki se háborgassa, hanem meg kell neki engedni, hogy korábbi lakóhelyére szabadon visszatérjen s hogy ott jövődében biztosan tartózkodjék. Kelt stb. B. *Orczy* István parancsnok.«<sup>1)</sup>

Orczy kegyelmét május 16-tól június 2-áig 276-an fogadták el; és pedig Békésből 124, Biharból 107, Zarándból 22, Hevesből 16, a Nagykúnságból 6 és Debreczenből 1 fölkelő. Ebben a részben oly szabadelvűen járt el, hogy nem tagadta meg a kegyelmet pl. *Tokay* György sarkadi zászlótartótól, vagy *Gesztesy* György vadász kapitánytól sem. Legtöbbnek, t. i. 138-nak, Gyulán való tartózkodása két utolsó napján, május 19-én és 20-án adott kegyelmet.

A megtorlás hívei eleintén zúgolódtak Orczy meghatalmazás nélkül való eljárása miatt; a kancellária azonban júl. 14. a királyhoz tett fölterjesztésében egyenesen kijelentette, hogy kegyelmére teljesen méltó Orczy, mert az ő érdeme, hogy a zavargás nem léphette túl Békés és Zaránd határait. A király helyben is hagyta intézkedéseit, csupán azt rendelvén el, hogy egyik-másik súlyosabban terhelt egyén ellen a bíróság mégis megindíthassa a törvényes eljárást; a mi meg is történt Tokay Györggyel, kit vasra verve vittek föl Budára, hol csakhamar 152 fölkelő ült bilincsben.

<sup>1)</sup> Orcz. Ivt. Kancz. oszt. Nr. 71. Oríg. Ref. Latinból visszafordítva.

## VIII.

A kormány alig merete hinni, hogy a lázadás aránylag csak olyan kis térre szorítkozott s mindenütt kutatta, mindenütt kereste a veszedelmet. *Somogy* vármegye május 9-én tartott ülésében értesült először a békési zavargásokról, s arról, hogy a szomszéd szlavóniai megyékből néhány tolvaj át akar kelni a Dráván a nagyobb birtokú nemesek fosztogatására. Ebben csak a megyei hajdúk és lakosok akadályozták meg őket. A közsénd és rend fentartása érdekében mindjárt el is határozta a vármegye, hogy minden mezővárosban éjjelnappal őrködniök kell a lakosoknak. A Dráva réveinél a hajdúkat bízták meg a felügyelettel, a szigetvári őrség parancsnokát pedig fölhítták, hogy a hajdúk mellé a szükséghez képest megfelelő számú nemzeti katonaságot rendeljen ki. B. *Sigray* József főispán május 20-án tért vissza Felső-Surányba, de csak három nap múlva tett jelentést a kormánynak.

*Mosonyban* az alispán fölhajtotta az egész vármegyét, de csupán néhány kőborlót talált. Ezek közül az útlevel nélkül valókat egyszerűen haza tolonczoztatta, azokat pedig, kik köldülni jöttek át a határon, pár napi börtön után visszakergetette Ausztriába. Lázadókkal azonban nem kedveskedhetett a rémlátó helytartótanácsnak, mely jún. 3. mindamellet is elrendelte az ilyen kőborlók szigorú kihallgatását.

*Tárócz megye* már meglepőbb hírrel szolgált. Elfogatta h. Révay Sándornénak egyik szolgáját, *Lavrincsek* Jánost, a ki június 13. tett vallomása szerint a lázadók sikereivel fenyegetőzött. Erre a tanács június 21-én, »mivel az efféle fenyegetések a mostani körülmények közt valóságosak lehetnek,« újában is megvizsgáltatta őt, nem áll-e összeköttetésben a békési zavargókkal. Kitünt azonban, hogy csak könnyelműségből beszélt így, mire a helytartótanács, büntetésnek vévén eddigi elzárását, júl. 29. azzal az intelemmel bocsáttatta szabadon, hogy máskor óvatosabban nyilatkozzék.

Nagyobb port vert föl a *nógrádi* eset. *Szentiványi* György alispán elfogatott egy *Hrancsár* János nevű fazekast, ki *Sándor* István hajdúja volt. A fazekas *Bezzeg* István megyei hajdújának adta ki magát, hogy gyorsabban és biztosabban kézhez

adhassa az urától rábízott leveleket. Ez gyanút keltett s az alispán letartóztatta őt. Sándor Istvánnak három levelét találták nála. Az első *Somogyi* István rimaszombati kapitányhoz szólt. Kérdézősködött, megvette-e már a kívánt tárgyakat s hozzátette, hogy egy jó ekevasat is szeretne venni; újságul írhatja, hogy »hála Istennek, kurucok járnak az országban s néhány szolnoki katonát már meg is öltek«. A második levelet rokonához, *Köőcs* Lászlóhoz intézte. Ennek csupán utóírata gyanús. »Csak ma hallottam — úgymond — bizonyosabban azt az újságot, hogy kurucz jár a Tisza körül. Ellene indult *Orczy* úr a jászokkal, de semmit sem tehet. A szolnokiakból néhányat levágott (a kurucz). No, csak jöjjön, eb a lelke: majd megtanítjuk!« — A harmadikat anyósához, *Kóró* Erzsébethez, *Lossonezy* János özvegyéhez írta, szintén érdektelen házi ügyekről; de gyanús mégis, mert fölemlíti, hogy *Somogyi*-től ekevasat akar venni, nagy szüksége lévén reá. Hrancsárt bilincsekbe verette az alispán, Sándort pedig, ki kalvinista nemes volt, törvényesen megidézttette, kihallgattatta s azután a gácsi várban tisztességes fogságba helyeztette. Nagyban faggatták őt is, a többit is, nem valami fegyvert vagy közveszélyes dolgot értett-e a gazdasági eszközök ön? Nem volt-e titkos megbízatása, s ha igen, kitől, mi végre? Nem levelezett-e a zavargókkal s ha igen, kikkel? Még gyanúsabbá tette Sándornak a dolgát, hogy húsvét hetében Rima-Szombatból rokonához, *Pályi Nagy* Jánoshoz ment, Várkonyban tartott barmainak megtekintésére; s hogy mikor azután hazatért, reátámadt a zavargásokról beszélő sótisztekre, hogy ő a Tiszánál járt, még sem hallott róluk. Nem akarták elhinni neki, hogy azok a levélben említett eszközök voltakép a kis-szütöki háza építéséhez szükséges léczek és vasak, a miket 5 héttel azelőtt 4 hollandi aranyon akart vásároltatni *Somogyival*; hogy a kurucok támadásán csak azért örvendezett, mert harmadfél éven át szolgált a Gyulay-gyalogezredben, s remélte, hogy ellenők harczolva, most előbb mehet; s nem hitték, hogy eszé ágában sem volt fegyvert esináltatni az ekevasból. Július 19. a helytartótanács elrendelte, hogy Sándor István, mint nyughatatlan és veszélyes újításokra sovárgó ember büntetés nélkül semmi esetre se maradjon. Egyelőre Gács várában kell őt

tartani tisztességes fogságban, hogy esetleg szembeállíthassák a többi vádlottal. Csak nagynehezen tisztázhatta magát a vádak alól.

Ugyancsak Nógrádmegyében júliusban *Fodor* László Bercsényi Miklós fiának, Lászlónak adta ki magát s korcsmáról korcsmára járva, mindenütt menedékleveleket osztogatott a korcsmárosoknak, megnyugtatón igyekezvén őket, hogy a fölkelőktől bizton alhatnak. Legszívesebben fogadta *Gulics* Gergely, ki Bercsényi fiának tartván a szédelgőt, rendelkezésére bocsátotta házát, kamaráját és kocsiját. Azonban mindkettőjüket hamarosan elfogták s Budára kísérték.

*Zemplénben* is történt valami, a mi aggasztotta a helytartótanácsot. Ott a krasznabíródi híres búcsún, melyet évenként 3000 ruthén szokott látogatni, Szentháromság vasárnapján, június 5-én nagy verekedés támadt s az egy hadnagy vezetése alatt álló 300 megyei hajdú sem akadályozhatta meg, hogy húsz ruthént agyon ne üssenek a többiek. Az eset annál gyanúsabbnak látszott, mert a megye már május 26. jelentést tett, hogy a katonaaállítás alkalmával Zemplénben ráczok jártak, kiknek tisztjök és vezetőjök nem volt s kik sok kihágást követtek el. A görög papok azt mondták, a miatt történt az egész verekedés, hogy a nép haragszik, a négy év előtt Krasznabíródba telepített bazilitákra s hogy a jövedelmeikben meg rövidített ruthén parochusok ingerelték föl ellenök a parasztokat. Június 21-én azonban a helytartótanács utasította *gr. Berényi* Tamás főispánt, vizsgálta meg azt is, abban a torzalkodásban és zavargásban nincs-e az államot veszélyeztető és a király tekintélyét csorbítani akaró szándék? A vizsgálat azután megnyugtathatta a tanácsot, hogy olyan közönséges verekedés volt az egész, a milyen elég gyakran szokott történni búcsúk és sokadalmak idején.

*Szatmár megyének* csak egyetlenegy gyanús embere volt, *Keselly* (Kesely) György. Azt is Szabolcsmegyében, Fülöpszállásán fogták el a megye katonái; nem is Szatmár megyében született, sőt nem is lázadás, hanem egyéb gonosztettek miatt bujdosott a tengeriföldeken. Különben is azonnal átküldötték *Gvadányi* vezérőrnagy őrizete alá.

*Szabolcs* is csak egy *Szilágyi* Mihály nevűt küldhetett Gvadányihoz Váradra, mivel mást senkit sem lehetett gyanúsí-

tani a lázadásban való részvétel miatt. Különben összefogdostak s elzárattak minden csavargót.

*Pest megyének* szintén akadt dolga. Beregben, majd Révfaluban a lakosok, mikor a rácz ezred számára össze akarták őket írni, májusban zavarogni kezdtek, a harangokat félreverték, két katonát megöltek, többet pedig úgy elverték, hogy néhányan rövid idő múlva bele is haltak. A vármegye június 1. kapott parancsot az ügy megvizsgálására.

Sokkal meglepőbb volt az a hír, a mit július 1. megint *Békés megyéből* vett a helytartótanács. Báró *Orczy* István menedékleveleiben bízva, a zavargók nagy része ismét visszatért ugyan mezei munkáihoz, valami nagy alázattal azonban nem igen viselkedett mindenütt. Fölháborodva beszéltek a zavargások elnyomatása végett odaküldött császári és megyei hadak zsarolásairól s az okozott károkról, melyeknek megtérítését a megye a helytartótanácsnál, ez pedig a királynál hiában sürgette. Különösen *Szent-Andráson* zúgolódott a népség, mely vezéreinek elfogatása után sem tudta elfeledni a pár napig tartó kuruczvilágot. Hol a korcsmában, hol egyik-másik háznál jöttek össze s iddógálva — a jelentés szerint — »nagy hangon mertek beszélni«, sőt »újabb összeesküvést« szöttek. A helytartótanács szoros vigyázatra intette a megye hatóságát; egyúttal intézkedett, hogy az elmenekült főbb bűnösöket mielőbb kézrekerítsék s a törvényes eljárást megindítsák ellenök. Békés vármegye július 27. csakugyan intézkedett, hogy egy hadnagy alatt 12 római katolikus legényt fogadjanak föl a lázadók üldözésére, kik itt-ott mint rablók bujdokolnak. *Szilágy* Istvánt a dévaványaiak fogták el s adták át a cs. katonaságnak.

*Sebestyén* János szentandrási lakos volt tulajdonképen a lázadók legkiválóbb kapitánya, ki a telegdi csatából is kivágta, Hagymádfalván pedig egy jó ötlettel mentette meg magát. — Biharból Miskolczra menekült, hol néhány napig lappangott. Július 20-a táján várososok segítségével az abaújmegyei Szikszó városába húzódott. *Bük* András borsodi alispán csak ekkor értesült miskolczi tartózkodásáról. Azonnal utána küldötte *Békényi* Lajos esküdtet néhány emberrel s a szikszói vásárbán elfogtatván, az épen jelenlevő *Semsey* Pál abaúji alispánnak átadatta. *Semsey* a kassai tábornok őrizetére akarta

bízni Sebestyént; ez azonban megtagadta átvételét, mivel nagyon csekély a katonaság száma. Így Abauj megye őrizte őt augusztus elejéig, mikor a helytartótanácsnak júl. 29. kelt rendeletére biztos fedezet alatt a budai várba kísérték át.

A hajdúvárosok Nánáson június 7-én 51, június 28-án Hajdú-Böszörményben 64, Dorogon 32, 29-én Hadházon 37, Vámos-Péresen 34, 30-án pedig Szoboszlón 59 tanút hallgattak ki s kiderítették a Nánáson lakó *Daróczy* Istvánnak és *Bimbó* Istvánnak bűnösségét, a mennyiben ezek két kurucznak menekülését elősegítették. Az egyik kurucz a keresztúri vásáron két lovat árulgatott s nánásinak vallotta magát; mire *Dobó* András uram megfenyegette, hogy ne beszéljen ilyet, mert ő jól ismeri a nánásiakat. Amaz nem titkolta most már, hogy részt vett a mozgalmakban; *Dobó* azonban nem jelentette föl, mert »fél a vásári zenebonától«. A nép sajnálta a pórüljárt kuruczokat s futni engedte őket, sőt egyiknek-másiknak szállást, élelmet is adott.

Gyanú, fölösleges aggódás és a megyék túlbuzgósága sok olyat juttatott börtönbe, a kik sem tettel, sem tanácscsal nem vettek részt a lázadásban s a kiknek őrzése, élelmezése utóbb sok költséget okozott. A marosmelléki ráczok közé Szegedre és Aradra június 7-én *Traun* tábornokot küldte ki a kormány, mely, úgy látszik, nem nagyon bízott a ráczokban, de elmérgesíteni sem akarta a dolgokat.

Épen a ráczoktól lakott vidéken kellett legjobban sietni, hogy a bevezető vizsgálatot megejtsék, mert láttuk, hogy Pérot — elfogatása után azonnal — meg akarták szabadítani a ráczok. A haditanács a hadi jog értelmében rendes pört akart folytatni a vádlottak ellen s *de Blois* alezredest nevezte ki a hadbíróság elnökévé. Magát a vizsgálatot a szegedi auditor, *Koska* vezette nagy ügyességgel. Első sorban Pérot, másodsorban *Matlayt*, *Thuróczy* Miklóst, a csabai *Stohosty* Lukácsot, *Bartha* Istvánt, *Kovács* Jánost és *Nagy* Istvánt hallgatták ki. Mivel a vizsgálat mind súlyosabb adatokat derített ki Péro ellen, őt május 20-án már kivallatás alá vetették. »Noha — olvassuk a bécsi minisztertanácsnak június 7-én tett előterjesztésében — a hóhér szoritót és főlhúzó kötelet is alkalmazott ellene s a meggyújtott lámpa tüzét fokozatosan reá fujván, négy

égés-sebet ejtett rajta. — a három percz híján egy óráig tartó kínzatást olyan testi és lelki erővel tűrte, hogy készebbnek látszott meghalni kínjai közt, mint hogy elárulja az összeesküvés részleteit és tagjait, a kiknek tanácsából eselékedett.« Másnap az aradi parancsnok kénytelen volt az udvari haditanácstól kérni újabb utasításokat. A mellékelt tanúvallatások kiegészítése végett a király a bűnjelek szorgalmas gyűjtését rendelte el.

Június 15. megparancsolta, hogy mindenütt, kivált azonban Szent-Andráson, Békésen, Gyomán, Csabán, Ósödön, Sarkadon és Hódmező-Vásárhelyen kell fölkeresni a lázadás részeinek házeit s lakásait és hogy minden irományt és bűnjelt küldjenek be a helytartótanácsba. Június 21. maga a tanács is meghagyta Békés, Bihar, Arad, Csongrád és Heves vármegyéknek, írják össze a lázadás lecsöndösítésére kiküldött nemzeti katonaság által a lázadóktól elszedett tárgyakat és holmikát s azokat gondosan őrizték meg, hogy a vizsgálatnál esetleg föl lehessen használni.

Az előnyomozások már annyira haladtak, hogy az ügy megérett a törvényszéki tárgyalásra.

## IX.

A bécsi minisztertanács 1735. június 7-én terjedelmes jelentést tett a királynak a lázadásról és a bírói eljárásra nézve is közölte vele javaslatait. Figyelmeztette a királyt, hogy az 1715: VII. t.-cz. értelmében fölségsértés esetén a *causae cognitio* és *revisio* egyedül a királyi felségre tartozik; s ha ilyes bíróságot a felség személyesen gyakorolni nem akarna, akkor az ügy megvizsgálására magyar bírakat küld ki, akik magyar törvények szerit vizsgálják meg az ügyet s a pört azután egész terjedelmében a felség elé terjeszteni kötelesek. A minisztertanács leghelyesebbnek tartaná, ha a király Budára külön bíróságot rendelne. Buda szabad királyi város ugyanis az országnak mintegy közepén fekszik, a foglyoknak nagyobb része már is ott van s oda kellene vitetni Aradról Pérot, Kovácsot, Barthát, Tokayt és Szűcsöt. A delegált bíróság elnöke lehetne a budai vár parancsnoka, gróf *Jörger de Tollet* Ferencz valóságos belső titkos tanácsos és lovassági tábor-

nok, kit az is ajánl, hogy honosított magyar főúr;<sup>1)</sup> tagok a helytartótanács részéről gróf *Nádasdy* Lipót kir. kamarás és *Fabiankovich* György, a hétszemélyes táblától *Ugronovich* Kristóf és *Paluska* Antal, a királyi táblától *Péchy* Zsigmond főjegyző s *Niczky* Ferencz, sőt, ha a király jónak látja, még egy-két udvari kamarai tanácsost is ki lehetne nevezni. Mivel *Koska* szegedi hadbíró a Péro ellen Aradon indított nyomozást jól végezte, s az ügyet a vizsgálatokból már ismeri, rendelje őt is Budára, hogy a pörben kellő fölvilágosításokat adhasson.

Ennek a bíróságnak kell tudnia azt is, mit tartalmaznak s hogyan s kiknek az útján terjedtek el a Rákóczi-féle fölhívások. Kivánatos továbbá, hogy kutatást rendeljenek el Péro s a többiek házaiban és hogy leveleiket kézre kerítsék. Katonáknál katonák, a többenél azonban polgáriak kutassanak. A vizsgálatokat általában véve minden irányban ki kell egészíteni. Így pl. Matulaynál különösen azt tudja meg a bíróság, időről időre hol tartózkodott, Vásárhelyen és Pécskén mikor járt, nem fordult-e meg külföldön vagy máshol s ha igen, kihez küldték. Ki kell venni belőle azt is, hogy Péro-nál tartózkodásakor Péro mikor és mit bízott reá az összeesküvés, különösen a marosi rácz katonák egyetértésének megnyerése érdekében. Esetleg kínoztatni is kell őt, hogy végre tisztába lehessen hozni, voltaképen honnan és hogyan támadt az egész dolog; mert vallomásaihoz képest járnak el azután az Arad és a Maros vidékén lakó ráczokkal szemben.

Másnap Budán már valóban kínozták Matulayt; vallomása azonban számbavehető adattal nem gyarapította a vizsgálat anyagát.

A király június 15. elfogadta ugyan a minisztertanács előterjesztését, a bíróság személyzetét azonban kiegészítette Ehrenreichskroni *Maderer* János Frigyes haditanácsossal és *Schick* Ferencz Bernát osztrák udvari tanácsossal. A helytartótanács ehhez képest már június 21. fölhívta a bíróság tagjait, hogy akármikor kapják az elnök felszólítását, készen álljanak a Budára való utazásra, Buda városát pedig utasította,

<sup>1)</sup> Téved K. *Papp* Miklós (id. h. 80. l.) s az egykorú vers, midőn a bíróság fejeül gr. *Batthyány* Imrét mondja. Tagja sem volt a bíróságnak.

hogy kellően gondoskodjék a kiküldött bírák ellátásáról. Közváltó gyanánt a király a királyi ügyészt bízta meg. Ugyanazonnap b. Orczyna is meghagyta a tanács, hogy részletes jelentést tegyen, a lázadók közül kiknek adott menedéklevelet; s Heves, Bihar, Csongrád, Békés és Aradmegyéknek, hogy a lázadóktól elvett tárgyakat írják össze s mint bünjeleket azonnal küldjék föl.

Maga a helytartótanács azonban sértve érezte magát a bíróság tagjai kinevezésének sorrendje miatt, mivel a helytartótanács részéről kinevezett mágnás a maga helyén van ugyan felsorolva, a lovagrendi *Fabiankovich*nak azonban eléje tették a septemvireket. A helytartótanács nem akarván, hogy ebből a bíróság összeülése alkalmával saját tagjainak rangjára nézve valami hátrány következék be, június 25-én külön fölterjesztést intézett a királyhoz. Kifejtette, hogy akár az első folyomány, akár a főlebbviteli bíróságok minden országban alantabb állanak s így alsóbb rangúak, mint a kormányzések. Bizonyítja ezt a királynak a magyar kir. udvari kamarához intézett leírata is, mely szerint a helytartótanácsosok, sőt még a kamaraiak is megelőzik a táblai bírákat. Már pedig a helytartótanács úgyszólván a király jelentését képviseli s politikumokban szintén a bíróságok előtt áll; törvényeink értelmében, előkelő állásukra való tekintetből, a helytartótanácsosokat rangkülönbség nélkül meg kell hívni az országgyűlésre; rangban tehát nem engedhetnek sem a királyi, sem a hétszemélyes táblának. Hogy tehát e miatt mindjárt a megalakulásnál kérdés ne támadhasson s hogy ez az eset a helytartótanácsnak és elnökének hátrányára ne szolgáljon, mielőtt nevezett tanácsosok Budára mennének, határozatra kérik a királyt s kegyeinek trónja és es. kir. kegyelme elé terjesztik ezt az ügyet. Július 11-én, a kanczellária véleményének meghallgatása után, valóban meghagyta III. Károly, hogy a kiküldött bíróságban a helytartótanácsosok, mint az ország legfőbb kormányzékének tagjai, a hétszemélyes tábla tagjai előtt üljenek.

Később azonban még egyszer fölmerült egy ilyen rangkérdés. Már körülbelül egy hónap óta ült ugyanis együtt a bíróság, mikor az udvari kamara szintén kívánta, hogy abban egy udvari kamarai tanácsosnak is legyen ülése és szavazata,

ügy a hogy azt eleve tervezték. Azonban szept. 6-án az udvari magyar kanczellária figyelmeztette a királyt, hogy ilyen javaslatételre egyedül a kanczelláriának van joga s hogy a bíróságot valóban az ő javaslatára nevezte ki az uralkodó. Most, mikor az ekkép egybeállított bíróság a tanúvallatásokat jöformán már be is fejezte, a kanczellária csak azért sem ajánlhatja a kamara kérelmét, mert ha mágnás lesz az a bíró, gróf Nádasly előtt, ha pedig nemes, nem csak a hétszemélyes tábla ülnökei, hanem — mint öregebb — Fábriánkovich helytartótanácsos fölött is elsőséget követelhetne magának. 1736. januárjában azonban mégis kinevezte a király az udvari kamara részéről *Jász* Pált, Maderer udvari haditanácsos helyébe pedig *Puschmann* tanácsost és az elhunyt *Schick* osztrák udvari tanácsos helyébe *Kallmüntzer*t rendelte be.

Augusztus elsején Váradról Budára vitték a foglyokat; ugyanekkor szállították föl Aradról magát Pérót is, kinek erős kíséretéhez Szolnokon még 12 katona csatlakozott. Rövid idő alatt 152 vádlott volt együtt a Csonka-toronyban, a hol

»Vasakat viselvén, hordoztunk lánczokat,  
Lábunkon hordoztunk nagy vaskarikákat,  
Nagy bánatban fújtuk mi magyar nótánkat,  
Keservesen ettük rendelt prófóntunkat,  
... Daj, mely nehéz legyen ártatlan szenvedni,  
Az más kardja miatt keresztet viselni!»

Mikor a rabokat mind fölhozták »az pápista urak«, »németbeli kamrák« bírái is fölmentek Budára s aug. közepén megkezdték a »törvényvizsgálás«-t.<sup>1)</sup> Elnökük, *Jörger* tábornok 24-én írta meg első jelentését a királyhoz. Kifejtette, hogy Sebestyén, Szilasy és Pásztor vallomása szerint Seviés és Strba rácz kapitányok is részesek a bűnben s hogy csak a fordulat beálltakor tértek vissza a jó útra. Nem tudja a bíróság, ily körülmények közt elfogassa és Budára hozassa-e őket? Ennek elrendelése és foganatosítása legalább is három hétbe kerül; s

<sup>1)</sup> A napot határozottan följegyezve nem találok. A *Mercurius* augusztus 10-iki (64.) száma szerint üléselt a »jövő héten« kezd meg a bíróság.

ha megvallják bűnüket, esetleg más marosmentieket is ide kell hozatni, a minék azután nem volna sem vége, sem hossza. Ennek a különös oknak az alapján tehát külön utasítást kér a királytól. Azalatt Péró és társai ellen folytatják az eljárást, s ha csak a király másképp nem intézkedik, vagy ha a per folyamában súlyos körülmények valami bonyodalmat nem okoznak, rajta lesznek, hogy kellő időben meghozzák ítéletüket. Aug. 27-én azonban, a minisztertanács javaslatára, kimondta a király, hogy a két kapitányt nem engedí elfogatni mindaddig, míg bővebb jelentést nem kap az ellenök tett vallomásokról; Péró bának elfogatását s Budára való hozatását mindamellét megparanerosolta. Szept. 3-án az udv. haditanács a bíróságnak azt írhatta, hogy *Handtko* vezérőrnagyot és aradi várparanerosnokat valóban utasította, hogy Péró fiát Budára vitesse; egyúttal azonban megkérte *Jörger* tábornokot, hogy őt — tekintettel az enyhítő körülményekre — türhető fogságban tartsa s kivallatást ne alkalmazzon ellene.

Péró ellen a bíróság augusztus 27-én alkalmazta először a kínzatást;<sup>1)</sup> ekkor tett vallomásainak terhelő részét azonban harmadnap visszavonta Péró, mire a kir. ügyész újabb torturát indítványozott. A bíróság ezt nem akarta elrendelni mindaddig, míg fiát, Mihályt, ide nem hozzák s körülményesen ki nem hallgatják. Ez alkalommal a kir. ügyész újabb indítványt tett az erősen gyanúsított Seviés és Strba elfogatására. Szept. 3-ig kihallgatott a bíróság minden vádlottat s úgy találta, hogy néhányan pusztá gyanú és fölösleges aggodalom alapján, a megyék túlbuzgóságából kerültek fogságba; pedig sem tanácsal, sem tettel nem vettek részt a lázadásban. Hogy méltat-

<sup>1)</sup> *Tokody* Márton verse szerint (*Thaly*, Adalékok, II. 428—9.)

»Büdösköves ruhával az testét bevonák,  
Gyengén tartott testét szurokkal focsolák.  
Körmeit újjáról egyenkint levonák,  
Szemét és orozáját álláig lenyúzzák;  
Az olajos méceset az fájén meggyújták,  
Az csigán pediglen hét singnyire nyújták.»

Szávítsnak (*Der serbisch-ungar. Aufstand*, 37. lap) az az állítása, hogy Péró semmit sem vallott és hogy csak megfizetett tanúk vallottak ellene; teljes tévedésen alapszik. De vele együtt sajnálnunk kell, hogy a legterhelőbb tanú, *Mogyorósy* vallomását nem ismerjük.

lanul ne szenvedjenek, fölösleges költséget ne okozzanak, a túlsúlyt büntönök pedig kiürüljenek, szabadonbocsátásukat kérte a bíróság a királytól. Szept. 5-én azonban a kancellária csak azt javasolta a királynak, kérjen beható jelentést *Jörger* elnöktől az olyan ünnepies és költséges bíróság utóbbi működéséről, valamint Péro fiának vallomásáról, ettől tévén függővé a két kapitány elfogatását. Hyen veterán katonáktól, tisztektől s más tekintélyesebbektől a mozgalomról többet lehet megtudni, mint egyszerű parasztoktól. Ez a részletes jelentés másnap már föl is ment, minek az lett az eredménye, hogy a kancellária a királynak csakugyan ajánlotta is a két kapitány elfogatását s a budai bíróság elé való állítását.

Szeptember 10-én a király meghagyta a bíróságnak, hogy körülményesen kihallgassa *Szegedinác* Mihályt a lázadás minden részletéről s hogy annak alapján tegyen jelentést a vele s a két kapitánnyal szemben követendő eljárásról. — Mihályt Aradról szept. 14-én hozták Budára s másnap állították először bíróság elé. Szilasy, Sebestyén, Bartha, Pásztor, Szántó és Kovács olyan vádakot mondtak szemébe, hogy másnap a bíróság — a kir. ügyész javaslatára — keményebb eszközök, sőt, ha szükségesnek látszanék, a kínzás megengedését is kérte ellene.

Szeptember 21-én a király meghagyta *Jörger*nek, hogy az ártatlanokat vagy csupán pusztá gyanúból elfogottakat szabadonbocsáttassa s hogy Péro — mivel második kínzása alkalmával *Sevics* és *Strba* ellen tett vallomásait visszavonta, a törvény azonban a harmadszor való kínzást is megengedi — ha továbbra is tagadna, harmadszor is megkínoztassa, de korát és gyöngé erejét megillető kímélettel. Abban az esetben pedig, ha ekkor is a két kapitány ellen vallana, *Strbát* és *Sevics*et el kell fogatni, mire föltétlenül már utasította is a haditanács az aradi parancsnokot. *Szegedinác* Mihályt egyelőre tartassa Budán. Parancsához alkalmazkodva, a bíróság okt. 3-án szabadon bocsátott 34 vádlottat, Pérónak harmadszor való kínzását ellenben akkorra halasztotta, ha itt lesz a két kapitány is, a mi három hét előtt alig történhetik meg, noha értesült róla a bíróság, hogy a király október 1-én már csakugyan elrendelte elfogatásukat.

Némi elhamarkodásnak látszik, hogy a bíróság okt. 3-án már jelezte is a király előtt, milyen ítéletet lehetne hozni a lázadás ügyében. Péro, Sebestyén, Pásztor és Szilasy, mint a fölkelés fejei s a felségsértés indítói, megérdemlik, hogy testök felső részét először kerékbe törjék, fölnegyelt hulláikat pedig négy különböző helyen tegyék ki. *Maderer* tanácsos azonban megjegyezte, hogy mivel korábbi vallomásait Péro részint visszavonta, részint pedig módosította, ügyében nyugodtan ítélni s öt halálra kárhozthatni nem lehet, hanem újabb kínzás alá kell vetni. — *Matulay*, *Tokay*, *Bartha*, *Szabó* másképp *Benedek Péter*, *Kovács János*, *Szántó Mihály* és sarkadi *Szfics István*, mint a lázadásnak és az ország köznyugalma vétkes megzavarásának előmozdítói, rászolgáltak, hogy először lefejezzék, azután pedig kerékbe törjék valamennyit, ha csak meg nem kegyelmez a király *Kovács János*nak, ki az aradi parancsnok előtt tett önkéntes vallomásával módot nyújtott Péro elfogatására s arra, hogy a lázadást csírájában elfojtsák.

Fejvesztésre méltó 75 fogoly, kik saját beismerésök szerint is részt vettek a fölkelésben, ahhoz fegyveresen csatlakoztak, *Rákóczinak* — a király s az ország számkivetett ellenségének — hűséget fogadtak; ide számítjük *Vörtesy Györgyöt* is, ki *Sebestyén János*nak menedéket nyújtott s könnyebben való menekülését saját ütlevélének átengedése által mozdította elő. Közülök 12-en (tudniillik *Szabó István*, *Szuhay Tamás*, *Mády Mihály*, *Kiss István*, *Szappanyos Gergely*, *Juhász István*, *Kórody János*, *Sigry Mihály* szentandrási, *Gonda János* ladányi, *Bay János* ugrai s *Lévay György* öcsödi lakosok és *Nigro oláh gornik*), mint főbb bűnösök, nem érdemelnek kegyelmet; a többi 63-at azonban bilincsekben töltendő 5—5 évi sáncz munkára javíthatja meg a király. Pérónak összes ingó és ingatlan javait el kell kobozni a kincstár számára. A főbb bűnösöket — például *Andráson* — jó volna szétosztani olyképen, hogy *Andráson* Aradon, a többit pedig Váradon, Sarkadon és *Szent-Andráson* végezzék ki.

*Márkus Péterre* s még tizenkettőre elégnek tartanak 2—2 évi kényszermunkát bilincsen; azt a 14-et, kik bíróságot tanúsítottak, csak 3 hónapra lehetne elítélni.

*Török Pétert*, ha igaznak bizonyul, hogy csak részben

lanúl ne szenvedjenek, fölösleges költséget ne okozzanak, a túlszűfolt börtönök pedig kiürüljenek, szabadonbocsátásukat kérte a bíróság a királytól. Szept. 5-én azonban a kancellárián csak azt javasolta a királynak, kérjen beható jelentést *Jörger* elnöktől az olyan ünnepies és költséges bíróság utóbbi működéséről, valamint Péro fiának vallomásáról, ettől tévén függővé a két kapitány elfogatását. Ilyen veterán katonáktól, tisztektől s más tekintélyesebbektől a mozgalomról többet lehet megtudni, mint egyszerű parasztoktól. Ez a részletes jelentés másnap már föl is ment, minnek az lett az eredménye, hogy a kancellária a királynak csakugyan ajánlotta is a két kapitány elfogatását s a budai bíróság elé való állítását.

Szeptember 10-én a király meghagyta a bíróságnak, hogy körülményesen kihallgassa *Szegedinác* Mihályt a lázadás minden részletéről s hogy annak alapján tegyen jelentést a vele s a két kapitánynyal szemben követendő eljárásról. — Mihályt Aradról szept. 14-én hozták Budára s másnap állították először bíróság elé. Szilasy, Sebestyén, Bartha, Pásztor, Szántó és Kovács olyan vádakot mondtak szemébe, hogy másnap a bíróság — a kir. ügyész javaslatára — keményebb eszközök, sőt, ha szükségesnek látszanék, a kínzatás megengedését is kérte ellene.

Szeptember 21-én a király meghagyta *Jörger*nek, hogy az ártatlanokat vagy csupán pusztá gyanúból elfogottakat szabadon bocsáttassa s hogy Péro — mivel második kínzatása alkalmával *Sevics* és *Strba* ellen tett vallomásait visszavonta, a törvény azonban a harmadszor való kínzatást is megengedi — ha továbbra is tagadna, harmadszor is megkínóztassa, de korát és gyöngé erejét megillető kímélettel. Abban az esetben pedig, ha ekkor is a két kapitány ellen vallana, *Strbát* és *Sevics*et el kell fogatni, mire föltételesen már utasította is a haditanács az aradi parancsnokot. *Szegedinác* Mihályt egyelőre tartassa Budán. Parancsához alkalmazkodva, a bíróság okt. 3-án szabadon bocsátott 34 vádlottat, Péroknak harmadszor való kínzatását ellenben akkorra halasztotta, ha itt lesz a két kapitány is, a mi három hét előtt alig történhetik meg, noha értesült róla a bíróság, hogy a király október 1-én már csakugyan elrendelte elfogatásukat.

Némi elhamarkodásnak látszik, hogy a bíróság okt. 3-án már jelezte is a király előtt, milyen ítéletet lehetne hozni a lázadás ügyében. Péro, Sebestyén, Pásztor és Szilasy, mint a fölkelés fejei s a felségsértés indítói, megérdemlik, hogy testök felső részét először kerékbe törjék, fölnegyelt hulláikat pedig négy különböző helyen tegyék ki. *Maderer* tanácsos azonban megjegyezte, hogy mivel korábbi vallomásait Péro részint visszavonta, részint pedig módosította, ügyében nyugodtan ítélni s őt halálra kérhoztatni nem lehet, hanem újabb kínzatás alá kell vetni. — *Matulay*, *Tokay*, *Bartha*, *Szabó* másképp *Benedek Péter*, *Kovács János*, *Szántó Mihály* és sarkadi *Szács István*, mint a lázadásnak és az ország köznyugalmára vétkező megzavarásának előmozdítói, rászolgáltak, hogy először lefejezzék, azután pedig kerékbe törjék valamennyit, ha csak meg nem kegyelmez a király *Kovács János*nak, ki az aradi parancsnok előtt tett önkéntes vallomásával módot nyújtott Péro elfogatására s arra, hogy a lázadást csirájában elfojtsák.

Fejvesztésre méltó 75 fogoly, kik saját beismerésök szerint is részt vettek a fölkelésben, ahhoz fegyveresen csatlakoztak, *Rákóczinak* — a király s az ország számkivetett ellenségének — lüségét fogadtak; ide számítják *Vértesy Györgyöt* is, ki *Sebestyén János*nak menedéket nyújtott s könnyebben való menekülését saját útlevelének átengedése által mozdította elő. Közülök 12-en (tudniillik *Szabó István*, *Szuhay Tamás Mady Mihály*, *Kiss István*, *Szappanyos Gergely*, *Juhász István*, *Kórody János*, *Sigry Mihály* szentandrászi, *Gonda János* ladányi, *Bay János* ugrai s *Lévay György* öcsödi lakosok és *Nigro oláh* gornik), mint főbb hűnösök, nem érdemelnek kegyelmet; a többi 63-at azonban bilincsekben töltendő 5—5 évi sánczmunkára kegyelmezheti meg a király. Péroknak összes ingó és ingatlan javait el kell kobozni a kincstár számára. A főbb hűnösöket — példáulasképen — jó volna szétesztani olyképp, hogy egy részöket Aradon, a többit pedig Váradon, Sarkadon és Szent-Andráson végezzék ki.

*Márkus Péterre* s még tizenkettőre elégnék tartanak 2—2 évi kényszermunkát bilincsben; azt a 14-et, kik töredelmet tanúsítottak, csak 3 hónapra lehetne elítélni.

*Török Pétert*, ha igaznak bizonyul, hogy csak részegsége-



gében követett el felségsértést, elég valami kisebb büntetéssel sújtani. Egyeseket még okvetetlenül a bíróság elé kell állítani. Ilyen a vadászi *Gesztesy* György, ki már Rákóczi idejében is kapitány volt és *Farkas* Mihály, kik a lázadókhöz csak azért nem csatlakoztak, mert ezek időközben csatát vesztek Erdőhegynél. Ilyenek a szentandrászi *Székely* István alszázados, *Örvéndy* István és *Bende* András, kik a lázadás szítói és hívei voltak. Ilyenek azok a *külvivista* prédikátorok, különösen a vésztői, okányi, nagyzerindi, remetei és körösladányi, kik a fölkelőkkel a táborban könyörgéseket tartottak, imádkoztak a sikerért s főkép a vésztői, okányi és a nagyzerindi lelkesítették is őket. Ilyen a még lappangó rábói *Pálffy* Mihály, debreczeni *Kiss* János, sarkadi *Bajkór* Dániel és dobozi *Pap* Gáspár.

Október 6-án ehhez képest azt javasolta a kancellária a királynak, hogy a mennyiben a súlyosabb esetek újból való megvizsgálásának fentartásával hagyta helyben Orczy menedékleveleit, Gesztesyt, Farkast, Székelyt, Örvéndyt, Bendét s a három prédikátort bíróság elé állíttassa. A mi a többit illeti, a kiküldött bíróság szent Márton napján (nov. 11.) ismét üljön össze Budán s akkor ítéljen az elfogott két rácz kapitány, a három prédikátor s az Orczytól megkegyelmezett négy egyén ügyében, Péro s a többiek dolgában pedig tartsa magát a történt megállapodásokhoz.

A kancelláriának ezt a javaslatát okt. 28. tárgyalta a *Sinzendorf* gróf elnöklése alatt tartott minisztertanács, melynek ülésében részt vett gr. Stahrenberg, gr. Harrach, gr. Königssegg Lothár, gr. Batthyány Lajos, gr. Jörger Ferencz Domokos és a tanácsosok közül Mangetta, Maderer, Hövenstock, Schick és Adelffy. A minisztérium elfogadta a bíróságnak s a kancelláriának azt a javaslatát, hogy a megnevezett lázadókat a prédikátorokkal együtt bíróság elé állítsák. Be kell szerezni összes irataikat és — hácsak lehet — kidolgozott beszédeiket, hogy kitűnjék, nem izgatták-e már a zavargás előtt is a népet, vagy nem folytattak-e valamely veszedelmes levelezést. A prédikátorokat jóakarattal, de körülményesen hallgassák ki. Ebben az esetben a vallás nem jöhet szóba; mert a prédikátorokat ép úgy, mint az ország akármilyen más vallású és nemzetiségű lakosát s mint a két katonatisztet is, cs. kir. rendelet alapján, a

lázadás gyanúja miatt tartóztatják le és hallgatják ki.<sup>1)</sup> Strba és Sevicz kapitányokat okt. 11. Aradon *Hamilton* András lovassági tábornok és temesvári parancsnok egy őrmester vezetése alatt 20 Hautois-lovassal, *Handtko* vezérőrnagy aradi parancsnok pedig egy hadnagy parancsnoksága alatt 30 emberrel elfogatta és az okt. 8-án tett előleges intézkedésekhez képest Szegedre kísérte; még pedig Sevicset, mivel igen rosszul van s járni is alig tud, bilincs nélkül, Strbát ellenben kezén bilincsekkel. Az ú. n. Bánáton át azért tették azt a kerülőt, hogy a ráczok közt valami zendülésre ne adjanak okot. Budára is szerencsésen megérkeztek a foglyok. Ilyen körülmények közt a minisztertanács elrendelte, hogy az ifjabb Szegedináczezal együtt a két kapitányt is kihallgassák s az öreg Péróval szembesítsék, de ne kínozzák. Mivel bűneiket megbánva, készségesen végrehajtották az aradi parancsnok rendeletét és századaikkal a zavarók ellen nyomulván, azokat erőlyesen megtámadták s a bajt csírájában elfojtották, ezzel annyira jóvátették hibáikat, hogy talán még a törvény rendes útján sem lehetne őket elítélni. Tehát akármű tünnek is ki vallomásaikból, ajánlja a tanács, hogy őket s a prédikátorokat ne vesse ki kizárás alá s hogy ezt az ifjabb Szegedináczezra nézve is függőben hagyassa. Véleménye szerint különben nem szükséges, hogy teljes számban üljön együtt a kiküldött bíróság; egyrészt, mert ez nagy költséggel jár s másrészt, mert elvonja hivataluktól a tagokat.

<sup>1)</sup> A király a minisztertanácsnak fölterjesztésére saját kezével írta oda, hogy a Budára ismét összejövő bíróság elé kell idézni Gyurka és Strba kapitányt és az ifjabb Pérot s őket kínzás nélkül, sőt kegyesen vallatni. Figyelmeztessék őket, hogy bár az első bíróság vallatásaihoz képest szigorúbb vizsgálatot, sőt büntetést érdemelnének, de ha alázatosságot és köteles hűséget tanúsítanak, elmondják az összeesküvés egész történetét s további fölfedezéseket tesznek, talán még kegyelmét is remélhetik. Ha ez a kegy nem hat rájuk s tagadásukban továbbra is megmaradnak, szembesítsék őket a terhelt tanúkkal, kivált az öreg Péróval, kit ebben az esetben újabb kizárás alá vehetnek. Az Orczytól megkegyelmezett három prédikátort, kiket azóta azzal gyanúsítanak, hogy a népet izgatták, óvatosan s ügyesen zárják el Budán s törvényesen, a vallás sérelme nélkül járjanak el velök szemben. Péro újabb kizárása után tegyen a bíróság javaslatot az ítélre nézve, megjegyezvén azt is, kinek és hogyan lehet kegyelmet adni. (Eredetije az Országos lvt. állandó kiállításában, 86. sz. alatt.)

A vallatásoknál öt bírónak jelenléte is elég. Csak a végítélet meghozatalánál legyenek együtt ismét teljes számban.

Deczember 2-án a minisztertanács már elfogadta a kancelláriának azt a javaslatát, hogy a zendülés elnyomásában kiváló érdemű férfiakat és testületeket milyen jutalmazásra ajánlja a királynak. E szerint báró *Orczy István*, *Beleznay János*, *Halász Péter* és *Podhradszky György* főtisztek, valamint *Kada Pál* hevesi és *Mágocsy Mihály* pestmegyei alispánok emlékpénzzel ellátott aranylánczot, *Bük András* borsodi, *Klosz Mátyás* békési és *Andrássy Zsigmond* csongrádi alispánok, valamint *Közma Boldizsár* hevesi szolgabíró és *Bekényi Lajos* borsodi esküdt arany emlékérmét kapjon. Azoknak, kik Pozsonyba jönnek, ezt személyesen adja át, a többinek pedig helyettese által adassa át a király. A túri, rácz-böszörményi és ványai lakosok közül azokat, kik ebben az ügyben jó szolgálatot tettek, két évre mentse föl a király az adófizetés alól, de a többinek megterhelése nélkül.

Ugyanekkor deczember 2-án rendelte el a király, hogy a két kapitányt és Szegedinác Mihályt előbb törvény szerint, azután kegyesebb módon intse vallomásra a bíróság s figyelmeztesse őket, hogy összeesküvésük miatt szigorúbb vizsgálatot, sőt büntetést érdemelnének ugyan, ha azonban alázatosságot és köteles hűséget tanúsítva, az összeesküvés és zavargás részleteit földerítik, kegyelmet várhatnak a királytól. Valamivel utóbb rendelték el *Keeskeméthy János* vésztői, *Balogh Gergely* okányi és *Zilahy János* nagyzerendi predikátorok elfogatását is. Épen karácsony első napján (decz. 25.) »borzasztó kötözéssel és custodia alatt» vitték el őket Budára.

A két kapitány vallatására csak 1736. jan. 18—20-án került a sor. Arra az ígéretre, hogy, ha részletesen elbeszéli az összeesküvés sorát, kegyelmet várhatnak a királytól, kinck deczember 2-án kiadott rendeletét magyarul és szerbül is megmagyarázták nekik, előbb *Strba János*, utóbb (jan. 19—20.) *Seviics György* tett önkéntes és körülményes vallomást. Jan. 19—20. hallgatták ki Mihály deákot is, kit végül a két kapitánnyal szembesítették. Jelenlétökben »cs. kir. kegyelemmel« biztatták, ha szintén mindent bevall, mire a két kapitány is intette. A fiú könyekben tört ki, mondván, hogy inkább sajnálja apja sorsát,

mint a magáét s hogy már most mindent előad, a mit csak tud. Vallomását bevégezvén, arra kérte a bíróságot, meg ne mondják apjának és másoknak, mit beszélt, mert különben kemény átkokat szórna a fejére. Apját vele nem is, hanem csak a két kapitánnyal állították szembe.

Ezek után január 24. a királyhoz intézett fölterjesztésben kijelentette a bíróság, hogy nem lát most már okot az öreg Péró újabb vallatására és kizoztatására; mert az eddigiekből kiderült, hogy ezt a lázadást és összeesküvést nem csak a leg-hitványabb és az ekeszarva mellett született, hanem egyúttal dologkerülő s rablásra és tolvajságra vágyó emberek kezdték, abban bízva, hogy az országból kivitték a katonaságot. Az öregebb Péróval tanácskoztak ezek, hogy általa föllázzák a ráczoikat, sőt az egész népet; ő volt ezeknek az elvetemült embe-reknek a reménye. »Mielőtt azonban gyökeret verhettek volna bűnös fáradozásaik s Péró a maga esztelen fölkelését aratásig- vagy legalább a mag kikeléséig vihette volna, kitört a gonosz zavargás és elfogván, fűbe tiporták az öregebb Péró-t.« Kéri a bíróság a királyt, engedje meg, hogy a rá bízott tiszten tovább haladva, véget vehessen az egész dolognak. S mivel küldetése vége felé jár, arra is kéri, hogy a bírónak a tárgyalás megkezdésétől annak befejeztéig számított napidíjait, az útiköltséggel együtt, kiadatni parancsolja.

Január 30-án a kancellária úgy találta ugyan, hogy némely részlet még mindig homályban maradt, hogy azonban ez nem ok a vádlottaknak kínzatással való továbbvallatására, sőt mellözni lehet most már a vizsgálatot is. Hívja föl a király a bíróságot az ítélet szövegének megszerkesztésére s azután a szétosztásra, az udvari kamarát pedig utasítsa a napidíjak kifizetésére. Ezt a király azonnal helybenhagyta.

Váratlan akadályt okozott azonban az ítélet kimondásában *Jörger* elnök azzal, hogy Budáról engedély nélkül Bécsbe utazott s magával vitte — a két kapitányra és az ifjabb Péróra vonatkozókon kívül — az összes periratokat. Február 16-án parancsot kapott, hogy azonnal visszatérjen Budára, bírótársaival tovább tárgyaljon s véleményt adjon a két kapitány és az ifjabb Péró ügyében, kik a tovább való vizsgálat és

a rendes büntetés alól föl vannak mentve. Ha ez megtörténik, a bírák visszatérhetnek állomásaikra: Bécsbe és Pozsonyba; magát az ítéletet pedig, ha azt a király is jóváhagyja, Jörger elnök a hétszemélyes és a kir. táblának Pesten lakó s így Budára könnyen átmehető 2—2 tagjának jelenlétében fogja kihirdetni.

Február 24-én abban a helyzetben volt az udvari kanczellária, hogy már foglalkozhatott is a bíróság ítéletének javasolt szövegével. A két kapitányra és az ifjabb Péróra nézve a bíróságtól még január 30-án megállapított ítéletszöveget csak márczius 6-án terjesztette föl a kanczellária, olykép, hogy a két kapitány bilinesben fél évig raboskodjék és pedig épen az aradi várban, hogy ott a ráczok jobb példát vehessenek rólok. Az ifjabb Péroót, mivel apját úgy is kivégzik, vagyonát pedig elkobozzák, csupán 9 havi bilinesre ítélték olykép, hogy büntetését ő is az aradi várban töltsse ki. Katonai rangjától tehát nem kívánta megfosztani a kanczellária, hogy »ez a büntetés, mely egyforma a halállal, kétségbeesésbe ne sodorja. őt«.

A minisztertanács márcz. 11-én *Sinzendorf* elnöklete alatt foglalkozott a kérdéssel s általában véve helybenhagyatni javasolta a bíróságnak a kanczellária véleménye kíséretében átküldött ítéletét. E szerint: 1. *Szegedinác* Pétert, máskép Péroót, *Sebestyén* Jánost, *Pásztor* Andrást és *Szilágy* Jánost, mint a zendülés szerzőit és készítőit, felső testöknek kerékbetörésére ítélte s arra, hogy fölnégylet testrészeiket Aradon, Váradon, Sarkadon és Szent-Andráson az akasztófára függeszszék ki. — 2. *Matulay* Pált, *Bartha* Istvánt, *Szabó* máskép *Benedek* Istvánt és *Szántó* Mihályt palloshalálra, azután levágott fejüknek és testöknek kerékhefonására kárhóztatta. A többi vádlottnál szelidebb büntetést ajánl. *Kovács* Jánost — az enyhítő körülmények tekintetbevételével — 5 helyett 3 évi kényszermunkára kívánja szorítani; *Szűcs* István, *Örvény* István és *Bende* András, mivel Orczytól való megkegyelmeztetésök után csendesen viselkedtek, nem csak halált nem érdemelnek, hanem az ítélet kihirdetése után egyszerűen haza is bocsáthatók. — A zavarásokhoz önként csatlakozó 72 vádlott közül hatvanat, kik az összeesküvésben nagyobb részt nem vettek, kegyelemre olykép ajánl a minisztérium, hogy 2½ évet töltsenek bilinesben és kényszermunkában; 12 vádlott azonban: *Szabó* István, *Szuhay*

*Tamás*, *Mády* Mihály, *Kiss* István, *Szappanyos* Gergely, *Juhász* István, *Kórody* János, *Sigry* Mihály, *Gonda* János, *Rácz* János, *Bay* János és *Nyegru* (a gornik) pallossal való halált érdemel. Hogy azonban az emberi vért kíméljék, ebből a 12-ből elég volna csak 6-ot kivégeztetni, olykép, hogy a vesztőhelyre vezessék mind a tizenkettőt, ott párosan koczkát vessenek s a ki nagyobb számot dob, életben maradjon. Ez a koczkavetés ugyan máig nem divatozott Magyarországon, sőt törvényei sem tudnak róla, de így a főbb vádlottak közül 6 életben maradna s ahhoz a 60-hoz hasonlóan csak 2½ évi kényszermunkát kapna. Sőt jó volna az is, ha azután — a hatnak kivételével — valamennyit besoroznák magyar gyalogezredékbe, hogy mikor kiszabadulnak, alkalomadtán megint hasonlót ne követhessenek el. 4. *Márkus* Pétert és 12 társát, kik nagyobb zavarokban nem vettek részt, a bizottság ítélete szerint jövő évi szent Márton napig bilinesre és kényszermunkára szorítják. Ezt ugyan ki kell hirdetni. 3—4 hónap mulva azonban szabadon bocsáthatók. — 5. *Fazekas* Pál és 12 társa, továbbá *Török* Péter és *Gesztesy* György bünei igen csekélyek lévén, vizsgálati fogsguknak büntetésül való betudása mellett az ítélet kihirdetésekor szabadon bocsáthatók. — 6. *Kecskeméthy* János véstői, *Balogh* Gergely okányi és *Zilahy* János nagyzerindi prédikátorok csak félelemből jelentek meg ugyan a lázadók táborában, mivel azonban ott őket valóban buzdították, még egy hónapig maradjanak börtönben. — 7. *Fodor* László (az ál-Bercsényi) bilinesben töltsön egy esztendőt s minden negyedévben ötven korbácsot kapjon valamely nevezetesebb piacon. *Gulicsot*, kit megcsalt, 50 botütés után ereszszék szabadon.

A még lappangókat, kik közé tartozik *Vértesy* Mihály szentandrászi bíró, *Székely* István, *Pap* Gáspár Dobozról, *Bajkór* Dániel Sarkadról, *Kiss* János Debreczenből és *Pálffy* Mihály a sárréti Rábéról, a királytól külön kiküldendő bíróság elé kell idézni. A most hozott ítéletet küldje meg minden megyének a helytartótanács.

Helyesnek tartaná ugyan a minisztérium, hogy a zavarások főbb helyein, Szent-Andráson, Aradon, Váradon és Sarkadon tegyék ki a fölnégylet hullákat; mivel azonban a tizennégy elítélt Budán van, s így jó távol azoktól a helyektől, hogy

átszállításukkor barátaik meg ne kísérthessék kiszabadíttatásukat s hogy különösen Péro érdekében ne csinálhassanak valami zavart az Aradon tömegesebben lakó ráczok, azt ajánlja a minisztérium, hogy az ítélet kihirdetése után harmadnapra Budán törjék kerékbe a négy első s négyfelé vágva, a koczkajáték után lefejezendő hattal együtt, kocsikra tegyék és Szent-Andrásra, Aradra, Sarkadra, Váradra vigyék őket. Ezekben a városokban, valami emeltebb helyen, kerékre kötve tegyék közszemlére a négy főbb bűnös hulláinak egynegyedét, a többinek fejét és holttestét, hogy bűnüknek emléke tovább fennmaradjon.

A két kapitányra nézve külön fölterjesztést tett a minisztertanács. A kisebbség azt javasolta, hogy a két kapitány, ha nem hat, legalább három, az ifjabb Péro pedig hat hónapot töltsön bilincsben az aradi várban. A többség azonban, élén Sinzendorf elnökkel, arra szavazott, hogy — *bősi* magaviseletoiket tekintve — szabadon bocsássák s tisztí rangjokba is visszahelyezzék őket.

A minisztérium javaslatát márczius 17-én tárgyalta a titkos tanács, melynek ülésén a császár személyesen elnökölt. Jelen voltak *Lamberg herczeg, Sinzendorf, Kolowrath* Ferdinánd, *Batthyány Lajos, Enkevint, Corbiniano a Saarau, Esterházy József, Firmian, Nimbsch* Ferdinánd és *Lichtenstein* Ferencz Antal grófok. Elhatározták, hogy a 3-ik pontban említett 71 vádlott közül a tizenkettőn kívül még kettő kapjon kegyelmet, vagyis hogy csak az a négy szenvedjen palloshalált, ki a koczkajátékban a legkisebb számot veti. A 4-ik pontban említetteket csak három havi bilincsben töltendő kényszermunkára ítélték. Az 5-ik pontban említett *Fodor* Lászlóra azonkívül még a birodalomból való száműzetést is kimondották. A két kapitányra s az ifjabb Pérora nézve a többség véleményét fogadták el, egyebekben pedig helybenhagyták a minisztertanács javaslatát.

A király aláírta az ítélet-levelet,<sup>1)</sup> kihirdettette s ápr. 4-én

<sup>1)</sup> Az egykorú nyomtatvány *Kaprinaynak* a budapesti egyetemi könyvtárban levő proclamatio-gyűjteményében ívétű 7 lapra terjed. Volt illusztrált kiadás is, a kivégzést ábrázoló rézmetszettel, magyar, latin és német szöveggel. Ezt a *Mercurius* (31—33. sz.) már ápril 16-án hirdette. Közli *Szilágyi* Sándor, Új Magyar Múzeum, 1859. I. 181. V. ö. K. *Papp* Miklós, id. h., 88—102. és 192—197.

azt a helytartótanács a megyéknek is megküldötte. Péro visszautasította a megtérítésre küldött barátot s hozzabocsátott gyermekeit, Mihályt és Juliát is intette, hogy hitőkben állhatatosak maradjanak. Ugyanezt tette a kálvinista *Bartha* István is. Heten azonban, köztük *Matuday*, abban a reményben, hogy ekkép kegyelmet kaphatnak, reformáta vallásukról áttértek a katholika hitre. Péro magához kérte *Milovanovics* Miklós budai szerb pópát, hogy anyanyelvén fogadja tőle a vallás utolsó vigaszát; s ha megrázkódott is az ítélet kihirdetésekor, mikor a reá várakozó kegyetlen halálnemet hallotta, most már teljes nyugalommal várta kivégeztetését.

Ápril 4-én, szerdán jókor reggel megkettőztette Jörger tábornok a börtönök őrségét, a Lothringen (most 1. számú), Schulenburg-Oeynhausent (most 21. számú) és még két más gyalogezred légénységét pedig a várban, a karmeliták zárdája körül (a pénzügyminisztérium mostani épülete táján) állította föl, a várkapukat pedig a Vízivárosra nyílot kivéve, reggel 7 órakor elzáratta.

A budai szerbek harangjainak zúgása közben három osztályban vitték az elféltéket a vesztőhelyre, a Szent-György-térre. A főbb lázadókat jezsuiták és kapuczinusok kísérték, pedig jobbadán más hitűek voltak. Péroét egyoldalon szélütés érte, őt tehát négy halálra nem ítelt lázadó támogatta útjában s *Milovanovics* Miklós és *Belousevics* Konstantin szerb papok részeseítették a vallás vigasztalásaiban. A vérpad előtt elhelyezkedett a négy hóhér; Jörger pedig újra fölolvastatván az ítéletet, elrendelte a végrehajtás megkezdését, melyet a halálra nem ítelt 60 fogolynak is végig kellett néznie.

Először is a koczkajátékra ítelt tizenkét lázadót állították egymással szembe. *Mády* Mihály, *Kis* István, *Kórády* János és *Sigry* Mihály vetette a legkisebb számot, kiket azonban oldalt állították, míg *Matudayn, Barthán, Szabó* Péterent és *Szántó* Mihályon végrehajtják az ítéletet.

Először ezeket, azután amazokat, jeladásra, egyszerre fejezték le a bakók, s vérző fejüket, holttesteiket egy halomba hordták.

Péroét és Szilasyt, majd Sebestyént és Pásztort elevenen kötötték kerékre s aludról fölfelé haladva, bunkózták, míg végre bárdjaik fokával homlokukon vágták őket s így adták meg nekik a kegyelemdőfést a bakók. Azután, belső részeiket eltávo-

lítva s külön ládába dobva, négyfelé hasították valamennyinek holttestét, s minden fejten negyedhez az előbb kivégzett nyolcz fölkelőnek fejét mellékelvén, négy ládaszerű koporsóba csukták a borzasztóan megesonkított holttesteket. Belső részeit s a többi nyolcznak holttestét a budai akasztófa alatt temették el. Azután, egy kapitány és egy hadnagy vezetése alatt, száz gyalog és harmincz huszár kíséretében, indították útnak a szállítmányt Szolnokra, honnan vasas-németek és huszárok vitték tovább a kijelölt helyekre. A két hóhér mindenütt darabonként aggatta föl testök részeit; Péro testét például — úgy látszik Aradnak mellőzésével — saját pécskei háza körül, Sarkadon pedig — néphagyomány szerint — a Szeles-mezőn.

Tizenhárom elítéltet a szolnoki várba vitték rabságra, tizennyolczat szabadon bocsátottak; ápril 28-án eleresztették a három prédikátort is, a többit pedig, büntetésidejüknek leteltével, magyar czredékbe sorozták be. Az aradi várba nem jutott fogoly. Büntetését nem minden bűnös vette el. A lázadás elnyomóinak megjutalmaztatása ellen azonban senkinek sem lehetett kifogása.

1736. január 8-án *Ferencz* lotharingiai herczeg, mint királyi helytartó, a gyorsfutárral fölhívatott báró *Orczy* Istvánnak, Halásznak, Belezsnaynak és Podbradszkynak Pozsonyban, a főméltóságok és meghívott köznemesek jelenlétében, nagy ünnepségek közt nyújtotta át a király arczképét, mely aranylánczról lelógó s 68 nagyobb gyémánttal ékesített keretbe volt foglalva. Az ünnepelt férfiak tiszteletére lakomákat adott a herczeg és számos főúr, — az útczai közönség pedig pár napig hajlonghatott még az arany lánczaikat nyilvánosan mutogató urak előtt.<sup>1)</sup> Orczyt, ki öt év óta már ügyis bírodalmi báró volt, július 6-án magyar báróságra emelte a király, mihez lelkes hangú levélben fejezte ki üdvözlését Ugoesa, Sáros, Gömör és Borsod vármegye, Békés vármegye pedig örökös köszönetét tolmácsolta, hogy eljött hozzájuk »ama gazemberek lázongásának megfélemezésére és az ő védelmökre«. Mert »bőséges háladatos-ságot, örök dicsőséget érdemelnek azok, kik biztosságot szereznek a mezőkön, — a népeknek nyugalmát, a városoknak, falvaknak régi szabadságát, s az egész országnak békéjét és szerencsésjét visszaadják, különösen belhábörük nyomortósága után ...»

<sup>1)</sup> *Mercurius*, 1736. január 23., 7. sz.

## X.

Mindjárt a zendülés kitörésekor híre járt, hogy a fölkelők »Rákóczi számára fogadják a népet; az egész ráczság Péróval együtt a magyarok mellett lesz; most a portiótól szabadítják meg az országot; a ráczot, paraszt embert nem bántják hanem a nemességet, kereskedőket és németeket«. »A vizsgálatok kiderítették — szölt 1736. márcz. 11-én a minisztertanács, — hogy külföldiek nem vettek részt a zavargások szításában; s ha a gyulai várhoz és Túr mezővárosához az öregebb Péró és Sebestyén János neve alatt a haza és a vallás szabadsága s az özvegyek és árvák érdekében írtak is leveleket, mégis csak olyas okok idézték elő a zavargást, hogy a só mázsájának az ára 2 ftról 3-ra emelkedett, hogy az adó nagy s hogy a földesurak és a bérlők zsarolásai s követelései tűrhetetlenek.«

A minisztérium már ekkor föl akarta híni a helytartótanács útján Békés, Bihar és Arad megyéket, tegyenek jelentést, miben állanak ott a földesurak és bérlők zsarolásai s mikép gondolják orvosolni a bajt. A minisztertanács elhatározta, hogy nem csak azokban a megyékben, hanem a többiekben is adatokat fog gyűjteni s a magyar udvari kancellária, az udvari haditanács és udvari kamara előterjesztéseinek meghallgatása után nyújtja be javaslatát a király elé. *Ferencz* lotharingiai herczeg mint királyi helytartó már május 6-án nyilatkozatra szólította föl a megyéket, mi igaz van abban a hírben, hogy a lázadás egyik oka a *földesurak zsarolása* volt. Bihar vármegye nébány táblabíróát küldött ki az ügy megvizsgálására. Ezek azután a deczember 7-ki közgyűlésnek, a rendek pedig a kir. helytartónak bejelentették, hogy a legszorgalmasabb vizsgálatok után sem jöhettek a nyomára akkora zsarolásnak, elnyomásnak vagy követelésnek, mely »olyan nagy gonoszság« elkövetésére ürügyet szolgáltatathatott s a népet föllázíthatta volna. Ellenkezőleg a földesurak általában véve jól bántak jobbjáyaikkal, sőt olyan áldozatokat is hoztak érdekében, hogy néhol egész éven át egy, máshol másfél többnyire azonban két forintnál, 12 napszámnál, egy tallérnál s a törvényes kilenczednél többet nem követeltek tőlök. Bihar,

Püspöki és Csatár mezővárosok, kiváltságaikra hivatkozva, bizonyos követelésekkel állottak ugyan elő, de ezek is alaptalanul, minthogy valóban föl vannak mentve a törvényben megszabott urasági járandóság és tartozás alól.

Arad megyében idáig az okozta a legnagyobb bajt, hogy a kamarai s az ú. n. modenai uradalmon kívül mindössze csak két földesúr volt, t. i. *Jósika Zsigmond* s *Edelspacher Zsigmond*. Azonban a kamarai javakat is Edelspacher bérlette, sőt a modenai herczeg jószágát is ő kormányozta. A mellett 1735-ben *Consbruch* főispán őt tette meg magának a vármegyének administratorává is. Aradban a nép nyomorult állapota ekkor még nem engedte meg rendes tisztikar alakítását s így a megyei és földesúri hatalmat ellenőrzés nélkül gyakorolta egyetlenegy ember. Növelte ennek a hatalmát az is, hogy a modenai — 1732-ben alakított — uradalom csaknem kivétel nélkül magában foglalván Zarándmegye legszebb két járását, a zarándit és a borosjeneit, Zarándmegyében szintén az ő szeszélyétől függtek a jobbágyok, sőt döntő szava volt a megyei ügyekben is. Az 1723: XLIII. t.-cz. már nyíltan bevallotta, hogy mivel sok helyütt a gazdatisztek, vagy magok a földesurak és bérlők szedik be az országos és a megyei adókat, azokat vagy saját jövedelmeikkel zavarják össze, vagy más czélokra fordítják, sőt olyan eset is volt már, hogy megszöktek velők, a mi azután a nyomorult adózó nép kimerülésével és a közszolgálat kárával jár. A törvény elrendelte tehát, hogy mindazok, kik a közadókat a közpénztárakhoz be nem szolgáltatják, vagy az okozott hiányt megtéríteni vonakodnak, a megyei hatóság a kárnak visszafizetésére szorítsa. Aradban nem lévén törvényes hatóság, ilyesmit — mint 1737. aug. 14-én tett fölterjesztésében a király előtt is kifejtette a helytartótanács — már remélni sem lehet. Világos tehát a szegény adózó nép veszedelme; de az is, hogy a közpénztár szintén könnyen károsodhatik; mert megeshetik — s bizonyosan meg is esett már, — hogy Edelspacher pénztárosa a beszedett adót urasági czélokra fordítja, vagy másképp vonja el rendeltetésétől. Nagyon felgyűl a nép hadi adóhátraléka; az pedig könnyen megtörténhetik, hogy a pénztáros megszökkik.

A helytartótanács, hogy a lázadásig ingerelt aradi és zarándi parasztnép szánandó helyzetén javítson, már 1735.

szept. 16-án kérte a királyt, hogy Zarándnak Araddal határos részeit Aradhoz csatolja s ekkép új és erős törvényhatóság alakítását tegye lehetővé. 1737. aug. 14-én azt is megjegyezte, hogy mivel az új megye tisztviselőit más vármegyék birtokos nemeseiből kell venni, ezeknek pedig állandóan ebben a megyében kell lakniok, hogy a tisztviselőket utóbb mindig a megye birtokosai közül lehessen választani s ez által a megyét hasznosabban igazgattathassák s az adóalap megtartására és fejlesztésére jobb módot találjanak, — az Arad- és Zarándmegyében levő kincstári jószágok egy részét el kell adni olyan jelentkezőknek, kik az 1715: X. t.-czikk értelmében igazolni tudják, hogy hazafiak, magyarok s közdolgok vitelére alkalmasak.

Valóban, egészen helyes úton járt a helytartótanács, mikor az adózó nép bajainak orvoslását s vele egy újabb parasztlázadás föltételeinek elhárítását a *nagybirtokok elaprózásában, a közigazgatás javításában s az anyagi jólét emelésében* kereste. De viszont épen az ő fölterjesztése mutatja, mily méltatlanul vádolják magát a magyar nemességet mind azok, kik ezt teszik felelőssé ezért a zendülésért is. Hiszen Aradnak és Zarándnak a lázadásban résztvevő tájain magyar nemes embernek nem is volt uradalma. A több mint 600.000 holdra terjedő modenai uradalom, hol a lázadás végjelenetei folytak, *Rinaldo* estei őrgrófnak, Modena, Reggio s Mirandola herczegének s Correggio fejedelmének jószágai voltak, melyeket a német származású Edelspacherrel kormányoztatott. Talán nem is olyan véletlen, hogy a sanyargatott nép ép úgy fegyvert ragadt, mint Dósa alatt jó kétszáz esztendővel azelőtt majdnem ugyanazon a területen, a szintén külföldi Brandenburgi Györgynek szintén németektől igazgatott óriási uradalmában.

S hasonló viszonyokat találunk a szomszéd megyékben is. Békésben például Gyula, Békés, Csaba, Ócsöd, Szeghalom, Körös-Ladány, Vésztő, Gyoma, Doboz stb., szóval épen azok a falvak, melyek a zendüléshez legerősebben csatlakoztak, 1723. óta báró *Haruckern* János György volt, ki indigenatust nyert ugyan (1723: CXXIX. t.-cz.), de mint német-római birodalmi lovag, cs. kir. udvari tanácsos és élelmezési főbiztos szakadt be ide, hogy adományul kapja majdnem az egész Békés vármegyét. Itt is az idegen földesúr, idegen tiszték latifundialis

rendszere keltette föl a nép elégtelenségét; Haruckern szintén főispánja volt annak a megyének, mely jóformán az ő birtokaiból állt ki. Mióta 1732. okt. 9-én beiktatták óriási uradalmába, annyi beruházást kellett tennie, hogy nem nagy csoda, ha ő is vétett az 1723: LXIII. t.-cz. ellen s ha az általa behajtott közadók egy részét urasági czélokra fordította. Ugyanakkor például, mikor Békés vármegye országos és házi adója összesen 13.000 frt volt, Haruckern főispáni beiktatásának költségeire külön közel 900 frtot kellett fizetnie a megyének. 1738-ban valóban a nép nyomorult helyzetére, a folytonos katonatartásra, árvizekre, s a Périó-féle lázadás pusztításaira hivatkozva kérte a vármegye a maga adójának leszállítását. — A nagyobb birtokú földesurak közé tartozott Löwenburg János Jakab gróf is, ki Rákóczi szabadságharczának leverésében tett szolgálatai jutalmául kapta itteni javait, melyeket 1732. történt halála után özvegye, *Windischgrätz* Erzsébet kezelte; továbbá báró Száraz György, kinek bérlők kezében levő szentandrászi uradalmából indult ki a lázadás.

Csanádban is főkép a *Stahrenberg*-féle javakon lehetett tapasztalni némi mozgalmat. Ha ehhez vesszük, hogy a Maros jobb s a Fejér-Körös bal partja közt elterülő vidéken egymást érték a rácz nemzeti katonák szállásai és birtokai, könnyen kiszámíthatjuk, hogy a Périó és Vértesy lázadásától érintett mintegy 11.000 □ kilométernyi területből körülbelül 90% tartozott a kincstár s még 5–6, jobbadán külföldi származású földesúr alá s alig 10% esett a kisbirtokosokra.

Nem szabad továbbá figyelmen kívül hagyni, hogy az erdélyi fejedelmek idejében ennek a 11.000 □ kilométernyi területnek majdnem kizárólag kisbirtokosok voltak a gazdái, a kik vitészségök, szolgálataik s megtakarított pénzcsekéik fejében adomány címén s többnyire armalis kíséretében kapták földjeiket. Az utolsó török háború (1718.) után az újszerzeményi bizottság mindegyiket felszólította a maga tulajdonjogának igazolására. Az igazolás nem lett volna oly nehéz dolog, ha a bizottság alkalmazkodik a diploma Leopoldianumnak (1691. decz. 4.) 2. pontjához, mely az erdélyi fejedelmek adományainak tiszteletben tartását ígéri. Egyes kisebb nemes családok vissza is kapták jószágaikat, a legtöbb városra és helységre azonban

egy-egy hatalmasabb földesúr toltta föl magát. Például Sarkadot, mely a lázadásban erősen részt vett, épen ezekben az időkben pörölte a Rhédey-család, míg a Vizessyek pör nélkül is földesuraknak tekintették magokat. A város azonban egyiket sem ismerte el s a sarkadiak épen 1734. decz. 11-én s így a lázadás ügyében való tanácskozásuk előtt csak két héttel tiltakoztak újabb megidéztesök ellen. De más baj is volt. Sarkadon I. Rákóczi György, Nagy-Szalontán pedig Bethlen Gábor nemesítette meg tömegesen a lakosokat. Ezeknek az ivadékaik most minden földesúri jogot maguknak követeltek az újabb beköltözőkkel szemben, kik nemeseknek vallván vagy bizonyítván magokat, nemesi jogokat akartak gyakorolni új lakóhelyükön szerzett földjeiken s házaikban. Szalontán össze is verekedtek a törzsökös és a jövevény hajdúnemesek s fölégették egymásnak a házait; Sarkadról pedig elkeseredve vándorolt ki nébány család. Kicsiben a patriciusok és a plebeiusok között való küzdelem volt ez.

Természetes, hogy olyan időkben, mikor a birtokviszonyok teljesen bizonytalanok és rendezetlenek voltak, a befektetésekre és beruházásokra annál kevesebb kedve lehetett a népnek, mert földceskéi csak szigetek gyanánt álltak ki az örökös árvizből; erek és fokok szaggatták össze a legdúsabb területeket s a mostani Arad és Bihar nyugati részét s az egész Békés megyét csolnokon lehetett bejárni ott is, a hol most aranykalászszaal ékes rónaság terül. Akkor is kitünő földművelők és barontenyésztők hírében álltak ugyan annak a vidéknek magyar lakosai: a mi csekély pénzt azonban szerezhettek, mindjárt adóba vagy a földesúrnak kellett adniok. Ugyanakkor, mikor Békés megyében 2 kr. volt a marhahús fontja, Gyuláról Nagyváradra lovas embert kellett küldeni egy szál spanyol viaszért s mindössze hat bolt volt az egész területen. Nem lévén, a ki terményeiket megvegye, a lakosok természetben szerették volna leróni az ország, megye s uradalom iránt való tartozásaikat; s mivel így azok azt el nem fogadhatták, mert magok sem értékesíthették, örökös panaszszal voltak eltelve a közállapotok iránt. Anyagi helyzetök valóban súlyosabb volt, mint a Dósa-korabeli paraszttoké, a nélkül, hogy földesuraik vagy szolgabíráik jobban zsarolták volna őket.

A nagyban termelő még boldogúlhatott. Arad, Csanád, Békés és Zaránd egymással érintkező s földművelésre egy tagban legalkalmasabb részeit főképen a kincstártól, de magánosoktól is, egyes örmények és görögök vették bérbé potom áron s tömerek barmot tartottak és hízlaltak rajtuk. Természetes, hogy külföldi, vagy a hazai nagyobb városokban lakó kereskedők és marhakupeczek tőlük vásároltak Bécs és más nagyobb városok számára; először, mert egységesebbek voltak az árak, másodsor, mert egyöntetűbb volt a faj s jobb a minőség, de harmadszor azért is, mert nem kellett pusztáról pusztára járniok és alkudozniok, hanem egyszerre, időpazarlás nélkül, ocsóbban köthették meg az üzletet s mindig lenyombhatták a szegényebb lakosok marháinak az árát. A lázadás valóban az ily bérlők kezében levő Szent-Andráson és vidékén tört ki s a marhakupeczek kifosztásával, barmaik elhajtásával kezdődött.

Az anyagiakkal való elégtelenség fontosabb oka lehetett a lázadás kitörésének, mint *vallásuk üldözése*. Erre hivatkoztak ugyan a zendülők, de úgy látszik, inkább csak szokásból; mivel másfél század óta Magyarországon pro deo et libertate folytak a szabadságharcok. Igaz, hogy ezeknek minden eredményét fönkretenni látszott III. Károlynak 1731. márczius 21-én a vallásügyekben kiadott rendelete, mely a vallás szabadságot még a vallástürelemnek is csak csekély fokára szállította le. Semmit sem könnyít a rendelet súlyán, hogy a vallásügy rendezését a kényelemszerető országgyűlés 1729. augusztus 8-án maga is a királyra bízta s hogy, mint *Althan* bibornoknak nagy port vert tiltakozása mutatta, a pápáság egy része sérelmesnek találta azt magokra a katolikusokra nézve is. 1734-ben, mikor a lázadás első tünetei mutatkoztak a Körösmelléken, ott még senki sem feszegette a vallás kérdését. Azonban épen az 1735. évben hagyta meg Békésnek a helytartótanács, hogy a hol régebben nem volt szabad vallásgyakorlatuk a lutheránusoknak és kálvinistáknak, akadályozza meg őket az egyházak szervezésében, templomok építésében; s ne engedjen új helyeken templomot építeni a görög-keletieknek sem. S mikor a zendülést leverték, a helytartótanácsnak is feltűnt, hogy annyi akatolikus — 12 református és 2 görög-keleti — község van Békésben. Ennek oka abban rejlett, hogy eleinte

reformátusok voltak a megyei tisztviselők, kik természetesen nem akadályozták hitfeleik letelepedését; épen ezekben az időkben azonban katolikus lett a hatóság s ez, úgy látszik, rövidebben bánt el a más vallásfelekezetűekkel.

Akármiilyen megfogyatkozott számban voltak Aradban és Zarándban a reformátusok, mégis volt 6 fatemplomuk; s báró *Falkenstein* csanádi püspök 1733. márczius 25-én kijelentette, hogy egyetlenegy templomot sem kell tőlük visszavenni, mert katolikusok ott sincsenek, a hol most az ő egykori templomaikban tartják istentiszteleteiket a kálvinisták. Ugyanazon a területen mindössze csak négy nagyon szegényes plébánia állott. Az 1734. július 28-án Falkenstein elnöklété alatt tartott papi értekezlet tett ugyan lépéseket a katolikus hitélet emelésére, de nem békétlenkedett a kálvinisták ellen; csupán a görög-keletieket kívánta eltüntetni attól, hogy kath. gyermekeket fogadjanak föl szolgálknak s őket ekkép eretnekségeikkel és tévelygéseikkel eltöltsék. Békésben, Csanádban, Aradban, Biharban igazán képtelen volt az ellenreformációra úgy a katolikus papság, mint maga a megyei hatóság. Csak Mária Terézia idejében lett azzá.

*Forgách* Pál váradi püspök hitbuzgalma is főképen a görög-keletiek megtérítésében nyilatkozott. Nem volt nehéz bizalmatlanságot kelteni a rác papok iránt, kik abban a hírben állottak, hogy közönséges rablásokban is résztvesznek s hogy közülük volt a csanádmegyei pénztár kirablásához is, mely miatt Aradon hét rác rablót fölakasztottak. A görög-keleti románok már nemzetiségi ellenszenv miatt is válni akartak tőlök. Hagymádfalván 1736. ápril 12–13-án, úgy látszik, Péro véres hullájától megborzadva, 147 község nevében 178 görög-keleti román pap kijelentette, hogy szívök sohasem vonzotta őket az aradi rác vladikához, hogy a Szentlélek megvilágosítván elméjüket, most már visszatérnek a katolikusokkal való unióra s hogy örök időkre elismerik a nagyváradi püspököket. Erre azután az aradi vladika is kivomult Biharból, hol most teljes erővel megindult a románok katolizálása.<sup>1)</sup> Magok a szerbek azonban láborítatlanul gyakorolhatták vallásukat s Jovánovics metro-

<sup>1)</sup> Erről bővebben ír *Bunyitay*: Bihar vármegye oláhjai s a vallásunió. Budapest, 1892. (Akad. tört. értek. XV., 6.)



polita a karloviczi és észéki gimnázium fölállításával és a szerbek műveltségének emelésével igyekezett feledtetni azokat a vádakat, melyeket a vallásunió pártolása és Péro támogatásának elmulasztása miatt a szerb túlzók emeltek ellene.

*Politikai* tekintetben sokkal fontosabb következése lett ennek a lázadásnak s épen a rácokra nézve, kik dalaikban nemzeti hős gyanánt dicsőítették Péro-t.<sup>2)</sup> A török ellen 1737-ben indított háború ugyan esúfos véget ért a belgrádi békében, de ez sem döntötte meg a pozsárováczai békét, mely fölöslegessé tette a tiszai és a marosi rácz határörvidéket. Magyar államiság szempontjából teljesen tárhetetlen volt, hogy a két nagy folyó alsó vidékein kiváltságos katonai kerületek legyenek az államban, melyekre ennek törvényei ki nem terjednek. A vallásunióval maga a bécsi kormány is az államegység valószínűsítésén dolgozott s hajlandó volt föladni I. Lipótnak azt a politikáját mely a magyarság ellen bármely pillanatban fölhasználható Hinterlandot akart teremteni a szerb telepekből. Az egységes Ausztria érdekében 1703–11-ben nagyon jó szolgálatokat tettek a szerbek; az 1735. évi események azonban megmutatták, hogy a ráczokat a katonai szervezetökkel járó tömeges együttélés az egységes Ausztrián kívül más eszményekért is hevitheti s hogy társadalmi és vallási érdekek felejtetni képesek a magyar parasztok és a rácz grancsárok közt levő nemzetiségi ellentéteket. Dósa György, Cserni Jován és Péro lázadásának legzajosabb jelenetei egy és ugyanazon a vidéken folytak le; s magyarok és szerbek nem most, 1735-ben, hanem már 1527-ben szövetkeztek először, hogy homályos társadalmi és politikai céljaikat közösen valószínűsítsák meg.

Nem feledhette a bécsi kormány, hogy mióta a Habsburgok uralkodnak Magyarországon, a ráczok, kivált a különvált Erdélyben, sok jó szolgálatot tettek a magyarság ügyének; azt pedig látnia kellett, hogy 1690-ben beköltözött újabb csapataik sem föltétlenül megbízhatók s hogy, egész merevségében, rájuk sem lehet alkalmazni a katonai fegyelmet. Kiviláglott ugyan, hogy ennek az utolsó zendülésnek ráczok voltak

az okai; az egy Péron kívül más főtisztet mégsem áldozott föl a bécsi kormány és szinte botrányos módon kegyelmezett meg néhány főtisztnek, kiket a ráczok magok is árulóknak tartottak. Azonban nem akarta katonai lázadásra ingerelni őket épen akkor, mikor a törökkel mind feszültebbek lettek a viszonyai. A Balkán-államokat így is csakhamar elvesztette. Mi történhetett volna vele, ha a Balkán-félsziget szerbjei szövetkeznek a magyarországi szerb grancsárokkal s ha ezek Rákóczi Józsefnek megadják azt a segítséget, a mit atyjának, II. Ferencznek, 1735-ben felajánlottak? A bécsi kormány már ezekben az időkben is a nemzetiségek összevezetésében, vagy legalább az egymás iránt való bizalmatlanság fölkelésében kereste személyes politikájának egyik eszközét. S mégis kiesinyben múlt, hogy a vallástürellem megzavarásával a románokat is a zúgolódó magyarok és szerbek karjai közé nem hajtotta. Már pedig mentül kisebb volt ezeknek az elégedetleneknek politikai érettsége s általános műveltsége, annál nagyobbak tűnt föl a veszedelem is, mely támadásukból egy modern állameszmékkel foglalkozó kormányra háramolhatott.

Mi történik a dinasztiaival, ha ugyanakkor forradalom, vagy akár csak lázadás dül Magyarországon, mikor fél Európa fegyvert ragadt III. Károly leánya, Mária Terézia ellen? Hiszen magok a szerbek, nagyon is túlozva, azt állítják, hogy az osztrák örökösödési háborúban ráczokból állott Mária Terézia seregének egyharmada. De ha sokkal kevesebben voltak is, fontos kérdés lehetett, melyik oldalon harcolnak.

Akkor azonban, mikor I. Lipót a rácz határöröket betelepítette, még nem volt állandó hadsereg; s a bécsi kormány és a grancsárok közt azóta voltak összeütközések, mióta a haditanács kísérleteket tett, hogy beilleszsze őket az állandó hadsereg keretébe. A mit régtől fogva az alkotmányosság szempontjából sürgettek a magyarok, meghozta azt valahára a hadsereg újabb rendezésének ideje. 1741-ben a törvény kimondta a tiszai és marosmenti határörvidék felosztását 1746-ban a királyné valóban föl is osztatta azt, mire a szerbek 1751-ben nagy csoportokban kezdtek kivándorolni Oroszország felé. 1735-ben ezek a rácz katonák csak amolyan Jermák-Timofajev-féle kozáklázadást tudtak rendezni, mely nem Szibé-

<sup>2)</sup> *Stojackovic's* (Черте жнота народа ербеног у угарским областима. Bécs, 1849. 54. l., 1. jegyz.) szerint Osztojics M. karloviczi kapitány ifjúkorában Horvátországban még hallott ilyen népdalokat.

riában végződött ugyan, hanem mégis Oroszországban, a jekaterinoszlávi kerületben.

Pérorozádása egyik következésének tekinthetjük, hogy Arad, Zaránd, Csanád és Csongrádmegye csakhamar szegényebb lett egy nemzetiséggel, a ráczzal. Pérorozádás tehát még sem volt az egyetlen rácz, a ki áldozatul esett.

A magyar parasztek 1736. ápril 4-én olyan példát kaptak, mint 1514. július 20-án Dósa kivégeztetésével. De hát, mint akkor, esodálatos módon most sem értették meg a példát. Ugyanazon időtájban, mikor a ráczonek egy része Oroszországba vándorolt ki, a másik pedig katonai zavargáson törte a fejét. Túr és Vásárhely vidékén *Törő Pál*, *Pető Ferencz* és *Bujdosó György* újabb lázadást indítottak, melynek lelke volt, közhit szerint, a Pérorozádásnak is egyik vezére, *Vértesy Mihály*, valamint *Erdődy István*, ki szintén részt vett Pérorozádásában. Majdnem olyan függeléke ez a Pérorozádásának, mint a Cserni Jováné a Dósa Györgyének. S a ráczonekat most is katonai, a magyarokat pedig társadalmi szempontok vezették.

A kinek eszébe jut, hogy két esztendővel ezelőtt Arad, Csanád és Békés vármegyékben, majdnem mindenütt azokban a helységeken, a hol Pérorozádásban is nagy volt az izgalom, a telepítési, földbirtok- és munkásviszonyok egészen magyar fölfogásban vetették fölszínre a külföld szoczialistáinak kiforratlan eszméit, s a ki észrevette, hogy a szoczialistáknak Budapesten 1893. jan. 6-án tartott első nemzetközi kongresszusán Magyarország összes földművelői közül csak a békésmegyeiek voltak képviselve, — talán nem tartja túlzásnak, ha azt állítom, hogy a múlt századbéli latifundialis rendszernek néhány nagy hibája átöröklődött erre a mi vége felé járó századunkra is. És hogy még mindig vannak Pérorozádásának részletei, a mikből a tanulságot nem annyira a történetírónak, mint inkább a politikusnak kell levonnia.



tekintettel hazánk műépítészeti emlékeire. *Miskovszky Victor* 1. tagtól. 40 kr. — IX. Szám. Marsigli élete és munkái. *Beliczay Jónástól*. 60 kr. — X. Szám. Az európai vasuti ügy fejleményei és eredményei a magyar magánjog szempontjából. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 50 kr. — XI. Szám. A parasztek vármegye. *Gyárfás István* 1. tagtól. 30 kr. — XII. Szám. Adatok a helynevek történetéhez. *Majláth B.* 1. t. 20 kr.

#### Tizedik kötet.

I. Szám. Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. A stockholmi kir. svéd államlevéltárakban s az upsalai egyetemi könyvtárban őrzött adatok alapján írta *Szilágyi Sándor* r. t. 20 kr. — II. Szám. Az 1609-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihály* levelező tagtól. 30 kr. — III. Szám. Forgách Ádám és Báthory Sónia ékszerének történetéből. *Majláth Béla* 1. tagtól. 20 kr. — IV. Szám. A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — V. Szám. A jászkuének nyelve és nemzetisége. *Gyárfás István* lev. tagtól. 50 kr. — VI. Szám. Mythologiai elemek a székely népköltészet- és népéletben. Székfoglaló *Kozma Ferencz* 1. tagtól. 30 kr. — VII. Szám. A Hajduk kibékítési kísérlete Ináncshon 1607-ben. *Majláth Béla* 1. tagtól. 20 kr. — VIII. Szám. A Petrarka Codex kún nyelve. *Gyárfás I.* 1. tagtól. 60 kr. — IX. Szám. I. Bákóczy György első összeköttetései a svédekkel. *Szilágyi Sándor* akad. r. tagtól. 10 kr. — X. Szám. Franciaország magatartása II. József császárnak II. Frigyes porosz királyllyal történt találkozásaival szemben. Kiadatlan források alapján írta *Wertheimer Ede* 1. tag. 20 kr.

#### Tizenegyedik kötet.

I. Szám. Masolino olasz képművei. Adalékok a magyar műtörténethez. Írta *Vaisz Ignác*. 10 kr. — II. Szám. Az 1681-ki soproni országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihály* 1. tagtól. 50 kr. — III. Szám. A magyar alkotmány felfüggesztése 1673-ban. Dr. *Károlyi Árpád* 1. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Az 1683-ki táborozás történetéhez. A kétszázados évfordulat alkalmából herceg Eszterházy Pál nádor kiadatlan kéziratai s levelezései nyomán írta *Thaly Kálmán* r. tag. 30 kr. — V. Szám. Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. *Wenzel Gusztáv* r. tagtól. 40 kr. — VI. Szám. Bethlen Gábor fehérvári siremléke és alapítványai. *Szilágyi Sándor* r. tagtól. Ára 10 kr. — VII. Szám. Egy állítólagos római mediterrán-út Pannoniában. Dr. *Ortvay Tivadár* 1. tagtól. (Egy térképpel.) 50 kr. — VIII. Szám. A keszthely-dobogói sirnevező. Dr. *Lipp Vilmostól*. 10 kr. — IX. Szám. Gróf Pálffy Miklós főkanzellár emlékiratai Magyarország kormányzásáról. Adalék Mária Terézia korának történetéhez. Írta *Marczali Henrik*. 40 kr. — X. Szám. Erdély katonai véderese átalakulása a XVIII. században. *Jakab Elek* 1. tagtól. 60 kr.

#### Tizenkettedik kötet.

I. Szám. Adalék Pannónia történetéhez Antonius Pius korában. Írta *Hampel József*. 20 kr. — II. Szám. Szabolcs vármegye alakulása. Írta *Kandra Kákos*. 30 kr. — III. Szám. Az 1637/38-iki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihály* 1. tagtól. 30 kr. — IV. Szám. Mabillon János a diplomatika megállapítója. Székfoglaló-értekezésül írta *Horváth Árpád* 1. tag. 30 kr. — V. szám. Az 1642-ik évi szónyi békekötés története. Írta *Majláth Béla* 1. tag. 70 kr. — VI. A mai Nagyvárad megalapítása. *Bunyitay Vincze* lev. tagtól. 20 kr. — VII. Összehasonlító vizsgálatok a hazai és észak-európai prae-historikus